

Razvoj stomatologije u Osijeku

Volarić, Nikola

Doctoral thesis / Disertacija

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Medicine Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Medicinski fakultet Osijek**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:152:821614>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Medicine Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
MEDICINSKI FAKULTET OSIJEK

Nikola Volarić

Razvoj stomatologije u Osijeku

Doktorska disertacija

Osijek, 2022.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
MEDICINSKI FAKULTET OSIJEK

Nikola Volarić

Razvoj stomatologije u Osijeku

Doktorska disertacija

Osijek, 2022.

Mentor rada: prof. prim.dr.sc. Aleksandar Včev

Rad ima 116 listova.

Puno hvala prof. prim. dr. sc. A. Včev na odabiru teme i velikoj pomoći prilikom izrade doktorske disertacije. Također, veliko hvala mojim dragim kolegama sa Katedre i uprave Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo na korisnim savjetima i podršci .

Posebno hvala mojoj obitelji na ljubavi i razumijevanju.

Doktorsku disertaciju posvećujem svojim dragim kćerima Nini i Petri!

Sadržaj

1. Uvod	5
1.1. Dosadašnja proučavanja povijesti dentalne medicine	5
1.2. Dentalna medicina kroz povijest	12
1.2.1. Dentalna medicina u pretpovijesnom razdoblju	12
1.2.2. Dentalna medicina u helenističkome razdoblju	16
1.2.3. Dentalna medicina u razdoblju Starog Rima	18
1.2.4. Dentalna medicina u razdoblju srednjega vijeka	21
1.2.5. Dentalna medicina u novovjekovnome razdoblju	25
1.2.6. Dentalna medicina u Osijeku u građanskome razdoblju	36
2. Ciljevi i očekivani znanstveni doprinos	44
3. Metode	45
4. Rezultati	46
4.1. Razvitak dentalne medicine u Osijeku u prvoj polovini 20. stoljeća	46
4.3. Osnivanje i rad Više stomatološke škole u Osijeku	59
4.4. Osnivanje i rad Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek	71
5. Rasprava	94
6. Zaključak	100
7. Sažetak	102
8. Summary	103
10. Životopis	112
11. Prilozi	114

1. Uvod

1.1. Dosadašnja proučavanja povijesti dentalne medicine

U gotovo svakome segmentu ljudskoga djelovanja pojavila se potreba proučavanja nastanka i razvitka te djelatnosti. Svakom stručnjaku, a i šire, zanimljivo je kako je pojedina ljudska djelatnost nastala, kako je djelovala u samim počecima, kako se razvijala kroz povijest, da bi naposljetku došla do stupnja razvoja na kojem se danas nalazi.

Tako je bilo i s dentalnom medicinom. Prva spominjanja dentalne medicine nalazimo još u antičkim vremenima i od tada, sve do novijega vremena, o djelatnosti osoba koje su obavljale dentalnu praksu čitamo u povijesnim zapisima. Obično se djelatnost zubnih liječnika, odnosno liječnika koji su, između ostalih postupaka, obavljali i zahvate na zubima i u usnoj šupljini, spominje u proučavanjima povijesti opće medicine i kirurgije, a tek od sredine 20. stoljeća počinju se javljati znanstvena djela posvećena isključivo povijesti i razvitku dentalne medicine.

U Hrvatskoj i Slavoniji situacija je bila gotovo istovjetna. U antičko vrijeme imamo posvjedočenu djelatnost rimskih vojnih liječnika koji su, između ostalih postupaka, obavljali i dentalne. Pronađeno je nekoliko natpisa u kojima se spominju liječnici, ali i znatna količina medicinskih instrumenta koje su koristili. Prva spominjanja „zubara“ u povijesnim zapisima u Hrvatskoj sežu u srednji vijek, a češća spominjanja u arhivskoj građi nalazimo tek u 18. i 19. stoljeću. Tada se pokušava uvesti red u djelovanje osoba koje su vršile medicinsku i, naravno, dentalnu praksu. Donosi se čitav niz propisa koji reguliraju njihovu praksu, ali i njihovo školovanje. Iz toga vremena sačuvani su u arhivima diljem Hrvatske i spisi iz više sudskih sporova do kojih je dolazilo zbog obavljanja dentalne i medicinske prakse protivno postojećim propisima.

U drugoj polovini 19. stoljeća, ulaskom u građansko razdoblje, u Hrvatskoj dolazi do brojnih reformi u svim segmentima društva, a takav reformatorski zamah ostavio je snažan trag na svim medicinskim djelatnostima. Modernizira se mnogo toga, od sustava javnoga zdravstva pa do obavljanja dentalne djelatnosti. U to vrijeme u mnogim gradovima u kontinentalnoj Hrvatskoj javljaju se i zubari koji otvaraju svoje ordinacije, ali djeluje i više putujućih zubara koji u neki grad dolaze na nekoliko dana, te obavljaju zubarsku djelatnost. Pojedini od njih

objavljaju i djela o njezi i higijeni zubi i usne šupljine koja su prva djela na našim prostorima o toj tematici.

Daljnji zamah razvitku dentalne struke u Hrvatskoj i Slavoniji dalo je osnivanje Sбора liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije godine 1874. u Zagrebu kao strukovne organizacije. U isto vrijeme djelovalo je i Društvo slavonskih liečnika u Osijeku. U sastavu ovih udruga djeluje više liječnika iz Osijeka i Slavonije koji također u glasilima tih udruga objavljuju radove. Među članovima i autorima radova bilo je nekoliko zubnih liječnika koji su objavili zapažene priloge.

U prvoj polovini 20. stoljeća u Osijeku djeluje više zubara koji su imali svoje ordinacije, reklamirali se po javnim glasilima i pružali stanovništvu sveobuhvatnu dentalnu zaštitu. U to vrijeme u čitavoj Hrvatskoj, pa tako i u Osijeku, osnivaju se Domovi narodnoga zdravlja u okviru kojih postoje i zubarske ordinacije, pa je na taj način dentalna zaštita postala dostupna širem krugu stanovništva. U Osijeku je krajem 19. stoljeća izgrađena moderna Huttler-Kohlhoffer-Monspergerova bolnica koja je, naravno, imala i kirurški odjel unutar kojega su se, između ostaloga, obavljali i zahvati u usnoj šupljini.

Poslije Drugoga svjetskog rata u dentalnoj zaštiti stanovništva u Osijeku, Slavoniji, ali i čitavoj Hrvatskoj, došlo je do stagnacije. U desetljećima prije rata zubarsku djelatnost obavljali su mahom Nijemci i Židovi. Prvi su povlačenjem njemačke vojske u velikom broju napustili Hrvatsku, a drugi su u velikom broju stradali u progonima za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Javio se velik nedostatak medicinskog osoblja gotovo svih profila, pa tako i dentalnog.

To se pokušava riješiti osnivanjem medicinskih škola u kojima će se školovati medicinsko osoblje; medicinske sestre, medicinski tehničari i viši zubari. Tako je bilo i u Osijeku. Osniva se škola za medicinske sestre, a ubrzo i Viša stomatološka škola čijim je djelovanjem nedostatak medicinskog osoblja otklonjen. Osijek je u ovome slijedio inicijativu provedenu u čitavoj Hrvatskoj. Naime, otprilike u isto vrijeme osnivaju se istovjetne škole s identičnim nastavnim planom i programom u Splitu i Rijeci.

Osobit poticaj razvitku medicinske i dentalne struke dalo je i osnivanje Medicinskoga fakulteta u Zagrebu 1917. godine što je otklonilo potrebu da se na školovanje ide u Beč, Budimpeštu ili neki drugi europski grad. U okviru ovoga fakulteta 1922. godine formira se Katedra za odontologiju koja 1948. godine prerasta u Odsjek za odontologiju. I napose osnivanje Stomatološkoga fakulteta u Zagrebu 1962. godine kao krovne i pokroviteljske institucije za razvitak dentalne struke u Hrvatskoj.

U Osijeku prva spominjanja osoba koje su vršile medicinsku i dentalnu praksu nalazimo u arhivskoj građi iz 18. stoljeća. Tada se spominju vojni liječnici koji su obavljali svakodnevne, ali ponekad i vrlo složene medicinske zahvate, kao i brijači-kirurzi koji su stanovništvu pružali usluge iz domene tzv. „male medicine“. Iz toga razdoblja imamo i prve pokušaje županijskih i gradskih vlasti da uvedu red u području javnoga zdravstva, ali i u djelatnostima i nadležnostima osoba koje su vršile medicinsku praksu.

U 19. stoljeću takva praksa se nastavlja, a osobit napredak evidentan je krajem 19. stoljeća kada temeljem nove zakonske regulative, ali i zahvaljujući izgradnji nove bolnice, Osijek postaje jedan od razvijenijih gradova u Hrvatskoj na području zdravstva.

U prvoj polovini 20. stoljeća u Osijeku djeluje i čitav niz zubara koji su se istakli u svakodnevnom javnom životu grada, pa i obavljali razne upravne i političke funkcije.

Poslije Drugoga svjetskog rata u Osijeku je osnovana Viša stomatološka škola, a tijekom desetak godina djelovanja u njoj se školovalo nekoliko stotina studenata koji su stekli zvanje višeg zubara.

Nakon što je ispunila svoju svrhu, ova se škola transformira u Polikliniku za zaštitu zubi i usta u Osijeku, koja u narednih dvadesetak godina postaje krovna institucija za pružanje dentalne zaštite stanovništvu i razvitak dentalne struke u Osijeku i Slavoniji. Osobito sretan splet okolnosti bio je dolazak dr. Stjepana Smerdelja na čelo Poliklinike. Pod njegovim vodstvom ona je za kratko vrijeme izrasla u uzorno opremljenu i ekipiranu ustanovu.

Godine 1994. nažalost, prestaje djelatnost Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku. Ona se pripaja Domu zdravlja, a dentalna zaštita u Osijeku u znatnoj mjeri reterira.

Razvitku medicinske struke u Osijeku ogroman poticaj dalo je osnivanje dislociranoga studija medicine u Osijeku Medicinskoga fakulteta u Zagrebu 1979. godine te njegovo prerastanje u Medicinski fakultet Osijek Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku 1998. godine.

Dugogodišnju, zapravo je bolje reći višestoljetnu, praksu dentalne medicine u Osijeku osobito je obilježilo osnivanje Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek 2017. godine u Osijeku. Time je omogućeno školovanje i stjecanje najviših zvanja iz svih područja dentalne medicine, a što će zacijelo rezultirati znatnim poboljšanjem dentalne zaštite stanovništva. Na ovaj je način višestoljetna tradicija dentalne medicine u Osijeku dovedena do vrhunca.

Do sada se više autora bavilo poviješću medicine u Hrvatskoj, Slavoniji i Osijeku. Neki od njih pisali su o povijesti javnoga zdravstva, neki o povijesti medicine općenito, a neki o

pojedinih granama medicine. Većina od tih radova kojima je dobiven pristup navedena je u bilješkama i u popisu korištene literature.

Pojedini autori bavili su se poviješću dentalne medicine u Hrvatskoj, a određen broj autora i poviješću dentalne medicine u Osijeku i Slavoniji. Zahvaljujući stečenim saznanjima o tim autorima, povijest medicine, a potonje i dentalne medicine, prilično je dobro proučena. Povijest dentalne medicine u Osijeku u 18., 19. i prvoj polovini 20. stoljeća u njihovim je radovima prilično dobro oslikana te je poslužila kao osnova za pisanje prvoga dijela ovoga rada.

No, posebnost je proučavanja povijesti dentalne medicine u tome što se podatci mogu naći na više mjesta. Proučavanjem raznih arhivskih fondova uvijek se pronade nešto novo što se uklapa u sliku koju su raniji autori već oslikali. Na taj se način proširuje fond podataka o povijesti dentalne medicine u Osijeku u navedenome razdoblju, a ukupna slika postaje podrobnija i detaljnija. U prvome dijelu ovoga rada nastojalo se objediniti sva dostupna saznanja o povijesti dentalne medicine u Osijeku od početka 18. pa do sredine 20. stoljeća iznesena u raznim ranijim radovima. Također, detaljnijim proučavanjem pojedinih arhivskih fondova i u novije vrijeme objavljenih zbirki arhivske građe iz toga razdoblja uspio se u taj mozaik ubaciti i po koji novi podatak, te time upotpunila ranije stečena saznanja.

Povijest dentalne medicine u Osijeku u drugoj polovini 20. stoljeća do sada nije proučavana. Težište ovoga rada stavljeno je upravo na to razdoblje. Proučavanjem nekoliko arhivskih fondova (Viša stomatološka škola Osijek, Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek, Dom zdravlja Osijek, Fond dr. doc. Stjepana Smerdelja), kao i razgovorima s nasljednicima nekih od osoba koje su imale velikoga utjecaja na razvoj dentalne zaštite, došlo se do novih saznanja o toj problematici.

Ovim radom pokušala se postaviti osnovna struktura razvitka dentalne zaštite u Osijeku u razdoblju od 1945. pa do 1994. godine. Nadam se da će ovaj rad predstavljati temelj za dalju raspravu i nastavak podrobnijih proučavanja.

Dentalno je zdravlje u velikoj mjeri povezano s općim stanjem čovjeka i zacijelo može izvršiti velik utjecaj na njegove svakodnevne aktivnosti i kvalitetu života. Upravo zato, briga o njemu i određeni dentalni zahvati primjenjuju se od drevnih vremena pa sve do novijega doba, no u povijesnim vremenima o njihovom je prakticiranju ostalo relativno malo zapisa. Znatno više zapisa sačuvano je o drugim bolestima, osobito epidemijama zaraznih bolesti, ozljedama u ratu, raznim kirurškim zahvatima i dr., no o bolestima zubi i usne šupljine malo. Tijekom srednjega vijeka dentalnim zahvatima, mahom na zubima, počinju se baviti brijači i priučene

osobe pa se takve bolesti ubrajaju u „manje bolesti“ i njima su se bavile osobe koje nisu uživale status i ugled liječnika. Takva praksa zadržala se sve do druge polovine 19. stoljeća kada stomatologija postaje poseban ogranak medicine. Usprkos nedostatku zapisa zdrav razum nam govori da je kroz čitavu povijest čovječanstva, pa i onu najstariju, moralo biti bolesti zubi, čeljusti i usne šupljine i, naravno, osoba koje su ih liječile. Jednostavno je nemoguće zamisliti snažna i dobro organizirana društva, kao npr. egipatsko, babilonsko, starokinesko i dr., bez osoba koje su provodile dentalnu praksu i pomagale stanovništvu s čestim problemima oko bolesti zubi, koje su ih svakodnevno mučile i koje su u velikoj mjeri narušavale kvalitetu života.

Bolesti zubi, čeljusti i usne šupljine postojale su od čovjekovih početaka i evidentirane su od najstarijih vremena, kako na osteološkim nalazima, tako i u ranim pisanim izvorima. U antičko vrijeme situacija s bolestima zubi i usne šupljine nešto je bolja, kao i situacija s osobama koje su ih liječile te o postupcima koji su se primjenjivali nalazimo određen broj zapisa kod grčkih i rimskih povjesničara i književnika.

Medicinska i, naravno, dentalna praksa razvijaju se za vrijeme rimskoga principata. Tada ogromnom državom vlada car pomoću velike, stalno unovačene vojske. Diljem države razmješten je velik broj rimskih legija od kojih je svaka imala svoga liječnika, a u vojnom logoru imali su i objekt – vojnu bolnicu u kojoj je liječnik brinuo o svakodnevnome zdravlju vojnika. Među velikim brojem vojnika (više od 6000 samo u jednoj legiji) dentalni problemi i zahvati zacijelo su bili svakodnevna praksa. U to vrijeme javlja se i čitav niz pravnih propisa koji reguliraju javno zdravstvo i odgovornost liječnika, te tako omogućuju zajednički život velikog broja ljudi u rimskim gradovima.

I u razdoblju srednjega vijeka praksa se nastavila; ljudi su živjeli u zajednicama u kojima su morale postojati osobe koje su vodile brigu o zdravlju ljudi koji su živjeli na nekom području. Bolesti zubi i usne šupljine su zbog loše prehrane i zanemarive higijene gotovo sigurno jako pogađale srednjovjekovnu populaciju. U razdoblju srednjega vijeka diljem Europe osnovano je mnoštvo samostana. U svakome je od njih gotovo uvijek jedan od svećenika provodio medicinsku praksu i pružao liječničku pomoć ostalim svećenicima, a ponekad i drugom stanovništvu. Iz srednjovjekovnoga razdoblja postoji više zapisa o osobama koje su provodile medicinsku i dentalnu praksu, o postupcima koje su primjenjivale, te receptima za razne pripravke za olakšavanje stanja. Takve primjere često nalazimo u dnevnicima samostana, arhivskoj građi, ali i pojedinim književnim djelima.

U novovjekovnome razdoblju podataka o dentalnim bolestima, zahvatima i osobama koje su ih obavljale znatno je više. To se prvenstveno može zahvaliti sačuvanoj arhivskoj građi brojnih gradova, samostana, plemenitaških arhiva i drugih tvoraca arhivske građe iz koje se stječe dobar uvid u njihov svakodnevni život. U toj građi povremeno se spominju liječnici, odnosno osobe koje su se bavile obavljanjem dentalnih zahvata. Vrlo često njihovo spominjanje nije u vezi sa samom dentalnom praksom, zahvatima i procedurama koje su pri tome provodili, već u vezi sa sporovima koji su nastali oko plaćanja njihovih usluga, plaćanja gradskih poreza i sl.

Još u srednjemu vijeku, a osobito u novovjekovnome razdoblju, uvriježila se praksa da se pravi razlika između osoba koje su se bavile „pravom“ medicinom, tj. liječnika, i osoba koje su provodile manje medicinske zahvate, pa tako i dentalne – ranarnika, brijača. Takva praksa dovodila je do velikog broja „miješanja nadležnosti“ i zadiranja u tuđi djelokrug poslova, te naravno, do sudskih sporova vezanih uz to. To je uzrokovalo nastanak znatne količine arhivske građe u kojoj se spominju osobe koje su obavljale medicinsku i dentalnu praksu.

No u to vrijeme javljaju se i prvi pokušaji da se uvede red: da se razgraniče nadležnosti liječnika, ranarnika i brijača, da se uvedu novi medicinski postupci, da se propišu cijene za te postupke, pa čak i da se uvede obvezno medicinsko školovanje. Tada se, zapravo, nakon višestoljetne praznine ponovno javljaju pravni propisi koji reguliraju pitanja javnoga zdravstva i medicinske djelatnosti.

Pri tome moramo imati na umu da naši krajevi, a osobito Slavonija, prilično zaostaju za ostatkom Austrijske carevine i Europe. Razlog je bila dugogodišnja turska vladavina i teško poratno razdoblje kada je sve bilo podređeno vojsci i kada su u našim krajevima vrijedili ratni zakoni i običaji. To je uzrokovalo velik nedostatak arhivske građe koja bi mogla dati dragocjene podatke o dentalnoj zaštiti u tome razdoblju.

U 19. se stoljeću razvija opća medicina, pa tako i dentalna. U praksu se uvode novi postupci, metode i lijekovi koji dovode do velikog poboljšanja. Situacija je identična i u Hrvatskoj i Slavoniji. Izlaskom iz feudalnog razdoblja, polovinom 19. stoljeća, Hrvatska uvodi velike novine u svim poljima svakodnevnog života građana, pa tako i na području medicine i dentalne prakse. No, do uistinu velikih promjena na području javnoga zdravstva dolazi za vrijeme bana Ivana Mažuranića kada se 1874. godine donosi Zakon koji na nov i, za ono vrijeme napredan, način tretira problematiku javnoga zdravstva. Ovaj Zakon i prateći propisi reguliraju i vršenje dentalne prakse u Hrvatskoj. Ovaj, kao i slijedeći Zakon o javnom zdravstvu iz 1894.

godine u Hrvatsku uvode praksu uobičajenu u ostatku Carevine te zapravo postavljaju temelje izgradnji i razvitku moderne dentalne medicine u 20. stoljeću.

Veliku ulogu u razvitku moderne medicine u Osijeku imala je izgradnja nove Huttler-Kohlhoffer-Monspergerove bolnice 1874. godine, koja je u to vrijeme bila jedna od modernijih bolnica u Monarhiji. U njoj se zapošljava čitav niz istaknutih kirurga koji u svojoj svakodnevnoj praksi zacijelo obavljaju i dentalne zahvate.

U to vrijeme u Osijeku djeluje čitav niz privatnih zubara, koji osim svoje osnovne djelatnosti, objavljuju i djela koja se ubrajaju među prva sa stomatološkom tematikom u Hrvatskoj.

Također je i osnivanje Domova narodnoga zdravlja u većem broju mjesta u Kraljevini SHS, pa tako i u Osijeku 1926. godine, približilo medicinsku i dentalnu skrb većem broju stanovnika, a osobita se skrb posvećuje preventivi i dentalnoj zaštiti školske djece.

Godine 1917. osniva se Medicinski fakultet u Zagrebu na kojem se školuju liječnici opće medicine koji kasnije mogu ostvariti specijalizaciju iz stomatologije, a od 1933. godine specijalizaciju mogu steći i pri stomatološkom ambulatoriju otorinolaringologije klinike Medicinskoga fakulteta u Zagrebu.

Poslije Drugoga svjetskog rata u Slavoniji se izrazito osjećao nedostatak školovanog stomatološkog osoblja pa se 1961. godine u Osijeku osniva Viša stomatološka škola u kojoj se osposobljavaju viši zubari i koja je uvelike doprinijela školovanju većeg broja stomatološkog osoblja te proširivanju medicinske zaštite na širi krug stanovnika.

No tek osnivanje Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku 1971. godine, osobitim marom i zalaganjem dr. Stjepana Smerdelja, omogućilo je stručnu i svestranu dentalnu zaštitu u Osijeku i okolnim općinama. Tijekom dva desetljeća svoje djelatnosti ova je Poliklinika izrasla u uglednu i centralnu ustanovu za dentalnu zaštitu stanovništva slavonsko-baranjske regije.

Daljnji poticaj razvitku dentalne zaštite u Osijeku dalo je osnivanje dislociranog studija medicine u Osijeku, pod ingerencijom Medicinskoga fakulteta u Zagrebu 1979. godine, te njegovo prerastanje u Medicinski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera 1998. godine. Završni stupanj u razvitku dentalne zaštite stanovništva Slavonije i Baranje ostvario se osnivanjem Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku 2017. godine.

1.2. Dentalna medicina kroz povijest

1.2.1. Dentalna medicina u pretpovijesnom razdoblju

Bolesti zubi, čeljusti i usne šupljine vrlo su česte i vjerojatno nema čovjeka koji tijekom života nije zatrebao pomoć zubara. Takva potreba zacijelo je postojala i u starim vremenima, a osobito pretpovijesnim, kada su način života, prvenstveno prehrana i način obrade žitarica, uzrokovali pojačano trošenje zubi i druga oboljenja zubi i čeljusti. Upravo zato postojala je potreba da se određeni zahvati, prije svega na zubima, a potom i usnoj šupljini, obavljaju još u drevnim vremenima.¹ Kako pretpovijesne zajednice u našim krajevima nisu poznavale pismo, o tome nemamo nikakvih zapisa.

U arheološkim iskopavanjima pretpovijesnih naselja pronađeno je dosta grobnih ukopa, a u pojedinim slučajevima možemo govoriti o grobljima, tako da je sačuvano puno ljudskih skeleta ili pojedinačnih kostiju koje nam mogu dati dragocjene podatke o životu i oboljenjima drevnih ljudi, pa i o eventualnim oboljenjima i zahvatima na zubima ili čeljusti. O takvim zahvatima u pretpovijesnim vremenima podatke dobivamo na osnovu osteoloških nalaza s brojnih lokaliteta.² Takva istraživanja provode se u relativno novije vrijeme, tako da je i podataka o bolestima zuba i dentalnim zahvatima u pretpovijesnim kulturama u Slavoniji relativno malo. U Europi je situacija znatno bolja pa do prvih saznanja o patološkim promjenama na osteološkim nalazima prapovijesnih ljudi dolaze R. Virchow i P. Broca u drugoj polovini 19. stoljeća, a na novijim arheološkim istraživanjima diljem Europe, proučavanje osteoloških ostataka postalo je gotovo redovno. U Hrvatskoj prve takve podatke nalazimo u radovima Dragutina Gorjanović-Krambergera na ljudskim ostacima iz nalazišta u Krapini koje je istražio krajem 19. stoljeća. Na ovim ostacima primijećeno je više tragova bolesti;

¹ Janković I, Karavanić I. Osvit čovječanstva. Zagreb: Školska knjiga; 2009. str. 185., i Karavanić I. Život Neandertalaca. Zagreb: Školska knjiga; 2004. str. 52. Na kosturima neandertalaca primijećeno je da su nakon teških ozljeda koje su uključivale i lomove kostiju, sljepoću, amputaciju, gubitak zuba, osteoartritis i dr., živjeli još prilično dugo te da su kosti zacijelile. To je uključivalo i brigu i skrb ostatka zajednice o tom pojedincu te svakako pružanje određene vrste njege.

² Tragove alveolarne pioreje pronađeni su na fosilu sinantropa datiranom oko 450.000 godina p.n.e. (vidjeti kod Grmek MD. Bolesti u osvit zapadne civilizacije. Zagreb: Globus; 1989. str. 132.)

reumatizma, prijeloma.³ A na ostacima zubi i čeljusti vide se tragovi hipoplazije zubne cakline, atrofije kostiju čeljusti i raznih fraktura.⁴

Način prehrane u prvih ljudi koji su nastanjivali područje Europe uzrokovao je i pojačano trošenje zuba i čeljusti. Naime, žitarice su se grubo mljele primitivnim kamenim ručnim žrvnjevima pa je to uzrokovalo pojačano trošenje zubi, zglobova i kostiju vilice (vidjeti Prilog 2.). Upravo zato je na nekoliko fosila iz Francuske i Krapine u Hrvatskoj, ali i na većem broju osteoloških ostataka iz neolitskog doba diljem Europe, posvjedočena abrazija zuba i temporo-maksilarna artroza, odnosno istrošenost zgloba čeljusti uzrokovana žvakanjem tvrde hrane.⁵

U neolitsko vrijeme promjena načina prehrane i uvođenje grubo obrađenih žitarica u ljudsku prehranu dovele su do velikog porasta bolesti zubi i usne šupljine. Grubo mljevene žitarice u kamenim žrvnjevima zahtijevale su pojačano žvakanje i trošenje zuba, tako da su abrazije zuba bile vrlo česte, a ponegdje endemične. Pri istraživanju jedne srednje minojske nekropole na otoku Kreti pronađena su čak 74 skeleta s jako izraženom abrazijom zuba, a gotovo sve starije osobe ostale su bez zuba za vrijeme života. Takav način prehrane uzrokovao je unos povećane količine ugljikohidrata, osobito šećera i škroba iz žitarica, a to je pogodilo razvitku bakterija te dovelo do učestale pojave zubnoga karijesa vidljivog na osteološkim ostacima s gotovo svih europskih lokaliteta iz vremena mlađeg kamenog doba – neolita.⁶

U drevna vremena medicinska je praksa bila usko povezana s religijom i prakticirali su je uglavnom istaknuti pojedinci – vračevi ili šamani. Svakodnevna medicinska praksa temeljila se na empirijskome pristupu i uključivala je primjenu ljekovitog bilja, pripravaka i rudimentarne zahvate otvaranja apscesa, imobilizacije, vađenja zubi i sl. Treba istaknuti da je na osteološkim ostacima neandertalaca, a osobito na ostacima iz kasnijih pretpovijesnih razdoblja, primijećeno da su živjeli još dugo vremena nakon nanesene ozljede i da se na kostima vide tragovi zacjeljivanja, odnosno srastanja. To implicira da se ostatak zajednice brinuo o ozlijeđenome pojedincu i da su morali primjenjivati određene rudimentarne medicinske metode koje su dovele do ozdravljenja ili zacjeljenja.

³ Radovčić J, Smith FH, Trinkaus E, Wolpoff MH., The Krapina Hominids: An Illustrated Catalog of Skeletal Collection. Zagreb: Mladost Press i Croatian Natural History Museum; 1988.

⁴ Grmek, o. c., str. 58.; Glesinger L. Medicina kroz vjekove. Zagreb: Zora; 1954. str. 16.; Salopek I. Krapina Neanderthal Museum as a Well of Medical Information. Acta Med Hist Adriat. 2010; 8 (2). str. 201.

⁵ Grmek, o. c. str. 89.

⁶ Grmek, o. c. str. 126.

Svakako treba naglasiti razliku između razvijenih pretpovijesnih kultura Mezopotamije, Egipta, Indije, Kine, Srednje i Južne Amerike i pretpovijesnih grupa u Europi. Kod prvih je organizacija života, uprave, zakonodavstva, književnost, arhitektura, pa naravno i medicina, jednom riječju, svaki aspekt svakodnevnog života bio na neusporedivo višem stupnju nego u pretpovijesnim naseljima na području Europe. U tim su kulturama na osteološkim ostacima evidentirani određeni kirurški zahvati, čak i složeniji poput trepanacije lubanje, pa je gotovo sigurno da su se u svakodnevnoj praksi obavljali i određeni jednostavniji dentalni zahvati.⁷

Koliko su pretpovijesna društva na području Mezopotamije bila napredna svjedoči i podatak da je među velikim brojem pločica ispisanim klinastim pismom pronađeno oko tisuću koje imaju medicinski sadržaj. U njima čitamo razne recepte i postupke koje su primjenjivali babilonski liječnici.⁸

Također, i u prvim zakonskim tekstovima iz drugog tisućljeća prije Krista s područja Mezopotamije imamo odredbe koje sankcioniraju nanošenje ozljeda i nemaran rad liječnika. U Hamurabijevom zakoniku iz 18. stoljeća prije Krista više odredbi propisuje nagradu za uspješan rad liječnika, ali i kaznu za neuspjeh u radu. Kazne su bile od novčanih do teških tjelesnih (odsijecanje ruku), ovisno o tome je li zahvat obavljen na višoj kasti ljudi – *avilu* ili nižoj – *muškenu*.⁹

U starom Egiptu medicina je također bila vrlo razvijena. Egipatski su liječnici postupke i lijekove koje su primjenjivali na pacijentima zabilježili na papirusnim svitcima. Do sada je pronađeno šest takvih svitaka s medicinskim sadržajem, a najpoznatiji su papirus Smith i papirus Ebers.¹⁰

Na području Slavonije tijekom pretpovijesti egzistirao je čitav niz grupacija (kultura) koje su bile na daleko nižem stupnju razvoja nego ranije nabrojane. Općenito, razvitak pretpovijesnih grupa na području Europe prilično je zaostajao u odnosu na pretpovijesne grupe s područja Mezopotamije, no ipak drevnim putevima kulture gotovo sva dostignuća proširila su se u naše krajeve. Pretpovijesne grupe u Slavoniji predstavljaju početke organiziranoga života u našim krajevima te njihova dostignuća i način života stoga treba istražiti.

⁷ Thorwald J. Moć i znanje drevnih liječnika. Zagreb: August Cesarec; 1991. str. 249. i Glesinger L, o. c. str. 15.

⁸ Glesinger L, o. c., str. 23.

⁹ Višić M. Zakonici drevne Mezopotamije. Sarajevo: Svjetlost; 1989. str. 120., odredbe 215.-23.

¹⁰ Glesinger L, o. c. str. 26.

Zbog slabe istraženosti osteoloških nalaza s brojnih slavonskih pretpovijesnih lokaliteta, razmatranja o medicinskoj skrbi u to vrijeme ostaju mahom u zoni nagađanja. Ali gotovo je izvjesno da je primjena ljekovitog bilja i iscjeliteljskih postupaka bila uobičajena. Pretpovijesne grupe u Slavoniji bavile su se poljoprivredom, poznavale su lončarstvo, a pojedine od njih metalurgiju ili čak kalendar, pa su zacijelo poznavali i rudimentarne medicinske metode. Nije za zanemariti činjenica da je proizvodnja oruđa i oružja od kremenata bila raširena i da se proizvodio čitav niz iznimno oštih kremenih alata, te da je tako pretpovijesnim žiteljima Slavonije na raspolaganju stajao alat koji je bio gotovo idealan za obavljanje manjih kirurških zahvata (vidjeti Prilog 3.).

Također je bitno za istaknuti da je prelazak s lovačko-sakupljačkog načina života na sjedilački, koji se temeljio na poljoprivredi, a koji se u našim krajevima uglavnom poistovjećuje s prelaskom iz mezolita u neolit, pogodio naglom razvitku bolesti zuba i usne šupljine. Naime većina kalorija u svakodnevnoj prehrani pretpovijesnih poljoprivrednih zajednica potjecala je iz škroba i šećera koji se nalaze u žitaricama koje su uzgajali.

Takav način prehrane imao je puno prednosti: zajednica više nije ovisila o ulovljenoj ili prikupljenoj hrani, mogle su se stvoriti zalihe, povećao se broj stanovnika, izgradila trajnija naselja, ali takav način prehrane pogodio je razvitku bolesti zuba i usne šupljine. Naime, ugljikohidrati u prehrani pogoduju razvitku bakterija u usnoj šupljini, a time i stvaranju uvjeta za razvitak čitavog niza bolesti zuba i usne šupljine. U ranijim paleolitskim i mezolitskim zajednicama prehrana se temeljila na lovu i sakupljanju plodova i sadržavala je puno manje šećera, a više bjelančevina, te nije stvarala povoljne uvjete za razvitak bolesti zuba i usne šupljine. Upravo zato je učestalost karijesa znatno veća na osteološkim ostacima pretpovijesnih kultura koje su se bavile poljoprivredom od onih koje su se prehranjivale lovom i sakupljanjem plodova.¹¹

Takvo stanje je sigurno postojalo i u pretpovijesnim neolitskim kulturama u Slavoniji i u nekoliko pretpovijesnih naselja koja su tijekom pretpovijesti egzistirala na području današnjega Osijeka, no, nažalost, na osteološkim ostacima pronađenima prilikom arheoloških istraživanja na tim lokalitetima nisu provedena istraživanja.

U novije vrijeme na lubanjama pronađenim na lokalitetu Vučedol pokraj Vukovara, a koje su pripadale brončano dobnj vučedolskoj kulturi, primijećeno je namjerno nanošenje

¹¹ Šlaus M. Bioarheologija – Demografija, zdravlje, trauma i prehrana starohrvatskih populacija. Zagreb: Školska knjiga; 2006. str. 112.

ozljeda (oznaka) na osobama koje nakon toga nisu umrle. Dapače, one su nakon toga još dugo živjele, a na lubanjama se vide tragovi okoštavanja i zacjeljivanja rana.¹² To nam svjedoči da su i pretpovijesni žitelji Slavonije poznavali određene zahvate koji su uključivali barem osnovnu medicinsku skrb i poznavanje tjelesnih sustava.

Na pojedinim arheološkim lokalitetima vučedolske kulture pronađene su minijature figurice noge, a što bi se moglo povezati sa zavjetnim darovima ili amuletima za zaštitu od bolesti.

1.2.2. Dentalna medicina u helenističkome razdoblju

Prve vijesti o liječnicima kod Helena nalazimo još u Ilijadi i Odiseji, a poslije toga podatke o njima iznosi nam gotovo svaki helenski autor. Kako su vojni sukobi među helenskim polisima i s drugim narodima bili česti, u djelima helenskih povjesničara često se sreću liječnici i opisuju postupci koje su primjenjivali na bolesne i ranjene.

U čitavom nizu helenskih polisa, diljem Sredozemlja i obala Crnoga mora posvećivala se velika pažnja javnome zdravlju, bolestima i osobama koje su pružale liječničku pomoć. Čovjekovo zdravlje te metode i postupci za njegovu zaštitu zauzimali su istaknuto mjesto u svakodnevnicima helenskih ljudi. Diljem helenskoga svijeta postojao je čitav niz hramova i svetišta posvećenih bogovima zaštitnicima zdravlja koje su ljudi posjećivali i ostavljali zavjetne natpise i darove. Osobito su znamenita bila svetišta boga Apolona i Asklepija u koje su dolazili bolesnici i hodočasnici iz čitavoga helenističkog svijeta. Vladao je običaj da je bolesnik morao prespavati unutar hramskoga kompleksa te se vjerovalo da bi tijekom sna ozdravio. Štovale su se i Asklepijeve kćerke Higieja i Panaceja.¹³ U pojedinim helenskim polisima posvećivalo se puno pažnje zaštiti javnoga zdravlja, pa čak postoje i gradska javna lječilišta koja su se financirala javnim sredstvima.¹⁴

U helenskom razdoblju djelovalo je više liječnika, a osobito se istaknuo Hipokrat, koji je djelovao u 5. i 4. stoljeću prije Krista i čija su djela i teorije usmjerile i obilježile medicinu

¹² Durman A. Vučedolski Orion. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Gradski muzej Vinkovci, Gradski muzej Vukovar; 2000. str. 42.- 9., Pretpostavlja se da su u mlađoj dobi osobi na tjeme kapnuli rastaljeni bakar te je na taj način inicirale u mali krug onih koji su poznavali metalurške tajne.

¹³ Glesinger L. o. c. str. 42.

¹⁴ Flaceliere R. Grčka u doba Perikla. Zagreb: Naprijed; 1979. str. 154.

sve do kraja srednjega vijeka. Napisao je mnogo djela o raznim granama medicine i čitav njegov opus naziva se „Corpus Hipocraticum“, no dvojbeno jest je li sva ta djela napisao on ili i neki od njegovih sljedbenika.

U zadnjih stotinjak godina provedeno je više arheoloških iskopavanja na većem broju lokaliteta iz toga razdoblja pri čemu je pronađeno puno ljudskih ostataka. U helenističkom razdoblju na osteološkim ostacima evidentirano je više oboljenja zuba i usne šupljine; abrazija zuba, karijes, apsces čeljusti, alveolarna pioreja i dr.¹⁵ Iz toga razdoblja evidentirana je djelatnost prvih liječnika, te nastanak prvih medicinskih djela koja su uživala autoritet i primjenjivala se sve do kraja europskog srednjovjekovlja.¹⁶ Pojedina od tih djela postala su kanoni na kojima se temeljila medicina i zaštita zdravlja ljudi u rimsko i srednjovjekovno vrijeme.

Pojavu određenih dentalnih poremećaja evidentiraju i starogrčki povjesničari. Herodot izvještava da je među ljudskim ostacima nakon jedne bitke pronađena „vilica zajedno s gornjom čeljusti koja je imala sve zube, i sjekutiće i kutnjake, u jednom komadu, dakle, sve iz jedne kosti“.¹⁷ Gotovo identičan poremećaj imao je i epirski kralj Pir o čemu čitamo u Plutarhovim Usporednim životopisima: „Mnogo zubi nije imao, nego je gornja čeljust bila jedna cjelovita kost, a sićušni su tek zarezi davali naslutiti usjekline među zubima.“¹⁸ Osnivanjem velikog broja kolonija diljem Sredozemlja, helenska dostignuća na svim poljima ljudskog života, pa tako i medicini, prenose se okolnim narodima s kojima je obavljana živa trgovina.

U povijesnim vremenima situacija na području Hrvatske je drugačija. Na jadranskim otocima i priobalju osnivaju se naselja, kolonije starogrčkih polisa u kojima se primjenjuju svi elementi helenske kulture i načina života. Gotovo je sigurno da su u helenskim kolonijama na Jadranu Issa, Korkira, Pharos, Epidaurus, primjenjivana i iskustva helenskih medicinskih autora i hipokratski pristup medicini, a u nekima od njih, npr. u Epidaurusu je postojalo i Asklepijevo svetište i njegovao se njegov kult.

U unutrašnjosti, na području današnje kontinentalne Hrvatske i dalje su se primjenjivala iskustva iscjelitelja te ljekovito bilje i pripravci. Kod rimskih autora nalazimo izvješća o čestoj

¹⁵ Grmek, o. c. str. 134.

¹⁶ Karamanou M, Tsoucalas G, Papaioannou TG, Sfikakis P. Healthcare policy in Ancient Greece: Insights from the Golden Age of Athens (5th century BC) may be useful for medical care in the 21st century. *Eur Heart J.* 2019;40(5):411-2.

¹⁷ Herodot. *Povijest.* Zagreb: Matica Hrvatska; 2000. str. 742.

¹⁸ Plutarh. *Usporedni životopisi, knjiga II.* Zagreb: August Cesarec; 1988. str. 40.

primjeni ljekovitog bilja kod ilirskih plemena. U uporabi je bila perunika, gencijana, keltski nard, argemonija i dr.¹⁹

Pojedini autori navode da su Iliri obavljali i vrlo stručne kirurške intervencije; odstranjivanja zuba i dijelova mandibule, a što je dokazano osteološkim analizama ostataka, pa bi to dokazivalo postojanje liječnika kod ilirskih plemena i prije dolaska Rimljana.²⁰ No o primjeni medicine i liječničkim postupcima u unutrašnjosti Hrvatske možemo govoriti tek nakon što su te krajeve osvojili Rimljani i inkorporirali ih u sastav Rimskoga Carstva.

1.2.3. Dentalna medicina u razdoblju Starog Rima

Rimljani su osvajanjem Grčke u 2. stoljeću prije Krista usvojili mnoga dostignuća helenističkih znanstvenika, pa tako i medicinara. U praksi su dalje nastavili primjenjivati Hipokratove teorije i djela, a osobito se istaknuo liječnik Galen koji je djelovao u 2. stoljeću poslije Krista. Medicinski teorijsko-praktični sustav zacrtan Hipokratovim i Galenovim radovima primjenjivao se u Europi sve do kraja srednjega vijeka, odnosno do 16. stoljeća.

Velika i dobro organizirana država, kao što je bio Stari Rim, prihvatila je i razvijala helenističku medicinu proširivši njenu primjenu diljem ogromne države. Rimska se država osobito istaknula na području javnoga zdravstva, pa postoji veliki broj pravnih propisa koji su se time bavili.

Kod starih Rimljana medicina je bila, za ono vrijeme, na visokome stupnju. Diljem dobro organizirane države postojali su gradovi s velikim brojem stanovnika tako da je morao postojati određen sustav pravila i propisa koji su omogućavali zajednički život velikoga broja stanovnika na malome prostoru. Velika pažnja posvećivala se dopremi vode, odvodu otpadnih voda, odvozu smeća, javnim kupalištima, sahranama i drugim elementima javnoga života. U velikim gradovima postojao je čitav niz objekata koji su služili u te svrhe; akvadukata, kanalizacijskih kanala, termi i dr. Velik broj vojnika i česti osvajački ratovi doveli su do potrebe za vojnim liječnicima koji bi u okviru svake legije brinuli o zdravlju vojnika i sanirali ozljede.²¹

¹⁹ Wilkes J. Iliri. Split: Laus; 2001. str. 234.

²⁰ Dugački V, Regan K. Povijest zdravstvene skrbi i razvoja zdravstvenih ustanova na hrvatskom prostoru. *Studia lexicographica*. 2019;13(25);37.

²¹ Scarborough J. Roman Medicine. London: Thames and Hudson; 1969. str. 66.-75.

U takvoj mnogoljudnoj sredini dentalne poteškoće bile su dio svakodnevnice i obavljanje određenih dentalnih zahvata vjerojatno je bila svakodnevna praksa rimskih liječnika.

I rimsko pravo pokazuje nam čitav niz primjera, uobičajene i svakodnevne medicinske skrbi. Istina, to je uglavnom vezano za odgovornost i odštete pri ozljedama i nemarnom obnašanju poslova, ali nam pokazuje da su bolesti i njihovo liječenje, kao i kvaliteta toga liječenja, bile sastavni dio života u Starome Rimu.

Već u prvoj velikoj kodifikaciji rimskoga prava, Zakoniku, na XII. ploči iz 451. godine prije Krista nalazimo pojedine odredbe koje reguliraju ukope i odnose se na javno zdravlje, ali zanimljivo je da i jedno od najranijih spominjanja protetičkih zubarskih radova potječe upravo iz tog zakonika. U X. knjizi (ploči) Zakonika propisuje se zabrana prilaganja zlata u grobove, jedino se dozvoljava „ako su nekome zubi učvršćeni zlatom, pa on bude s njim pokopan ili spaljen, neka to bude dopušteno“.²²

Potvrdu ovoj praksi nalazimo i u arheološkim iskopinama. Primjerci zubi utvrđenih zlatnim sponama pronađeni su u etruščanskim grobovima u središnjoj Italiji. Ovi nalazi otprilike su iz istoga razdoblja kao i odredbe Zakonika, XII. ploča i potvrđuju nam prisutnu dentalnu praksu na vrlo visokom nivou na Apeninskome poluotoku.²³ U kasnijoj rimskoj pravnoj povijesti nalazimo više zakona koji su regulirali pitanje javnog zdravlja, odgovornosti osoba za ozljede i štete, te odgovornosti liječnika za postupke.

Osim pravnika u Starome Rimu, problemima javnog zdravlja, bolesti i njihova liječenja bavili su se i povjesničari i književnici. Vrijedne podatke o tome nalazimo kod Plinija Starijeg u njegovom znamenitom djelu „De Naturalis Historia“, ali i kod Galena u djelu „Ars parva“, Aula Kornelija Celza u djelu „De medicina“, te Celija Aurelijana u djelu „De morbis acutis et chronicis“.

Moguću pojava skorbuta kod rimskih vojnika pri dugotrajnoj opsadi, uzrokovanu vjerojatno lošom prehranom, nalazimo kod rimskih povjesničara Plinija i Strabona.²⁴

Rimskim osvajanjima područje današnje Slavonije ulazi u sastav Rimskoga Carstva početkom nove ere. Tu se izgrađuju veliki gradovi, sustav prometnica, riječne luke, vojni logori, implementira se upravni sustav uvriježen u ostatku Carstva, rimska religija i svi drugi elementi rimskoga načina života. U tim gradovima po prvi puta počinju se provoditi određene higijenske

²² Romac A. Zakonik dvanaest ploča. Zagreb: Latina et Graeca; 1994. str. 101.

²³ Scarborough, o.c., slika 8.

²⁴ Grmek, o. c. str. 87.

mjere i sanitarni propisi; uvode se vodovodi i kanalizacija i zabranjuju se ukopi unutar gradskih zidina,²⁵ a u pojedinim gradovima, kao recimo u Mursi (današnjem Osijeku), evidentirane su i terme namijenjene održavanju higijene žitelja.²⁶

Osobit značaj Slavonije i Osijeka (Murse) u rimsko doba potencira neposredna blizina *limesa* – granice Rimskoga Carstva, te zbog toga neprekidna prisutnost većih postrojbi rimske vojske za njenu zaštitu. U sastavu svake rimske legije postojali su i vojni liječnici koji su vodili brigu o svim zdravstvenim potrebama vojnika, pa tako i o dentalnim zahvatima. Car August propisao je da svaka legija rimske vojske mora imati pet liječnika, a svaka kohorta po jednog. Osim toga, August je u velikoj mjeri popravio položaj liječnika dodjeljujući im poseban pravni status, visoka primanja i mirovine.²⁷ Vrlo je vjerojatno da su ti liječnici pružali pomoć i lokalnome romaniziranom stanovništvu. Zoran prikaz djelatnosti rimskih vojnih liječnika nalazimo i na reljefima znamenitog Trajanovog stupa koji prikazuju Trajanova vojna osvajanja.

U povijesti umjetnosti znamenita je freska sačuvana u Pompejima na kojoj je prikazana mitološka scena u kojoj liječnik vadi vrh strijele iz Enejine noge i na kojoj se mogu vidjeti medicinski instrumenti koje su ondašnji liječnici koristili.²⁸ Diljem prostora bivšega Rimskog Carstva pronađeno je i više zavjetnih ili nadgrobnih spomenika na kojima su, osim imena liječnika, u reljefu prikazani i medicinski instrumenti kojima su se služili u obavljanju svoga posla. U našim krajevima, u Sisku je pronađen natpis u kojem se spominje vojni liječnik, a u Saloni nadgrobna stela liječnika.

U neposrednoj blizini Osijeka (Murse) u rimsko vrijeme vodile su se i dvije velike bitke 258. i 351. godine prije Krista u kojima se odlučivalo o sudbini Carstva i u kojima su stradale desetine tisuća vojnika. Godine 168. nove ere došlo je do velike provale barbarskih plemena u kojoj je vjerojatno razrušena i zapaljena Mursa, a manje provale barbara preko limesa dovodile do čestih lokalnih sukoba. Osim toga, nepovoljna klima i močvarno okruženje dovodili su do čestih epidemija, od kojih je osobito pogubna bila tzv. Antoninova ili Gelenova kuga u drugoj polovini 2. stoljeća. Sve to uzrokovalo je svakodnevnu potrebu za liječničkim intervencijama,

²⁵ Goricke-Lukić H. Nekropole rimsko dobnje Murse. Osijek: Muzej Slavonije; 2011. i Wiewegh Z. Jugoistočna nekropola Siscije. Sisak: Gradski muzej Sisak, 2003.

²⁶ Pinterović D. Mursa i njeno područje u antičko doba. Osijek: Centar za znanstveni rad JAZU u Osijeku; 1978. str. 160.

²⁷ Dugački V, Regan K. o. c. str. 38.

²⁸ Ducati P. Die etruskische italo-hellenistische und römische Malerei. Beč: Franz Deuticke; 1942. str. 85.

radi očuvanja spremnosti vojske i zaštite države. U Mursi je također postojao i amfiteatar, tako da je postojala česta potreba pružanja medicinske pomoći ozlijeđenim gladijatorima.²⁹

Upravo zato na rimskim lokalitetima često se nalaze ostaci medicinske opreme.³⁰ Liječnički su instrumenti bili izrađeni od bronce ili srebra i u velikoj mjeri su poslužili kao uzor za izradu kasnijih, pa čak i modernih instrumenata namijenjenih istim ili sličnim zahvatima. I na području Osijeka (Murse) pronađeno je više nalaza brončanih pinceta, spatula, koštanih žličica i sl. koji su mogli biti upotrijebljeni prilikom određenih manjih medicinskih zahvata ili u ljekarničke namjene (vidjeti Prilog 4.). Osobito mnogo, oko 600 medicinskih instrumenata iz rimskoga doba pronađeno je u današnjemu Sisku, a danas se većinom čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Na području rimske Murse također je pronađen i kameni reljef božice zdravlja Hygieje.³¹ Također su pronađeni i brojni amuleti koji su svjedočili vjeri rimskog stanovništva u iscjeljenje pod zaštitom božanstava. (vidjeti Prilog 5).

Iz toga razloga za pretpostaviti je da je u rimskim gradovima u Slavoniji, a osobito u Mursi koja je imala visoki upravni status kolonije, morala postojati liječnička služba. Postrojbe rimske vojske stacionirane u gradu radi zaštite limesa i kamenoga mosta preko Drave morale su imati liječnika, a moguće je postojanje i civilnog liječnika koji je brinuo o svakodnevnim zdravstvenim potrebama civilnoga stanovništva.

1.2.4. Dentalna medicina u razdoblju srednjega vijeka

Nakon propasti Zapadnoga Rimskoga Carstva na području Slavonije dugi niz stoljeća izmjenjuju se osvajačke vojske; Huni, Avari, Gepidi, Bugari, Slaveni, Mađari, Mongoli, a rimski urbani način života i njegova dostignuća su zaboravljena. Tako je bilo i s medicinom i brigom za javno zdravlje. Česti sukobi, nepovoljno močvarno okruženje i gotovo potpuni nedostatak medicinske skrbi uzrokovali su vrlo kratak životni vijek.

U Osijeku i obližnjoj Baranji pronađeno je nekoliko deformiranih ljudskih lubanja, koje datiraju iz 5. i 6. stoljeća, a koje se povezuju s običajem Gepida da istaknutim pojedincima u

²⁹ O ozljedama i tragovima bolesti na osteološkim ostacima iz rimskog i pretpovijesnog razdoblja vidjeti u: Lovrinčević A, Mikić Ž. Atlas osteopatoloških promjena na istorijskim populacijama Jugoslavije. Sarajevo: Svjetlost; 1989.

³⁰ Scarborough J. o. c. slika 38.-44.

³¹ Pinterović D. Novi i neobjavljeni rimski kameni spomenici s terena Murse i okolice. Osječki zbornik br. VI. Osijek: Muzej Slavonije Osijek; 1958. str. 43.

ranome djetinjstvu povojima omataju glavu kako bi se dobio izduženi oblik lubanje koji je predstavljao statusnu oznaku. To nam pokazuje da su barem elementarno poznavali način funkcioniranja organizma i skeletnoga sustava, odnosno mogućnosti utjecaja na njih.³²

U neposrednoj blizini Osijeka istražena je velika nekropola tzv. bjelobrdske kulture koja datira od 10. do 12. stoljeća, te su u novije vrijeme proučeni ljudski osteološki nalazi iz te nekropole. U skladu sa stanjem na drugim hrvatskim srednjovjekovnim lokalitetima, na ostacima iz Bijeloga brda primijećeno je da je velik postotak stanovništva bolovao od karijesa i alveolarnih bolesti, no dentalni zahvati na proučenim ostacima nisu evidentirani.³³

Na osteološkim ostacima pronađenim pri arheološkim istraživanjima srednjovjekovnih, osobito ranosrednjovjekovnih, nalazišta evidentirano je značajno pogoršanje dentalnoga zdravlja ljudi u odnosu na antičko razdoblje. Primijećen je znatan statistički porast karijesa, alveolarnih bolesti, gubitka zubi tijekom života te dentalnih oboljenja povezanih sa skorbutom. Osobito je primijećen porast takvih oboljenja kod osteoloških ostataka koji se povezuju s nižom klasom stanovništva u odnosu na one koji se povezuju s višom klasom, a što se pripisuje načinu prehrane. Kod srednjovjekovnih osteoloških ostataka također su evidentirana razna oštećenja zuba izazvana upotrebom zuba kao alata pri izradi konopa, pletenih košara, odjeće i dr.³⁴ Sve ovo pokazuje nam značajan pad kvalitete života u srednjovjekovnome, osobito ranosrednjovjekovnome periodu, u odnosu na rimsko razdoblje.

Na osteološkim ostacima sa slavonskih srednjovjekovnih nalazišta provedeno je malo istraživanja, ali za pretpostaviti je da je situacija bila istovjetna ostatku Hrvatske u srednjem vijeku. Sigurno je moguće pretpostaviti ako su bolesti zuba i usne šupljine bile prisutne u tako visokom postotku stanovništva, da su morale postojati određene osobe koje su postupcima koji su u ono vrijeme bili uobičajeni, ljudima olakšavale svakodnevne probleme.

U razvijenom srednjem vijeku stomatologija i, općenito, medicina u Slavoniji bila je na vrlo niskom stupnju. U ostatku današnje Hrvatske, a osobito onim dijelovima koji nisu bili pod turskom vlašću, situacija je bila drugačija. U primorskim gradovima Dubrovniku i Zadru već od 13. stoljeću postojali su gradski liječnici koji su, između ostaloga, obavljali i zubarske

³² sib.net.hr./vijesti/osijek/3553573/uspjeh-znanstvenika, pristupljeno 26. 5. 2020.;

Glas Slavonije. Čuda s Jauhova salaša: Lubanja Germanke – „alien“ iz petog stoljeća! Dostupno na adresi: glas-slavonije.hr/295176/11/Cuda-s-Jauhova-salasa. Datum pristupa: 26. 5. 2020.

³³ Bedić M. Antropološka analiza osteološke građe bjelobrdskih populacija u međurječju Save, Dunava i Drave. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru; 2014. Dostupno na: bib.irb.hr/datoteka/717360.Bedic_PhD.pdf.

Datum pristupa: 26. 5. 2020.

³⁴ Šlaus, o. c. str. 114.-123.

zahvate, a u Dubrovniku od 1777. godine postoji zasebna zubno-liječnička služba.³⁵ Stanje je bilo znatno bolje i u Zagrebu; tamo se već 1430. godine spominje brijač Mihajlo Dab koji je zbog svojih zasluga dobio plemstvo. Veza s obavljanjem zubarske službe vidi se i iz dodijeljenog mu grba na kojem se nalaze tri zuba i ruka koja drži zub.³⁶

I u čitavom nizu statuta dalmatinskih i primorskih gradova sadržane su odredbe koje su regulirale javno zdravstvo i zajednički život većeg broja ljudi u malome gradskom prostoru. Osim odredbi o zaštiti javnoga zdravlja, o zabranama bacanja otpada, trgovini živežnim namirnicama i provođenju karantena, u pojedinima od tih statuta imamo odredbe o zapošljavanju komunalnih liječnika i njihovim plaćama. Tako, recimo, Statut grada Splita propisuje da komunalni liječnik ima dužnost da liječi svakog stanovnika Splita te da za to prima godišnju plaću od 120 dukata. Također mu je zabranjeno da se udružuje s ljekarnikom radi moguće zlouporabe položaja.³⁷ I statut grada Trogira također je sadržavao istovjetnu odredbu.³⁸ U statutima je postojao i čitav niz odredbi koje se odnose na imovinsku ili kaznenu odgovornost osoba koje krše propisana pravila, ali iz njih saznajemo i o osobama koje su se u dalmatinskim gradovima bavile medicinskom praksom, o postupcima koje su te osobe provodile, kao i o pripravcima koje su koristile.

Tijekom srednjega vijeka neposredna okolina Osijeka bila je vrlo nezdravo mjesto za život. Grad su sa sjevera i juga okruživale velike močvare koje su bile izvorište mnogih zaraza, a rijeka Drava nekoliko puta je godišnje poplavljivala neposrednu okolicu i dijelove grada. Rimska je Mursa razrušena, odličan sustav rimskih prometnica devastiran, a kameni rimski most preko Drave također je srušen. Vjerojatno iz toga razloga Osijek u srednjem vijeku nije izrastao u značajnije naselje. Bio je to manji grad kojemu je značaj davala skela koja je omogućavala prijelaz preko rijeke Drave, a u srednjovjekovnim ispravama je ostao zabilježen uglavnom povodom sporova oko ubiranja skelarine.

Tijekom srednjega vijeka diljem Europe razvio se kult svetaca i relikvija, odnosno vjerovanje da su određeni sveci zaštitnici od nekih bolesti i da njihove relikvije imaju ljekovite moći. Diljem Europe razvila se živa trgovina relikvijama kršćanskih svetaca, te su niknula brojna mjesta hodočašća koja su imala ogroman utjecaj na europsku povijest.

³⁵ Visković R, Visković I. Povijest stomatologije Zadra do današnjih dana. Hrvatski stomatološki vjesnik. 1993;1(3):111.

³⁶ Kaić Z. Razvoj stomatologije u Hrvatskoj. Acta stomatologica Croatica. 2002;36(1):7.

³⁷ Statut grada Splita. Split: Književni krug Split;1998. str. 70.

³⁸ Statut grada Trogira. Split: Književni krug Split; 1988. str 36.

I u Slavoniji su zabilježeni kršćanski mučenici u rimskom razdoblju. U Vinkovcima (Cibale) Sv. Polion, a u Osijeku (Mursi) čak je postojala Bazilika Sv. Mučenika. No njihovi su kultovi pali u zaborav s propašću Rimskoga Carstva.

U srednjemu vijeku diljem Europe medicina se u velikoj mjeri prakticirala u samostanima. U Slavoniji i Baranji, u blizini Osijeka postoje naznake o prisutnosti benediktinaca još u 6. stoljeću. Naime, u kronici matičnoga benediktinskog samostana Monte Cassino navodi se da je bizantski car Justinijan poklonio Sv. Benediktu i samostanu, između ostaloga, i posjede Cibalae (Vinkovci) i Antianin (Popovac u Baranji).³⁹ No, konkretnije podatke o benediktinskim, cistercitskim i franjevačkim samostanima u Slavoniji imamo tek od 13. stoljeća. U njima su pojedini fratri bili zaduženi za prikupljanje ljekovitoga bilja, pripremu medicinskih pripravaka i pružanje medicinske pomoći, kako drugim fratrima, tako i okolnome stanovništvu. Ovakva praksa osobito je poticana u benediktinskim samostanima pa je čak i u temeljnom djelu ovoga reda, pravilima Sv. Benedikta, poticana skrb o bolesnima. Među medicinskim postupcima koje su u samostanima prakticirali, gotovo sigurno su bili i dentalni zahvati kojima su olakšavali svakodnevne muke fratara i, moguće, okolnoga stanovništva.

Srednjovjekovnu medicinu obilježilo je djelovanje i učenje znamenite medicinske škole u talijanskom gradu Salernu čiji prvi tragovi sežu još u 9. stoljeće, a vrhunac djelovanja bio je u 11. stoljeću. To je, zapravo, prva organizirana medicinska škola, preteča kasnijih medicinskih fakulteta. Školovanje je bilo organizirano tako da je student prvo slušao tri godine logike, potom pet godina medicine, a nakon toga je trebao obavljati praksu od godinu dana pod nadzorom drugog liječnika. Temeljno djelo ove medicinske škole je „Regimen Sanitatis Salernitanum“ ili nekada nazivano „Flos medicinae“.

Nažalost, arhivska građa iz slavanskoga srednjovjekovlja vrlo je rijetka i malo je ostalo sačuvano. Razlog tome je tursko osvajanje i dugogodišnja turska vladavina našim krajevima. Zato se rijetki dokumenti iz slavanskoga srednjovjekovlja čuvaju uglavnom u arhivima izvan Slavonije ili u inozemstvu.

Na samome kraju srednjovjekovnoga razdoblja, a neposredno pred tursko osvajanje, u Slavoniji je 1525. godine nastao tzv. Iločki statut ili Iločka pravna knjiga, koja je u čitavom nizu odredbi regulirala odgovornost osoba za ozljede i ponašanje koje je ugrožavalo sigurnost i zdravlje ostalih žitelja. No, je li ta pravna knjiga uspjela zaživjeti, odnosno jesu li njene

³⁹ Radić M. Dva ulomka kamene plastike XI. St. iz Baranje u Muzeju Slavonije u Osijeku. Osječki zbornik br. 22-23. Osijek; 1997. str. 101.

odredbe uopće primjenjivane, dvojbena je zato što su svega nekoliko mjeseci nakon njenoga donošenja Ilok zauzeli Turci.⁴⁰

Godine 1526. Osijek zauzima turska vojska i zdravstvena situacija u gradu i okruženju postaje još gora. Osijek je za turske vladavine bio relativno maleno naselje kojemu je značaj davao veliki most preko Drave i baranjskih močvara. Kroz grad su prolazile ogromne turske vojske na svojim pohodima za Ugarsku i Austriju, velike karavane kojima je dolazila opskrba za vojne jedinice i živa trgovina između novoosvojenih krajeva i ostatka turske carevine. Okolne močvare te velik broj vojnika i putnika iz svih krajeva turskoga carstva sigurno su pogodovali brojnim i čestim epidemijama i bolestima. Međutim, iz turskoga razdoblja povijesti Slavonije nemamo nikakvih zapisa koji nam govore o ikakvoj vrsti medicinske skrbi i postupcima koji su se provodili pa tako niti o eventualnim postupcima ili osobama koje su se bavile dentalnom skrbi.

1.2.5. Dentalna medicina u novovjekovnome razdoblju

Bolesti zubi i usne šupljine u medicini evidentirane su još od najstarijih vremena i prvih pisanih djela. Medicinske teorije koje su ustanovili helenistički autori postali su kanoni koji su se primjenjivali 1500 godina i koji su se malo mijenjali kroz čitavo antičko i srednjovjekovno razdoblje. Cjelokupna medicinska teorija i praksa temeljila se na djelima iz helenističkoga doba koje su rimski autori samo nadogradili.

No pristupi liječenju tih bolesti s vremenom su se mijenjali, pa tako i početkom novoga vijeka, krajem 15. i početkom 16. stoljeća, pod utjecajem humanizma dolazi do znanstvenoga pristupa brojnim ljudskim djelatnostima. Od velike važnosti u tim procesima bilo je i osnivanje sveučilišta u brojnim europskim gradovima. Također je od velike važnosti bio izum tiska i širenje proizvodnje jeftinijih i pristupačnijih knjiga, a što omogućuje širenje novih ideja i dostignuća na mnogim poljima ljudske djelatnosti. U 16. stoljeću u Europi dolazi do velikih promjena u brojnim granama znanosti, pa tako i medicini. Reforme počinju od anatomije pa do praktične medicine, kirurgije i porijekla zaraznih bolesti.

⁴⁰ Statut grada Iloka iz 1525. Vinkovci: Godišnjak Matice Hrvatske u Vinkovcima; 1970. preveo Kiš, L.

U to vrijeme javljaju se prva djela koja se bave anatomijom i liječenjem zuba i koja u tu problematiku uvodi nove poglede. Godine 1562. talijanski liječnik Bartolomeo Eustachio⁴¹ objavio je knjigu o anatomiji zuba, a iste te godine drugi talijanski liječnik, Girolamo Cardano⁴² također objavljuje knjigu o bolestima zuba i njihovu liječenju.

Ogroman doprinos proučavanju i liječenju bolesti zuba i usne šupljine dao je Francuz Pierre Fauchard koji 1728. godine u Parizu objavljuje djelo „Le chirurgien dentiste“ kojime postavlja temelje moderne stomatologije i koji je stomatologiju, od djelatnosti kojom su se bavili priučeni obrtnici, pretvorio u medicinsku znanost. Zbog njegova doprinosa razvoju stomatološke znanosti, Faucharda smatraju začetnikom moderne stomatologije.⁴³

Nakon 160 godina turske vladavine, godine 1687. Osijek je oslobođen. U njemu je stacionirana jaka vojna posada austrijske vojske koja je štitila grad i okolinu od čestih provala Turaka, a gradi se i velika utvrda koja je služila kao uporište za daljnje pohode carske vojske. U sjeni vojne utvrde polako se razvijaju tri zasebne gradske cjeline: Tvrđa, Gornji i Donji grad, u koje se polako uvode elementi građanskog života. No to je išlo polako i teško. Zbog velike vojne važnosti Osijeka i okolice vojska je vodila glavnu riječ i sve je bilo podređeno vojnoj svrsi i službi (vidjeti Prilog 6.).

Nepovoljno prirodno okruženje, odnosno okolne močvare, česti vojni sukobi i provale Turaka doveli su do učestale pojave bolesti i ozljeda te povećane i stalne potrebe za liječničkim intervencijama. Od toga vremena, uglavnom zahvaljujući carskoj vojsci, u gradu se opet počinju prakticirati medicinski postupci. Svaka pukovnija imala je nekoliko ranarnika, tako da su u prvom desetljeću nakon oslobođenja od Turaka poznata imena više njih, a 1697. godine u Osijeku se spominje i gradski ranarnik Heinrich Mayer.⁴⁴

Iz toga vremena potječe i podatak o prvom obavljenom carskom rezu u Osijeku. Naime, u matici krštenih za 1694. godinu vidimo da je jedno dijete porođeno obavljanjem carskog reza

⁴¹ Wikipediya. Bartolomeo Eustachi. Dostupno na adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Bartolomeo_Eustachi. Datum pristupa: 30.06.2019.

⁴² Wikipediya. Gerolamo Cardano. Dostupno na adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Gerolamo_Cardano. Datum pristupa: 30.06.2019.

⁴³ Jerolimov V, Bubalo V. Početci organizirane stomatologije u Hrvatskoj. Anali Zavoda Hazu za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Sv. 30. Osijek: 2014, str. 86.-87. i Glesinger L, o. c. str. 230.

⁴⁴ Utvić V, Milošević B, Fališevac J. Razvoj medicine u Slavoniji – od prvih početaka do II. svjetskog rata. U: Zbornik radova prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje. Osijek: 1970. str. 540.

te da su preživjeli i dijete i majka. Je li ovaj zahvat obavio vojni liječnik ili gradski ranarnik, ne zna se, ali je u vrijeme jasnih higijenskih uvjeta i čestih infekcija ovo bio veliki uspjeh.⁴⁵

U prvom municipalnom statutu grada Osijeka iz 1698. godine donose se prvi propisi o održavanju čistoće u gradu te o brizi za siročad i udovice, pa se na taj način u opustošene i poharane krajeve barem nominalno uvodi uprava i način života kao i ostatku Carevine. No pri tome treba imati na umu da je svega nekoliko godina ranije Osijek oslobođen od dugogodišnje turske vlasti, da gradska infrastruktura gotovo da nije postojala, da je stanovništvo bilo rijetko, da je grad veliko vojno uporište i gradilište te da je sve bilo podređeno vojsci i izgradnji utvrde.

Tijekom 18. stoljeća zubarstvom su se u Osijeku bavili brijači. Oni su imali ovlast baviti se tzv. malom ili nižom kirurgijom u koju se ubrajalo i zubarstvo. Njihovo je školovanje bilo vrlo raznoliko, neki od njih su o kirurgiji učili na vojnim školama u Austriji, neki čak na sveučilištu u Budimu, a za neke se, očigledno priučene, navodi da su kirurgiju učili u osječkome Donjem gradu ili čak u Dalju, dok su neki pak bili bez ikakve medicinske škole i ispita već su imali samo završen brijački zanat.⁴⁶

Vrlo često su brijači i ranarnici obavljali medicinske zahvate za koje nisu bili ovlašteni, pa županijske vlasti Virovitičke županije, pod kojom je bio i Osijek, pokušavaju uvesti reda. Godine 1765. Županijska skupština konstatira da često zbog nestručnoga rada kirurga (očigledno se misli na brijače i ranarnike) kod bolesnika nastaju još teže posljedice. Zbog toga, pod prijetnjom kazne, zabranjuje da kirurzi liječe unutarnje bolesti bez znanja i suglasnosti županijskoga kirurga.⁴⁷

U građanskoj bolnici u Osijeku djelovao je i brijač Antun Reinhard, a za što je primao plaću od 25 forinti. Izučio je brijački obrt i potrebne ispite položio kod brijačkoga ceha u Pečuhu. U građanskoj je bolnici zaposlen 1782. godine i na toj dužnosti ostaje sve do 1802. godine. On je zapravo bio brijač i kao takav je ostvarivao većinu prihoda, a njegova djelatnost kao kirurga bila je priučena i stečena praksom.⁴⁸ Neobično je da je u ovom slučaju u građanskoj bolnici zaposlen brijač, bez potrebnog medicinskog obrazovanja, usprkos preporukama

⁴⁵ Utvić V, Milošević B, Fališevac J. o. c. str. 541.

⁴⁶ Mandić Z, Đeška S, Utvić V. Počeci odonto-stomatologije u Osijeku. U: Zbornik radova 4. simpozija stomatologa Slavonije i Baranje. Osijek: 1975. str. 377.

⁴⁷ Sršan S. Statuti virovitičke županije 1745.-1792. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2008. str. 41.

⁴⁸ Firinger K, Utvić V. Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1739.-1930. Osijek: Opća bolnica Osijek; 1970. str. 30.

Virovitičke županije i odredbama „Generale Normativum Sanitatis“. Vjerojatno su Reinhardu bili povjeravani samo vanjski zahvati iz domena tzv. niže kirurgije.

Njega je u službi u osječkoj građanskoj bolnici naslijedio, ili vjerojatno radio istovremeno s njim, Bartolomej Schushnik (Šušnik). On je bio ispitan kirurg, a za to je priložio i diplomu peštanskoga fakulteta. Osim toga, služio je i kao niži ranarnik u vojsci u Ličkoj pukovnji.⁴⁹

Zanimljivo je da podatke o osječkim brijačima koji su obavljali liječničku djelatnost tijekom 18. stoljeća nalazimo i u ljetopisu („Diarium“) osječkoga franjevačkog samostana iz 1750. godine. Gvardijan osječkoga samostana 13. travnja 1750. godine sklopio je sporazum s kirurgom u osječkoj tvrđavi Ivanom Cammererom za šišanje franjevačkih redovnika tijekom cijele godine. Za iznos od 13 forinti i 16 novčića ovaj je brijač-kirurg tijekom godine trebao šišati bradu i kosu redovnika svakih četrnaest dana, a superiora samostana dva puta tjedno.⁵⁰ Također, u tzv. Turkovićevu ljetopisu (Ljetopis tvrđavske župne crkve), čitamo da je 3. siječnja 1805. platio kirurgu Reinhardt 15 forinti za godišnju službu šišanja.⁵¹

Već spomenuti Reinhardt ovoga se puta u povijesti bilježi kao kirurg kojeg je osječki župnik angažirao za šišanje tijekom godine. Malo ranije isti se spominje kao brijač kojega je građanska bolnica u Osijeku angažirala kao kirurga, te nam njegov primjer dobro pokazuje ispreplitanje funkcije brijača-kirurga u 18. stoljeću, a što je ovoga puta evidentirano u arhivskoj građi.

Istoga Reinharda spominje i treći arhivski izvor za povijest Osijeka, Popis Kotara Osijek iz 1786. godine. U dijelu u kojem se iznose podatci za Unutarnji grad, odnosno osječku Tvrđu, iznosi se da je u njoj bilo dva kirurga. Prvi je Antun Reinhard, on je „vješt, javnosti koristan te srednjeg imovinskog stanja. Ima dva pomoćnika i jednog novaka (...) Zanat je izučio u Carstvu prije trideset osam godina, a u Osijeku je upisan u ceh.“ Drugi kirurg u osječkoj Tvrđi bio je Vjenceslav Neuman koji je imao jednoga pomoćnika i jednoga novaka.⁵²

U osječkoj Tvrđi obitavao je i treći županijski kirurg koji je svoj posao obavljao bez položenih ispita usprkos svim preporukama i naredbama. Za njega se u Popisu Kotara Osijek

⁴⁹ Firinger K, Utvić V. o. c., str. 32.

⁵⁰ Sršan S. Osječki ljetopisi 1686. – 1945. Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku; 1993. str. 33.

⁵¹ Sršan S. o. c. str. 293.

⁵² Sršan S. Kotar Osijek 1786. godine. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2002. str. 100.

iz 1786. godine navodi: „U mjestu postoji županijski nazovi-kirurg priznat od Skupštine kao sposoban i koristan te ga je Visoko vijeće oslobodilo dužnosti polaganja ispita.“⁵³

Zanimljivo je kako ovaj „nazovi-kirurg“ bez položenih ispita i bez formalne školske izobrazbe obavlja djelatnost županijskoga kirurga, odnosno osobe koja bi trebala kontrolirati rad gradskih kirurga i bez čijega odobrenja oni pod prijetnjom kazne ne bi smjeli liječiti unutarnje bolesti. Ovime Skupština Virovitičke županije postupa suprotno svojim odredbama iz 1765. godine, ali i odredbama dokumenta „Generale Normativum Sanitatis“ iz 1770. godine.

O zubarskoj djelatnosti osječkih brijača znamo vrlo malo. Oni se zapravo rijetko spominju kao zubari, a u svim popisima stanovništva vode se kao brijači. Rijetko, obično u vezi s nekim sudskim sporom, ostalo je u arhivskim sudbenim spisima traga o njihovoj djelatnosti kao zubara i kirurga. Tako je i 1746. godine osječki brijač Lorenz Nikloš ostao zabilježen kao „vršitelj liječničkih usluga“ upravo zbog spora oko potraživanja prevelikoga novčanog iznosa za svoje usluge. Gradsko poglavarstvo u svojoj odluci povodom ovog slučaja pokušava uvesti reda u medicinskom djelovanju brijača pa im zabranjuje da liječe unutarnje bolesti, već ih upućuje „da se imaju baviti samo ranama“. Također, oni ne bi smjeli pisati recepte već bi recepte trebali pisati školovani doktori. Ljekarnici, također, ne bi smjeli izdavati lijekove po receptima koje su napisali brijači.

Tom prilikom je i osječko Gradsko poglavarstvo pokušalo regulirati djelatnosti brijača i iznose koje mogu tražiti za svoje usluge, pa je liječnik za prvi posjet mogao tražiti 1 forintu, a za svaki slijedeći 30 krajcara, dok brijač za svoju uslugu može tražiti 12 krajcara.

No gradsko Poglavarstvo u tome nije imalo velikog uspjeha već se dotadašnja praksa nastavila. Krivnja je dijelom i na Gradskome poglavarstvu koje se nije dosljedno držalo svojih preporuka. Naime, isti Lorenz Nikloš se svega nekoliko godina kasnije 1753. pred Poglavarstvom opet pojavljuje kao tužitelj u dva slična spora, a tada Poglavarstvo presuđuje u njegovu korist.⁵⁴ Iz ovih podataka evidentno je da su se u Osijeku tijekom 18. stoljeća funkcije brijača i kirurga-ranarnika objedinjavale u jednoj osobi koja ih je obavljala ovisno o potrebi.

Za napomenuti je da je velik dio Slavonije i Srijema bio uključen u tzv. Vojnu krajinu i da je bio pod upravom Dvorskoga ratnog vijeća, te da su se u njemu primjenjivali posebni vojni propisi. Dio Slavonije uz rijeku Savu, na granici s Turskim carstvom, bio je organiziran u tri

⁵³ Sršan S. o. c. str. 109.

⁵⁴ Firinger K, arhivist i povjesničar. Osijek: Muzej Slavonije Osijek, Državni arhiv Osijek; 2005. Osječki magistrat ograničuje godine 1746. rad brijača i kirurga, str. 56.

pukovnije: Gradišku, Brodsku i Petrovaradinsku i u njima je svim elementima uprave i svakodnevnog života upravljala vojska. To je zapravo značilo da su se primjenjivali strogi vojni propisi koji su štitili Austrijsku Carevinu od turskih upada, ali i od prodora bolesti i epidemija. Bio je primjenjivan sustav kontumaca i rastela putem kojih se regulirao ulazak ljudi, roba i poštanskih pošiljki u carevinu te sustav tzv. graničarskih čardaka iz kojih su vojne patrole ophodile granicu i sprječavale neovlašten ulaz ljudi, robe i stoke.⁵⁵

Također je bio propisan čitav niz mjera u svrhu zaštite javnoga zdravlja; čistoća vode, odvoz smeća, red u stajama, sahranjivanje mrtvaca i dr. Na području svake pukovnije djelovali su vojni liječnici i ranarnici, postojala je vojna bolnica koja je pružala medicinsku pomoć i civilnom stanovništvu, postojale su i ljekarne u kojima su se mogli dobiti propisani lijekovi, tako da je medicinska skrb bila na znatno višem stupnju nego u ostatku Hrvatske. Liječnička služba bila je organizirana tako da je u sjedištu svake pukovnije bilo namješteno dva liječnika, a dvanaest nižih liječnika bilo je smješteno u sjedištima dvanaest satnija, koliko je postojalo u svakoj pukovnji. No, to se vremenom mijenjalo, tako da u popisu osoblja krajiške regimente za 1808. godinu vidimo da je postojao jedan regimentski liječnik (njem. *Regimentsarzt*) i šest liječničkih pomoćnika ili podliječnika (njem. *Unterarzte*). Već godine 1810. vidimo da je postojao jedan regimentski liječnik, jedan liječnički pomoćnik i šest podliječnika.⁵⁶ Na ovaj način je u dio Slavonije, u kojoj je u stoljećima koja su prethodila bila zanemarivana medicinska skrb o stanovništvu, uveden čitav niz mjera i postupaka koji su zapravo bili prilično moderni i koji su stanovništvu pružali efikasnu zdravstvenu skrb.

Tijekom srednjega vijeka, a i kasnije, osobito u 17. i 18. stoljeću u Slavoniji i Hrvatskoj često su se koristile tzv. ljekaruše, pisane zbirke recepata i savjeta kako postupati u slučaju raznih oboljenja. Najstarije od njih potječu iz srednjega vijeka i rukom su pisane na glagoljici, a primjerci iz novijega doba su tiskani i bili u širokoj uporabi. U ljekarušama koje su se koristile u kontinentalnom dijelu Hrvatske imamo i znatan broj recepata te savjeta za bolesti zuba i usne šupljine. Jednu od tih zbirki napisao je i Petar Dombaj, franjevac iz Vukovara: „Od Razlicsti Trava, Praova, Pilula, Melema, Vijina, Balzama, Dervia, Razlicsti Xivina, Stvari, Potaini, Bolesti Razlicsiti i svakoiaki Rana i Voda“.⁵⁷

⁵⁵ Gardaš M. Sanitarne mjere austrijskih vlasti na granici prema Turskoj u 18. i 19. stoljeću, Pravne i povijesne odrednice granica srednje i jugoistočne Europe. Osijek: Pravni fakultet Osijek; 2011.

⁵⁶ Roksandić D. Vojna Hrvatska: La Croatia militaire. Zagreb: Školska knjiga; 1988. str. 52-4.

⁵⁷ Utvić V, Milošević B, Fališevac J. o. c. str. 536

Još jedna ljekaruša sačuvana je u knjižnici osječkoga franjevačkog samostana. U rukom pisanoj knjižici pod nazivom „Zabilježene od likova“ prikupljeni su recepti i postupci koje treba primjenjivati kod različitih bolesti. Ova ljekaruša datira iz prve polovine 19. stoljeća.⁵⁸ I u znamenitom „Kućniku“ Josipa Stjepana Reljkovića tiskanome u Osijeku 1796. godine također nalazimo niz recepata i postupaka koje bi kućedomaćin – kućnik trebao kroz mjesec u godini provoditi „kako zdravlje razlošno uzderxati ima“ (vidjeti Prilog 9.).⁵⁹ No, veliko je pitanje koliko su ove ljekaruše mogle koristiti stanovništvu. Pismenost je bila na vrlo niskome stupnju, tako da su ljekaruše zapravo služile malome broju pismenih stanovnika ili su služile kao zbirke recepata i postupaka koje su koristile osobe koje su u samostanima bile zadužene za obavljanje medicinske skrbi.

Tijekom srednjeg vijeka medicina u Europi u najvećoj je mjeri bila pod utjecajem tzv. Salernske škole, čija su učenja osobito primjenjivana u benediktinskim i drugim samostanima. Zanimljivo je da je temeljno medicinsko djelo ove škole „Regimen sanitatis Salernitanum“ ili kako se nekad naziva „Flos medicinae“, 1768. godine na hrvatski jezik preveo i u Pešti tiskao franjevac Emerik Pavić. Ovo izdanje smatra se prvom tiskanom knjigom s medicinskom tematikom na hrvatskome jeziku. U ovome djelu također nalazimo niz savjeta i uputa o liječenju bolesti zuba. Emerik Pavić jedno je vrijeme boravio i u osječkom franjevačkom samostanu, tako da su učenja salernske medicinske škole zacijelo primjenjivana i u Osijeku.⁶⁰

U drugoj polovini 18. stoljeća situacija se u Slavoniji u znatnoj mjeri poboljšava. Reformatorski rad Marije Terezije i njezinog sina Josipa II. rezultirao je napretkom na brojnim poljima svakodnevnoga života. Velik dio Slavonije izdvaja se iz vojne uprave i uvodi se civilna vlast, formiraju se tri županije i u njima uvode službe koje su vodile računa o brojnim aspektima svakodnevnoga života građana. Napredak je primjetan i na području zdravstva te, naravno, dentalne zaštite stanovništva.

Jedan od ključnih reformatorskih poteza bilo je uvođenje temeljnoga zakona „Generale Normativum Sanitatis“, objavljenog 1770. godine, kojim se reguliraju pitanja javnoga zdravstva na području čitave monarhije. Ovim zakonom potvrđeno je postojanje Slavonske sanitarne komisije koja je imala sjedište u Osijeku. Komisija se trebala sastajati svakih osam dana i raspravljati o zdravstvenome stanju na području svoje nadležnosti, te o tome izvještavati Dvorsku sanitarnu komisiju u Beču. Komisija je trebala biti sastavljena od predstavnika

⁵⁸ Bosendorfer J. Osječka ljekaruša. U: Zbornik arheološkog kluba „Mursa“. Osijek; 1936. str. 57.

⁵⁹ Relkovich SJ. Kuchnik..., U Osiku, Slovih Ivana Martina Divalt, 1796.

⁶⁰ Glesinger L. o. c. str. 121. i Jerolimov V, Bubalo V. o. c. str. 89.

upravnih i političkih tijela te školovanih doktora medicine. Slavonska sanitarna komisija bila je nadležna za područja tri slavonske županije i tri vojne pukovnije koje su imale sjedišta na području Slavonije. Od velike je važnosti bilo to što je tim zakonom bilo propisano i obvezno školovanje osoba koje su se bavile zdravstvenim djelatnostima. Liječnici koji su željeli obavljati praksu u Monarhiji trebali su steći stupanj doktora na nekom od sveučilišta u Monarhiji. Ranarnici, kupališni liječnici i ljekarnici, također su morali na medicinskim fakultetima u Monarhiji položiti ispite koji im daju ovlast da obavljaju svoju praksu.⁶¹

Od presudnoga značenja za zdravstvene reforme bilo je to što je carica Marija Terezija u Beč pozvala Gerharda van Swietena. Ovoga Nizozemca carica je zaposlila kao svojega osobnog liječnika, a on, osim toga, provodi čitav niz reformi na području zdravstva u Habsburškoj Monarhiji. Uvodi se više propisa koji reguliraju brojna područja zdravstva, 1749. godine reformira se studij zdravstva na bečkome sveučilištu, regulira ustrojstvo i funkcija sanitarnih kordona i dr. Pri provođenju reformi na bečkome Medicinskom fakultetu reformirao je njegovo ustrojstvo, ali i nastavu na njemu pa nakon toga bečki Medicinski fakultet dobiva veliki ugled. Gerhard van Swieten u tome je i sam sudjelovao: predavao je nekoliko predmeta na bečkom medicinskom fakultetu, a neko vrijeme mu je bio i upravitelj.⁶² Uočeno je da je temeljni problem javnoga zdravstva nedostatak školovanoga medicinskog osoblja, osobito u ugarskome dijelu monarhije, pa se osniva Visoka medicinska škola u Egeru 1769. godine, a odmah potom iste godine i Medicinski fakultet u Trnavi. Taj fakultet bio je prvi medicinski fakultet u ugarskome dijelu Monarhije te je djelovao sve do 1777. godine kada se seli u Budim.⁶³

Za temu ovoga rada osobito je značajno da van Swieten šalje dvojicu austrijskih kirurga u Pariz kod vodećega zubnog liječnika onoga vremena na usavršavanje, Pierra Faucharda, začetnika modernog zubarstva.

Već 1766. godine. Marija Terezija zahtijeva da se u svakome gradu, distriktu ili županiji zapošljava samo školovano medicinsko osoblje. No u stvarnosti to nije išlo tako brzo pa brijači-ranarnici i dalje obavljaju značajan, ako ne i pretežit dio poslova. No, kraljica opetovano

⁶¹ Sklenderović R. Zdravstvene reforme Marije Terezije u slavonskom provincijalu i Generale normativum sanitatis iz 1770. *Scrinia Slavonica*. 2005;5(1);139.

⁶² Glesinger L. o. c. str. 221.

⁶³ Skenderović R. o. c. str. 130.

ponavlja svoje zahtjeve za uvođenjem školovanoga medicinskog osoblja, pa njihov broj postaje sve veći i polako potiskuju brijače iz medicinskih djelatnosti.⁶⁴

U skladu s time je i podatak u Popisu Kotara Osijek iz 1786. godine u kojem se navodi da u osječkome Gornjem gradu rade dva kirurga „koji su položili ispit na Sveučilištu prema odredbi Visokog vijeća“.⁶⁵ U istome izvoru za osječki Donji grad navodi se da u mjestu postoji kirurg koji je položio ispit na budimskome Sveučilištu.⁶⁶

U svjetlu tih reformi, u Habsburškoj Monarhiji donose se i prve zakonske odredbe koje reguliraju rad zubnih liječnika. Godine 1787. propisano je da onaj koji se bavio zubarskom praksom mora položiti ispit na Medicinskome fakultetu i posjedovati svjedodžbu.⁶⁷

O provedbi ovakvih odluka svjedoči nam i obavijest Ugarskog namjesničkog vijeća županijama da za obavljanje poslova zdravstva mogu biti zaposleni samo oni koji imaju odgovarajuću školsku spremu, te da oni koji tome ne udovoljavaju, ne mogu raditi kao fizici (liječnici) i ranarnici. Popis tih osoba u svakoj županiji koje bi obavljale zdravstvene djelatnosti trebao je biti dostavljen Ugarskome namjesničkom vijeću.⁶⁸ Na tragu provedbe kraljičinih reformatorskih odredbi bila je i odluka Male županijske skupštine Županije srijemske iz mjeseca travnja 1770. godine da će županija zaposliti jednoga ranarnika, a za kojega se tražilo da ima potrebno medicinsko znanje, odnosno odgovarajuće obrazovanje.⁶⁹

No, mora se primijetiti da usprkos svim odlukama i odredbama vladarske kuće, Ugarskoga namjesničkog vijeća i županijskih skupština, situacija u Unutarnjem gradu, u osječkoj Tvrđi sredinom 18. stoljeća nije bila u skladu s tim uputama. Za oba gradska kirurga se ne navodi da su položili potrebne ispite. U istom se popisu i za gornjogradske kirurge te za kirurga u Donjem gradu izrijekom navodi da su položili potrebne ispite, što zapravo sugerira da kirurzi iz Tvrđe te ispite nisu položili. Također, i županijski kirurg koji bi svim drugim kirurzima trebao biti nadređen ispite nije položio i radi kao županijski kirurg protivno odredbama te iste županije, ali i uputama vladarske kuće i Ugarskoga namjesničkog vijeća. Je li tome razlog nedostatak kirurga u to vrijeme u Osijeku ili nešto drugo, ne zna se.

⁶⁴Skenderović R. o. c. str. 133

⁶⁵Sršan S. o. c. str. 87.

⁶⁶Sršan S. o. c. str. 145.

⁶⁷Jerolimov V, Bubalo V. o. c. str. 87.

⁶⁸Srijemska županija, Zapisnici sjednica 1745.-1759., Državni arhiv u Vukovaru, knjiga I., str. 439.

⁶⁹Srijemska županija, Zapisnici sjednica 1767.-1771., Državni arhiv u Vukovaru, knjiga III., str. 473.

U prvoj polovini 19. stoljeća kirurga je u Osijeku više. Godine 1828. u gradu ih djeluje sedam, a imali su osam pomoćnika. Kako je u međuvremenu došlo do ujedinjenja tri osječke općine u jednu gradsku cjelinu, podaci o kirurzima više nisu bili pojedinačno za svaku općinu već za čitav Slobodni kraljevski grad Osijek.⁷⁰

U drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. stoljeća u Slavoniji, pa tako i u Osijeku, osniva se nekoliko ljekarni koje su spravljale i distribuirale pripravke i lijekove koji su stanovništvu olakšavali svakodnevne medicinske probleme. U to vrijeme liječnika je bilo vrlo malo, mahom su to bili vojni liječnici koji su civilnome stanovništvu samo povremeno i dobrovoljno pomagali. Stoga je uloga ljekarni i ljekarnika bila vrlo važna – upravo su oni imali svakodnevni doticaj sa stanovništvom te su im propisivali i prodavali lijekove za njihove bolesti.

Ljekarne se isprva osnivaju u nekoliko samostana u Slavoniji, a osobito su poznate bile one u franjevačkome samostanu u Osijeku, Virovitici i Vukovaru, te u isusovačkome samostanu u Požegi. U Dnevnici osječkog isusovačkog samostana zabilježeno je da je već 1763. godine u samostanu postojala ljekarna.⁷¹ O značaju samostanskih ljekarni u svakodnevnoj medicinskoj zaštiti stanovništva svjedoči nam i odluka Županijske skupštine Virovitičke županije iz 1748. godine da se ljekarni virovitičkoga franjevačkog samostana dodijeli godišnja pomoć u iznosu od 60 forinti zato što na području županije od Osijeka do Koprivnice nema niti jednog drugog liječnika ili ljekarne.⁷²

U prvoj polovini 19. stoljeća u Osijeku se osniva nekoliko privatnih ljekarni. Gradsko poglavarstvo Slobodnog kraljevskog grada Osijeka pokušava, između ostalog, regulirati djelatnost ljekarnika na svom području. Stoga je nastala prilično obimna arhivska građa koja se tiče rada ljekarni i ljekarnika. Uglavnom se radi o raznim molbama za otvaranje ljekarni ili uskraćivanjima, davanju odobrenja pojedincima za obavljanje ljekarničke službe i dr. Također je evidentna i česta komunikacija između Ugarskoga namjesničkog vijeća, kao zemaljske vlade, i Gradskoga poglavarstva grada Osijeka, a koja se odnosi na rad ljekarni i ljekarnika (vidjeti Prilog 11. i 12.).⁷³

Godine 1809. grad Osijek dobiva status slobodnoga kraljevskog grada i u njegovu nadležnost prelazi puno ovlasti koje su do tada obavljale druge državne vlasti. Jedna od njih je

⁷⁰ Sršan S. Osječki dnevnik Sebastijana Karla Redlsteina. Osijek: Arhiv u Osijeku; 1997. str. 120.

⁷¹ Sršan S. Osječki ljetopisi. str. 226.

⁷² Skenderović R. o. c. str. 117.

⁷³ Vidjeti arhivsku građu fonda Poglavarstva slobodnog kraljevskog grada Osijeka smještenu u Državnom arhivu u Osijeku, HR-DAOS-6.

i briga o provođenju zdravstvenih mjera na području grada. Za provedbu dodijeljenih mu ovlasti grad zapošljava više službenika, a među njima gradskog liječnika s godišnjom plaćom od 200 forinti, ranarnika s plaćom od 100 forinti i primalju s plaćom od 100 forinti.⁷⁴

Godine 1737. u Osijeku se osniva Vojna bolnica za koju se gradi posebna zgrada i koja djeluje sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije (u zgradi austro-ugarske Vojne bolnice, vojna medicinska ustanova djelovala je sve do 1991. godine). Tijekom vremena u okviru vojne bolnice razvilo se više odjela; interni, kirurški, zarazni i kožno-venerični koji su brinuli o zdravlju mnogobrojne vojne posade u gradu. U toj ustanovi svakako je morala postojati osoba ili čak odjel koji su se brinuli o svakodnevnim dentalnim problemima velike vojne posade u gradu. Među tisućama vojnika koji su bili stacionirani u Osijeku sigurno je svakodnevno trebalo obavljati više dentalnih zahvata.

U Osijeku su tijekom druge polovine 18. stoljeća i tijekom 19. stoljeća, kao i u drugim gradovima Monarhije, zubarsku praksu često vršili i putujući zubni liječnici. Oni su svoj boravak i rad oglašavali u lokalnim novinama, u gradu su ostajali više dana, a ordinirali su u svratištima ili hotelima.

Velika epidemija kuge iz 1739. godine potaknula je i osnivanje građanske bolnice. Godine 1749. gradsko Poglavarstvo Unutarnjeg grada (Tvrđa) kupilo je posebnu kuću za koju je odredilo da bude bolnica. Ta je bolnica djelovala i kao ubožnica u koju su smješteni nemoćni i siromašni građani. Bila je smještena u posebnoj zgradi na području današnjega Gradskog vrta i djelovala je sve do 1874. godine do izgradnje nove Huttler-Kohlhofer-Monspergerove bolnice u Donjemu gradu.⁷⁵

Ta bolnica bila je sagrađena ostavinama i donacijama tri osječka dobrotvora te je postala središte u kojem se vršilo liječenje i zdravstvena zaštita za grad Osijek i okolicu. Tijekom godina u okviru bolnice formira se više odjela i na njima rade liječnici koji su ostavili velik trag u osječkome i hrvatskome zdravstvu.

U arhivskoj građi Gradskog poglavarstva Slobodnog kraljevskog grada Osijeka, ali i svih drugih arhivskih fondova u kojima je sačuvana građa s kraja 18. i prve polovine 19. stoljeća, primjetna je stalna briga državne vlasti za očuvanje i poboljšanje stanja javnoga zdravstva. Isprva je to uvjetovalo značenje Osijeka kao vojnoga središta u blizini granice s Turskim carstvom, a kasnije uvođenje mjera i propisa koji su vrijedili u ostatku Carevine. Pri

⁷⁴ Sršan S. Slobodni i kraljevski grad Osijek 1809. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2009. str. 80.

⁷⁵ Firinger K, Utvić V. o. c. str. 10.

tome je uvijek bila prisutna opasnost od obližnje granice, velik promet roba i ljudi te uvijek moguća opasnost od proboja zaraznih bolesti (vidjeti Prilog 10).

U slučaju opasnosti od epidemije zaraznih bolesti ili ako je epidemija evidentirana u okolnim državama, poduzimane su efikasne i konkretne mjere. Centralna državna vlast slala je županijskim i gradskim vlastima vrlo često, a u vrijeme epidemija gotovo svakodnevno, okružnice kojima je naređivala određene mjere, zahtjeve za izvještajima, požurnice i sl. Povremeno su dolazile i tiskane upute, a ponekad prave male knjižice kako treba postupati u slučaju opasnosti od kolere, kuge, skorbuta i drugih bolesti. Primjerci tih uputa i ostalih dopisa u vezi s javnim zdravstvom i općenito djelatnosti zdravstvenoga osoblja nalaze se u znatnom broju u arhivskoj građi spomenutih fondova. Sve to dovelo je do osjetnoga poboljšanja stanja javnoga zdravstva, poboljšanja ljekarničke i medicinske djelatnosti i, naravno, do svakodnevnog života ljudi u Slavoniji i gradu Osijeku (vidjeti Prilog 7. i 8.).

1.2.6. Dentalna medicina u Osijeku u građanskome razdoblju

Polovinom 19. stoljeća u Hrvatskoj dolazi do ukidanja feudalizma i do potrebe da se svakodnevni život građana uredi na potpuno novim temeljima. U svakodnevni pravni život počinje se uvoditi čitav niz zakona koji na bitno drugačiji način, u svim segmentima života, reguliraju pravnu praksu i uređuju međusobne pravne odnose između građana.

Jedan od tih zakona bio je i Opći građanski zakonik koji je u Hrvatskoj i Slavoniji stupio na snagu 1. svibnja 1853.. Taj zakonik omogućio je prelazak iz feudalnog u građansko društvo uvevši u pravni život u Hrvatskoj i Slavoniji čitav niz instituta i odnosa uobičajenih u ostatku Carevine i Europe. Pojedinim svojim odredbama taj zakon dotaknuo se i pitanja javnoga zdravstva, odnosno pravne odgovornosti osoba koje su svojim djelovanjem ili nemarom uzrokovale određene povrede ili bolesti.

Ukidanjem feudalizma u ovlastima Slobodnoga kraljevskog grada u Osijeku se malo toga mijenja. Grad je i dalje ovlašten voditi brigu o stanju javnoga zdravstva na svome području. Car Franjo Josip I. posebnim carskim patentom od 7. rujna 1850. donosi Općinski red za Kraljevski grad Osijek, a kojim se u paragrafu 79. propisuje da „Obćinsko veće uređuje i ravna

mestno zdravništvo po postojećih zakonih.“⁷⁶ Kako se u tako važnoj djelatnosti kao što je javno zdravstvo nije mogao dozvoliti prestanak djelatnosti, grad Osijek temeljem novoga Općinskog reda i dalje nastavlja provoditi svoje ovlasti na području javnoga zdravstva sve dok se ne donesu zakoni i propisi koji će, sukladno novim društvenim promjenama, regulirati tu materiju.

S takvim, zastarjelim sustavom dentalne i, općenito, medicinske skrbi Hrvatska je dočekala sedamdesete godine 19. stoljeća. Nakon sklapanja Hrvatsko-Ugarske nagodbe 1868. godine čitav niz državnih ovlasti i poslova prelazi u autonomnu nadležnost Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te omogućuje odvajanje nadležnosti u tim poslovima od Ugarske, kao i formiranje zasebnoga sustava i tijela koje će te djelatnosti obavljati. Osobito je povoljna okolnost što ubrzo nakon sklapanja nagodbe hrvatskim banom postaje Ivan Mažuranić. On je dugi niz godina na značajnim funkcijama sudjelovao u državnom aparatu Austrijske carevine, odnosno Austro-Ugarske Monarhije i bio upoznat sa svim birokratskim putevima. Osim toga, Mažuranić je bio svjestan da je u Hrvatskoj nužno provesti temeljite reforme na gotovo svim područjima koja su potpadala pod autonomne poslove i tome je odlučno pristupio.

U svome reformatorskom radu Mažuranić se dotakao gotovo svakog dijela državne vlasti, a osobitu pažnju posvetio je reformi zastarjela sustava javnoga zdravstva u okviru kojeg je bila i dentalna skrb. Reformi tog područja svakodnevnoga života i ovlasti države Mažuranić je pristupio 1874. godine donošenjem temeljnog Zakona o uređenju zdravstva u Hrvatskoj i Slavoniji. Tim zakonom podrobno su propisane nadležnosti i djelatnosti na području javnoga zdravstva.⁷⁷

Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada određena je kao vrhovno tijelo za brigu o javnome zdravstvu na području Hrvatske i Slavonije. Podžupanije, gradovi i općine s imenovanim magistratom bile su na nižim razinama nadležne za provođenje Zakona i odluka Vlade. Za stručno obavljanje poslova u podžupanijama imenovani su podžupanijski liječnici i živinari, a u gradovima posebna tijela nadležna za zdravstvo koja su imenovali gradski zastupnici.

Političke općine također su u tzv. prenesenom djelokrugu poslova obavljale i sve druge zdravstveno redarstvene i zdravstveno upravne poslove koje im je povjerila Vlada. Podžupanijski liječnici na području svake podžupanije obavljali su čitav niz dužnosti u

⁷⁶ Carski patent od 7. rujna 1850. kojim se odobrava i u kriepost stavlja privremeni občinski red za kraljevski grad Ossek, Gedruckt bei Diwald in Essegg

⁷⁷ Sbornik zakonah i naredaba, god. 1874., br. 435

provođenju mjera za zaštitu javnoga zdravstva; nadzirali su zdravstvo i zdravstveno osoblje zaposleno u državnoj, općinskoj, ali i privatnoj službi na području podžupanije, provodili nadzor nad izvršavanjem zdravstvenih propisa, kao i propisa o nadriliječništvu te prometa otrovima i lijekovima i dr.

Temeljem odredbi toga Zakona imenovano je i Zemaljsko zdravstveno vijeće koje je bilo vladino savjetodavno tijelo u svim poslovima u pogledu zdravstva. To vijeće bilo je sastavljeno od redovnih članova: vladin izvjestitelj u zdravstvenim poslovima, zemaljski veterinar i najmanje četiri liječnika, a u njega su mogli biti imenovani i izvanredni članovi koji su se imenovali po potrebi ovisno o pojedinome slučaju.

Osim toga temeljnog zakona, donesen je još i čitav niz naputaka i odredbi kojima su podrobnije regulirana pojedina područja javnog zdravstva, te je na taj način načinjena uistinu učinkovita mreža propisa koji su regulirali to područje. Među važnijima su: „Naputak za podžupanijske liečnike i za gradske fizike“⁷⁸, „Red za zborove liekarske“ i mnoštvo drugih koji su podrobno regulirali mnoge aspekte javnoga zdravstva.⁷⁹

U jednom od tih propisa, „Naputku za podžupanijske liečnike i gradske fizike“ kao dodatak je sadržan i „Cienik o minimalnim nagradah za privatnu praksu tako podžupanijskih liečnikah i gradskih fizikah, te razpoloživih ranarnikah, kao privatnih liečnikah“, u kojemu se propisuju naknade za svega 30-ak zahvata, među kojima samo nekoliko njih u usnoj šupljini. No za naknade za obavljene dentalne zahvate može se primijeniti odredba pod točkom 29. Cienika koja propisuje da će se naknade za liječničke zahvate koje nisu propisane ovim cjenikom „ocieniti prema ostalim sličnim obavam“⁸⁰

Dentalna i medicinska praksa u Hrvatskoj i Slavoniji obavljala se prema odredbama toga zakona dvadesetak godina. Kako je devedesetih godina 19. stoljeća u Hrvatskoj došlo do pozamašnih teritorijalnih i upravnih promjena, a u međuvremenu je došlo i do inkorporiranja Vojne Krajine, godine 1894. donosi se novi Zakon o uređenju zdravstvene službe u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji⁸¹. Nakon dvadeset godina primjene Zakona iz 1874. godine, pokazala se potreba za donošenjem novog zakona. Ne toliko zbog nedostataka staroga ili

⁷⁸ Vidjeti kod Vežić M. Pomoćnik za javnu upravu. Zagreb; 1884. str. 314. i dalje

⁷⁹ Vežić M. o. c., str. 320.-579.

⁸⁰ Naredba kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade od 9. prosinca 1875. g., br 22633, Sbornik, zakonah i naredabah, 1876., str. 101

⁸¹ Sbornik, 1894, komad IV., broj 9.

uvođenja nekih velikih novina, već više zbog usklađivanja s teritorijalnim i upravnim promjenama koje su u međuvremenu provedene.

Prema odredbama ovoga Zakona, za upravljanje i nadzor nad svim poslovima javnog zdravstva na području Kraljevina Hrvatske i Slavonije također je nadležna Zemaljska vlada, a u okviru Vlade za provođenje tih poslova postojali su poseban zdravstveni odsjek i zemaljsko zdravstveno vijeće. Novina ovoga zakona bila je da je skrb o javnome zdravstvu proširena i na općine, a one su mogle biti samostalne zdravstvene općine koje su se podudarale s područjem jedne upravne općine ili češće udružene zdravstvene općine. Više upravnih općina koje nisu mogle financijski podnijeti uvjete za osnivanje samostalne, udruživale su se u udružene zdravstvene općine. Njihov broj je prevladavao, a ubrzo su ustrojene 34 samostalne zdravstvene općine i 216 udruženih.⁸²

Prema drugome paragrafu toga zakona poslove javnoga zdravstva na područjima županija i gradova obavljali su županijski fizici i županijski zdravstveni odbori, odnosno gradski liječnici, gradski zdravstveni odbori i gradske primalje, a kod kotarskih oblasti kotarski liječnici. Osnovna intencija zakonodavca bila je da se uvođenjem županijskih i gradskih zdravstvenih odbora zapravo uvažuje činjenice o konkretnome stanju na terenu, odnosno u pojedinoj županiji i gradu, te da se na taj način bolje i efikasnije provode mjere državnih vlasti o skrbi za javno zdravstvo.⁸³ Paragrafom 26. propisano je da se u gradovima do 5000 stanovnika treba imenovati jedan liječnik, do 10 000 dva, do 20 000 tri, a za svakih 10 000 stanovnika preko 20 000 po jedan liječnik.

Zakon iz 1894. godine također propisuje da u javnoj, odnosno općinskoj službi, može biti zaposlena samo osoba koja je doktor medicine, kirurgije, magistar primaljstva ili doktor sveukupnog liječništva koji je diplomirao ili čija je strana diploma nostrificirana na Kraljevskom sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu ili na nekom drugom ugarskom ili austrijskom sveučilištu i koji vlada hrvatskim ili srpskim jezikom.⁸⁴

Također se pokušalo uvesti reda i u obavljanje privatne liječničke i, općenito, zdravstvene prakse. U zdravstveno osoblje ubrajali su se liječnici, ranarnici, primalje i ljekarničko osoblje. Propisano je da svaki privatni (sukromni) liječnik koji se nastani u

⁸² Dugački V, Regan K. Povijest zdravstvene skrbi i razvoja zdravstvenih ustanova na hrvatskom prostoru. *Studia lexicographica*. 2019;13(25):52.

⁸³ Smrekar M. Priručnik za političku upravnu službu, Knjiga I. Zagreb; 1899. str. 178.

⁸⁴ Smrekar M. o. c., Knjiga I. str. 178.

Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji treba svoju diplomu predati nadležnoj županijskoj oblasti, odnosno gradskom poglavarstvu, a potom će je županijski ili gradski fizik ispitati, te potom izdati rješenje može li dotični vršiti liječničku praksu. Županijski, odnosno gradski fizik nadzirao je sve privatne liječnike i ranarnike na području županije ili grada, vodio je evidenciju cijeloga zdravstvenog osoblja, uključujući i one koji su obavljali privatnu praksu. Županijski, odnosno gradski fizik također je bio nadležan za sprječavanje neovlaštenoga obavljanja liječničke prakse.⁸⁵

Do tada je, zapravo, u svakodnevnoj medicinskoj praksi, a osobito dentalnoj, stanje bilo prilično složeno. Postojao je znatan broj osoba koje su školsku spremu za bavljenje medicinom, kirurgijom i dentalnom zaštitom stekle još po starim propisima iz feudalnoga razdoblja i njima se temeljem stečenih prava nije moglo zabraniti vršenje medicinske prakse. U tzv. negraduirane liječnike, vidare i ranarnike ubrajali su se patroni, magistri i doktori kirurgije. Najniži stupanj medicinskoga zvanja bio je patron kirurgije, za kojega se tražilo da je završio „normalnu“ školu i da je tri godine naukovao kod nekog građanskog vidara, a nakon čega je dobivao naučni list. Posebno se ističe da su patroni kirurgije mogli polagati ispit za bavljenje zubarstvom. Za istaknuti je da ovaj stupanj medicinskoga naukovanja nikad nije smatran akademskim obrazovanjem.

Sljedeći stupanj negraduiranoga medicinskog osoblja bili su magistri kirurgije. Oni su morali završiti šest razreda gimnazije, a potom na Sveučilištu završiti niži medicinsko-kirurgijski studij. Doktori kirurgije su oni koji su već prije stekli medicinski doktorat, a naknadno su polagali ispite za stjecanje doktorata kirurgije.⁸⁶

No, u Ugarskoj su škole za kirurge ukinute 1872. godine, a u pojedinim pokrajinama Monarhije vidarske diplome mogle su se steći do 1885. Odredbe koje reguliraju stjecanje doktorata kirurgije donesene su još „prije 1850.“⁸⁷ Novim odredbama težilo se ujednačavanju prakse i unificiranom školovanju medicinskoga osoblja, odnosno medicinskih zvanja. Osobama koje su po starim propisima stekle zvanja i ovlasti za vršenje medicinske prakse to se nije moglo zabraniti već ih se pokušalo uklopiti u modernizirani sustav. Protekom vremena te su osobe odlazile u mirovinu i bilo ih je sve manje pa i Smrekar primjećuje: „bit će dakle da su patroni i doktori kirurgije već posve izumrli ili su bar na domaku“.

⁸⁵ Smrekar M. o. c., Knjiga III. str. 624., odnosno Naredba kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade od 15. lipnja 1894., broj 24.209

⁸⁶ Smrekar M. o. c., Knjiga I. str. 195.

⁸⁷ Smrekar M, *ibid.*

O kontinuiranoj skrbi države pri uvođenju reda u obavljanje dentalne prakse svjedoči i Naredba kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade od 13. veljače 1892., pod brojem 33.317 kojom se propisuje djelokrug rada zubarskih tehničara. Ovim aktom izrijekom je propisano da se „zubotehničari“ ne mogu smatrati zubarima i nije im dozvoljeno obavljati nikakve operacije u ustima niti vršiti zubarsku praksu. Ako bi zubarski tehničari ipak obavljali takve radnje, mogli su biti kažnjeni kao nadriliječnici. Zubarski tehničari koji su se htjeli baviti izradom umjetnih zuba ili zubišta trebali su podnijeti zamolbe sukladno obrtnome zakonu te ih se unosilo u popis obrtnika i izdavala obrtna iskaznica.⁸⁸

Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada 15. lipnja 1894. godine izdaje posebnu Naredbu koja je zapravo provedbeni akt za nadležnosti gradskih i općinskih liječnika, a prema odredbama Zakona iz 1894. godine. U ovoj naredbi bio je, kao dodatak, sadržan i poseban Cjenik nagrada za pojedine liječničke *obave* u privatnoj liječničkoj praksi. U cjeniku je postojao prilog A u kojem su bile propisane cijene za opće liječničke postupke; posjete bolesniku, satnice i kilometraža, mikroskopske i dr. pretrage, te čitav niz drugih postupaka i prilog B u kojem su bile propisane cijene za kirurške, primaljske, očne i zubarske operacije, a koji se sastojao od četiri djela. U prvome dijelu propisane su cijene za 200-tinjak kirurških zahvata, a među njima i desetak u usnoj šupljini. U drugom i trećem dijelu bile su propisane cijene za primaljske i očne operacije, a u četvrtom dijelu propisan je „Cjenik zubara“. U tom cjeniku propisane su cijene za 30-ak zubarskih postupaka, od vađenja zuba do „dogotavljanja čitavog gornjeg ili donjeg niza zubi na kaučuku“, a cijene su se kretale od 1 pa do 100 forinti.⁸⁹

U drugoj polovini 19. stoljeća dentalna zaštita u Osijeku i u ostatku Hrvatske prošla je postupak temeljite reforme i modernizacije. U prvome dijelu ovoga razdoblja, od 50-ih pa do 70-ih godina 19. stoljeća, dentalna zaštita bila je zasnovana na zastarjelim osnovama naslijeđenim još iz feudalnog razdoblja. Zubarska praksa i dentalna zaštita ubrajala se u tzv. nižu kirurgiju i u svakodnevnoj praksi su je obavljali vidari i niži kirurzi, za koje se, istina, još od reformi Marije Terezije tražilo da imaju položene odgovarajuće ispite ili završene škole.

Poslije Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine briga o javnome zdravstvu prešla je u autonomne poslove u nadležnosti hrvatske vlade, a to je otvorilo put pozamašnim reformama koje su provedene za vrijeme Bana Ivana Mažuranića. Donesen je Zakon o uređenju zdravstva

⁸⁸ Smrekar M. o. c., Knjiga III. str. 755.

⁸⁹ Smrekar M. o. c., Knjiga III. str. 637.

u Hrvatskoj i Slavoniji 1874. godine te čitav niz pratećih propisa, a potom i Zakon iz 1894. godine s pratećim propisima. Ovim zakonima i propisima u Hrvatsku i Slavoniju uveden je za ono vrijeme prilično napredan sustav zakonske regulative i brige o javnome zdravstvu, a time i o dentalnoj zaštiti i obavljanju dentalne prakse, koji je ostao na snazi sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Osobito je značajno da se Zakonom iz 1894. zapravo školovanje za dentalne liječnike inkorporira u opći sustav medicinskoga školovanja i time se dentalna praksa konačno odvaja od tzv. niže kirurgije i izjednačava s drugim medicinskim zvanjima.

Osobit doprinos zakona iz 1874. i 1894. godine bio je što su u Hrvatskoj uveli prilično moderan sustav javnoga zdravstva, kompatibilan s upravnim sustavom. Takav je sustav omogućavao da se na području Hrvatske i Slavonije efikasno provodi briga o svim segmentima javnoga zdravstva na učinkovit način koji je oslonac nalazio u snažnom i dobro uhodanom upravnome sustavu i upravnim tijelima, te konačno raskidanje s praksom naslijeđenom iz staroga feudalnog sustava.

No, velika briga zakonodavca vidljiva je i u propisivanju cjenika za velik broj medicinskih postupaka, pa time i postupaka svakodnevne dentalne prakse. Na taj način izbjegavaju se moguće zlouporabe, ali se i pruža temeljit uvid u svakodnevnu dentalnu praksu i postupke koje su dentalni liječnici provodili u svojem svakodnevnom radu.

Dana 25. ožujka 1906. donesen je novi Zakon o zdravstvu koji dalje razrađuje i poboljšava načine zdravstvene zaštite stanovništva, te propisuje mjere i postupke za njezino ostvarivanje. Zakonom je propisano da županije i gradovi trebaju donijeti statute koje odobrava Vlada, a kojima su propisane mjere za provođenje skrbi nad čitavim nizom svakodневnih djelatnosti koje se odnose na zaštitu javnoga zdravlja. Zakonom su također propisani uvjeti koje trebaju ispuniti liječnici i primalje koji djeluju na području gradova i županija, te mjere za suzbijanje nadriliječništva i nadripimaljstva. Člankom 11. toga Zakona propisano je da liječničku praksu može obavljati doktor sveukupnog liječništva koji je diplomirao ili čija je diploma nostrificirana na Sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu ili na nekom drugom ugarskom sveučilištu. No prije nego što počne s obavljanjem prakse, obvezan je svoju diplomu predložiti nadležnoj političkoj vlasti na upis. Tim Zakonom nastavljena je borba protiv neovlaštenog obavljanja liječničke prakse, pa je paragrafom 16. propisano da osobe koje nisu ovlaštene za obavljanje liječničke prakse ne smiju niti liječiti niti uz nagradu propisivati lijekove.

Prema odredbama toga zakona liječnici su mogli biti primarni i pomoćni. Primarni liječnik mogao je biti onaj koji je najmanje dvije godine radio kao pomoćni liječnik u nekoj

javnoj bolnici ili je najmanje tri godine djelovao u javnoj zdravstvenoj službi ili vršio privatnu praksu. Pomoćni liječnik mogao je biti svaki doktor sveukupnog liječništva koji je osposobljen za obavljanje liječničke prakse. Pomoćni liječnici mogli su biti sekundarni, koji se zapošljavaju na neodređeno vrijeme, i aspiranti koji se zapošljavaju na jednu godinu.

Također je nastavljena praksa brige o suzbijanju pošasti i epidemija, ali i uveden niz odredbi koje brinu o zaštiti zdravlja male djece i školske mladeži.⁹⁰

No zdravstvena je zaštita još uvijek bila nedostupna znatnom broju siromašnih. Zato je 1892. godine osnovana Zemaljska blagajna za osiguranje radnika sa sjedištem u Zagrebu, a u njenom okviru četrnaest okružnih blagajni diljem Kraljevine. Godine 1893. u Osijeku je osnovana Okružna blagajna za osiguranje radnika, a koja je bila podružnica Zemaljske blagajne za osiguranje radnika iz Zagreba.

Povećanu i kontinuiranu skrb za dentalno zdravlje stanovništva svjedoči nam i dopis Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade upućen Ravnateljstvu javne bolnice u Osijeku 11. prosinca 1908., a kojim se regulira postupak ishodovanja i cjenik zubarskih proteza.⁹¹

⁹⁰ Sbornik zakonah i naredaba, god. 1906., komad VII., broj 19.

⁹¹ Sršan S. Izvori za povijest zdravstva Osijeka i Hrvatske 1874. – 1923. Osijek: Klinička bolnica u Osijeku i Povijesni arhiv u Osijeku; 1997. str. 148.

2. Ciljevi i očekivani znanstveni doprinos

Cilj je ovoga rada istražiti povijest dentalne medicine u Osijeku kroz povijesne zapise. Dat će se pregled djelovanja osoba koje su obavljale dentalnu praksu od najstarijih vremena sve do novijeg razdoblja te objasniti postupke koje su pri tome primjenjivali. Također će se dati pregled osnutka i djelatnosti ustanova u okviru kojih se pružala dentalna zaštita stanovništvu, prikazat će se način školovanja osoba koje su pružale dentalnu zaštitu, propisi koji su to školovanje regulirali, kao i osnutak i djelatnost ustanova koje su takvo školovanje provodile.

Ovim će se radom dati znanstveni doprinos u proučavanju povijesti dentalne medicine u Osijeku i Slavoniji, na način da se uspostavi jasna i pregledna shema osoba i institucija koje su tijekom vremena obavljale dentalnu praksu. Također, ovim radom ostvarit će se znatan znanstveni doprinos u proučavanju dentalne medicine u Osijeku u razdoblju od 1945. do 1994. godine. To razdoblje do sada nije bilo predmet proučavanja znanstvenika i tu je primjetna znatna praznina u saznanjima.

3. Metode

Pri pisanju ovoga rada, a osobito u prvome dijelu korištena je induktivna i komparativna znanstvena metoda, a zatim metoda kompilacije, deskriptivna metoda i metoda analize i sinteze, pri čemu se pokušalo iz objavljenih djela o predmetnoj problematici uspostaviti jasnu sliku i pregled djelovanja pri ostvarivanju dentalne zaštite i djelatnosti dentalnog osoblja.

U dijelu rada koji obrađuje razdoblje od 1945. do 1994. godine pretežito je korištena metoda istraživanja izvorne i do sada neobjavljene arhivske građe. Osim toga, u radu na tome dijelu disertacije korištene su i već ranije spomenute znanstvene metode te metoda klasifikacije, a temeljem svega toga i metoda dokazivanja.

Prilikom rada i pisanja ovog rada korišten je veći broj znanstvenih i stručnih radova koji se bave predmetnom temom, a koji su tijekom desetljeća objavljeni u brojnim znanstvenim i stručnim časopisima. Također je korišteno i više knjiga monografskoga karaktera o povijesti medicine ili pojedinih grana medicine u Osijeku i Hrvatskoj. Popis tih radova i monografija detaljno je iznesen u bilješkama i popisu korištene literature.

Osim ovih radova u velikoj mjeri, osobito za proučavanje povijesti dentalne medicine u Osijeku u drugoj polovini 20. stoljeća, korišteno je i više fondova arhivske građe. Pojedini od njih su pohranjeni u Državnom arhivu u Osijeku, kao npr. HR-DAOS-0006, fond Poglavarstvo Slobodnog kraljevskog grada Osijeka, HR-DAOS-0204, fond Dom narodnog zdravlja Osijek, HR-DAOS-0150, fond Viša stomatološka škola u Osijeku, HR-DAOS-1182, fond Lavoslav Kraus. Dio građe još je pohranjen kod njegovog stvaratelja, Doma zdravlja Osijek, dio Poliklinika za zaštitu zubi i usta, a dio je građe poklon nasljednika dr. Smerdelja i pohranjen je u Knjižnici Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek.

Dio vrijednih podataka prikupljen je iz nekoliko zbirki arhivske građe koje su objavljene u novije vrijeme, nakon radova koji su prethodno objavljeni o povijesti dentalne medicine u Osijeku; Srijemska županija, Zapisnici sjednica 1745.–1759., Državni arhiv u Vukovaru, knjiga I., Srijemska županija, Zapisnici sjednica 1767.–1771., Državni arhiv u Vukovaru, knjiga III., Zavičajnici grada Osijeka 1901.–1946., Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2003., Izvori za povijest zdravstva Osijeka i Hrvatske 1874.–1923., Klinička bolnica u Osijeku i Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1997., Izvori za povijest zdravstva Osijeka i Slavonije 1865.–1938., Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2007.

4. Rezultati

4.1. Razvitak dentalne medicine u Osijeku u prvoj polovini 20. stoljeća

Drugu polovinu 19. stoljeća u javnome zdravstvu Hrvatske obilježile su pozamašne reforme za vrijeme bana Ivana Mažuranića i donošenje novog Zakona o javnome zdravstvu iz 1874. godine. No to vrijeme u Osijeku osobito je obilježila realizacija davne ideje o izgradnji sirotišta i bolnice iz sredstava Huttler-Kohlhoffer-Monspergerove zaklade. Sredstva za tu Zakladu prikupljana su još od 18. stoljeća i neprekidno su investirana pa se sakupio vrlo velik iznos. Zaklada je izvorno bila namijenjena izgradnji sirotišta pa su državne vlasti onemogućavale svaki pokušaj osječkih vlasti da se sredstva upotrijebe za izgradnju bilo čega drugoga osim sirotišta. Nakon brojnih poteškoća, dopisa i dokazivanja, državne vlasti 1867. godine odobravaju da se dio sredstava u iznosu od 72.464 forinte upotrijebi za izgradnju novoga sirotišta. Ubrzo počinju radovi i novo sirotište je s radom počelo 1870. godine.

Situacija u tadašnjoj osječkoj bolnici bila je vrlo teška. Bolnica je bila malena, stara i neadekvatna za grad koji se ubrzano širio, tako da se pritisak osječkih gradskih vlasti na državne vlasti da se upotrijebi ostatak sredstava iz Zaklade za izgradnju nove bolnice nastavio.

To je urodilo plodom i 1870. godine državne vlasti dozvoljavaju da se iz Huttler-Kohlhoffer-Monspergerove zaklade upotrijebi 120.000 forinti za izgradnju osječke bolnice. Ubrzo se raspisuju natječaji i počinju ubrzani radovi da bi nova bolnica ubrzo bila dovršena i 1. listopada 1874. počela s radom.⁹² Kao primarni liječnik u novoj bolnici imenovan je dr. Ferdo Knopp, a kao sekundarni liječnik dr. Jovan Močanin. Bolnica je bila vrlo moderna i funkcionalna i zacijelo je, nakon dugog čekanja, u potpunosti zadovoljavala ondašnje potrebe građana. O modernosti i kvaliteti nove osječke bolnice svjedoči i podatak da je grijanje bilo pomoću vrućeg zraka te da je takvo postojalo svega u nekoliko građevina u austrijskome dijelu Monarhije, a u ugarskome nigdje osim u Osijeku.⁹³

U to je vrijeme u Osijeku djelovao određen broj privatnih zubara koji su obavljali svakodnevne i uobičajene zahvate. No u praksi se sigurno javljao određeni broj bolesti ili

⁹² Firinger K, Utvić V. o. c. str. 56.

⁹³ Firinger K, Utvić V. o. c. str. 63.

ozljeda zubi i usne šupljine koje zubari nisu mogli liječiti i koje su zbog svoje opsežnosti ili složenosti tretirani na kirurškome odjelu osječke bolnice.

Godine 1895. imenovan je dr. Bela Fischer kao primarni liječnik i šef kirurškoga odjela u Huttler-Kohlhoffer-Monspergerovoj osječkoj bolnici. On je uvelike unaprijedio rad kirurga; izvode se mnoge nove operacije i primjenjuju najmoderniji postupci. Osim toga, dr. Fischer objavljuje i radove o brojnim temama iz kirurgije.

Godine 1905. za pomoćnoga liječnika u Huttler-Kohlhoffer-Monspergerovoj bolnici imenovan je dr. Vatroslav Florschütz. Od tada počinje plodna prijateljska i stručna suradnja između njega i dr. Fischera koja je u velikoj mjeri unaprijedila rad kirurškoga odjela osječke bolnice. Nabavljaju se novi instrumenti, uvode nove procedure, modernizira postupak narkoze i još mnogo toga, pa je kirurški odjel te bolnice postao jedan od cjenjenijih u Hrvatskoj.⁹⁴

Nakon umirovljenja dr. Fischera, dr. Florschütz vodi kirurški odjel osječke bolnice, koji u to vrijeme dosiže veliki ugled. Dr. Florschütz objavio je i nekoliko knjiga i više radova iz područja kirurgije; njegovim zalaganjem izgrađen je novi kirurški paviljon, a 1930. godine premješten je u Zagreb. Na mjesto šefa kirurškoga odjela osječke bolnice imenovan je prim. dr. Josip Benčević.

Tijekom Prvoga svjetskog rata zbog brojnih ratnih ozljeda pokazala se potreba za izdvajanjem nove grane kirurgije – maksilofacijalne. Poslije Prvoga svjetskog rata ubrzana industrijalizacija i povećan promet dovode do sve većeg broja trauma i osnivanja zasebnih maksilofacijalnih odjela u bolnicama diljem svijeta. U Osijeku je to bilo prilično usporeno, pa se poseban maksilofacijalni odjel osječke bolnice formira tek 1968. godine, a za prvoga šefa odjela imenuje se dr. Alfred Štajner.⁹⁵

Godine 1922. osniva se u Zagrebu Središnji ured za osiguranje radnika, a u Osijeku podružnica Okružnoga ureda za osiguranje radnika koji je bio nadležan za veći dio Slavonije. Ovaj osječki okružni ured imao je svoju zdravstvenu službu; opće i specijalističke ordinacije, ljekarnu i sl. Godine 1938. zabilježen je najveći broj aktivnih osiguranika 38 000.⁹⁶ U okviru toga Okružnog ureda djelovala je i posebna Zubna ambulanta u kojoj su dentalnu zaštitu mogli ostvariti radnici i manje imućni.

⁹⁴ Utvić V. Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1874.-1974. str. 35-6.

⁹⁵ Utvić V. o. c. str. 291.

⁹⁶ Utvić V, Milošević B, Fališevac J. o. c. str. 550.

Poslije Prvoga svjetskog rata intenzivira se djelatnost Andrije Štampara na području javnoga zdravstva. Godine 1919. imenovan je za načelnika Odjela za rasnu, javnu i socijalnu higijenu Ministarstva narodnog zdravlja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, te se našao u poziciji da provodi svoje reformatorske ideje. Osnova njegove zamisli o Domovima narodnoga zdravlja bilo je osnivanje domova za područja jednog ili više kotareva a koji bi djelovali na promicanju i zaštiti javne higijene. Svaki Dom narodnoga zdravlja imao bi nekoliko odjela; školsku polikliniku, dispanzer za TBC, dispanzer za majke i djecu, bakteriološko-epidemiološko odjeljenje, kemijsko odjeljenje, ambulante za pregled siromašnoga stanovništva. U pojedinim Domovima osnovane su stanice za suzbijanje trahoma, malarije, veneričnih bolesti, bjesnoće i dr.

Godine 1924. u Osijeku počinje inicijativa za osnivanjem Doma narodnog zdravlja i izgradnjom posebne zgrade u kojoj će biti smješten. Andrija Štampar u ime Ministarstva narodnog zdravlja uputio je dopis osječkom gradonačelniku Vjekoslav Henglu da Ministarstvo upućuje 600.000 dinara za izgradnju zgrade Doma u kojoj bi trebale biti smještene poliklinika za školsku djecu, zubna poliklinika, dispanzer za majke i dojenčad, ambulanta za venerične bolesti i dispanzer za tuberkulozu. Ministarstvo narodnog zdravlja financiralo bi novoosnovanu ustanovu, a grad Osijek bi trebao davati „izvjesnu godišnju pomoć“.⁹⁷ Dr. Štampar uputio je dopis u kojem je izrazio želju da Dom bude izgrađen u Gornjemu gradu ili između Gornjega i Donjega grada.⁹⁸ Odabrana je lokacija i krajem 1924. godine počela je izgradnja. Nakon dvije godine građevinskih radova i utrošenih 2.057.973,78 dinara Dom narodnoga zdravlja je dovršen i svečano otvoren 19. prosinca 1926..⁹⁹ Za direktora je imenovan dr. Hirš koji je na toj funkciji ostao do 29. travnja 1941. kada je rješenjem Ministarstva zdravstva NDH udaljen s te dužnosti.¹⁰⁰ Zamjenjuju ga dr. Vladimir Hudovski kao povjerenik i dr. Radoslav Miletić kao ravnatelj, no već nakon kratkoga vremena oni funkciju predaju novoimenovanom ravnatelju Doma narodnog zdravlja u Osijeku, dr. Berislavu Boričiću koji se premješta na tu funkciju iz Zagreba.¹⁰¹

⁹⁷ Živaković-Kerže Z. Dom narodnog zdravlja u Osijeku-Štamparova zamisao pretočena u ostvarenje. *Studia lexicographica*. 2019;13:str. 80.

⁹⁸ Živaković-Kerže Z. o. c. str. 80.

⁹⁹ Živaković-Kerže Z. o. c. str. 80.

¹⁰⁰ HR-DAOS-0204, Dom narodnog zdravlja Osijek, Rješenje Ministarstva zdravstva br. 221, Pov. 1941 od 29. IV 1941., Opći spisi 3061-10144., kut. 3

¹⁰¹ HR-DAOS-0204, Dom narodnog zdravlja Osijek, Opći spisi, 3061-10144., kut. 3.

U okviru Doma narodnog zdravlja djelovala je Ambulanta za zube u kojoj su dentalnu zaštitu mogla ostvariti i školska djeca.¹⁰² Stomatološku zaštitu pružao je Edo Vujičić, zubar iz Osijeka s kojim je Ministarstvo narodnog zdravlja 25. travnja 1929. sklopilo ugovor temeljem kojeg je on zaposlen kao zubar u Domu narodnog zdravlja u Osijeku na tri godine, a za što treba primati mjesečnu naknadu od 3.000 dinara. Otkazni rok ugovora bio je mjesec dana.¹⁰³

U „Starješinskom izvještaju“ za dr. Edu Vujičića za 1929. godinu saznajemo da je kao kontraktualni (ugovorni) liječnik za Dom narodnog zdravlja u Osijeku obavljao zubarske poslove u školskoj poliklinici. U svim elementima koji su se tražili u izvještaju ocijenjen je odličnim uspjehom i nije bilo nikakvih posebnih primjedbi (vidjeti Prilog 13.).¹⁰⁴

Dom narodnog zdravlja, odnosno Ministarstvo nastavlja s praksom angažiranja osječkih zubara za obavljanje stomatološke djelatnosti u okviru djelatnosti Doma. Tako je godine 1941. stomatološku praksu u Domu narodnog zdravlja obavljao osječki zubar dr. Lavoslav Kraus. Doktor Lavoslav Kraus (Leo Kraus) bio je istaknuti osječki zubar, ali u povijesti nije ostao zabilježen po svojoj stomatološkoj djelatnosti, već kao angažirani i istaknuti socijalist i komunist. Rođen je u Osijeku 9. siječnja 1897. u obitelji sa šestero djece, a otac mu je bio radnik u Osječkoj tvornici koža. Klasičnu gimnaziju završio je 1915. godine u Osijeku. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata u sastavu Austro-ugarske vojske borio se na ruskom i talijanskom frontu, a 1916. godine je ranjen. Vrlo je rano počeo iskazivati naklonost radničkome pokretu pa je već 1918. godine optužen za iskazivanje naklonosti boljševicima. U izvještaju Doma narodnog zdravlja u Osijeku upućenom Higijenskom odsjeku Ministarstva zdravstva 3. svibnja 1941. o stanju u Domu saznajemo da su „u službu dignuti“ brojni liječnici i djelatnici Doma, a među njim i honorarni zubar dr. Kraus, a kojega zamjenjuje dr. Richard Wahl (vidjeti Prilog 14.).¹⁰⁵

Kako je studirao u Budimpešti, sudjelovao je u revoluciji Bele Kuna 1919. godine i u to vrijeme je bio član Sekcije Jugoslovena Mađarske komunističke partije. Poslije propasti Mađarske revolucije vratio se u Osijek, gdje se po vlastitim tvrdnjama povezo s komunistima i surađivao u „partijskim novinama“ Radnička riječ. Također je sudjelovao u velikom mitingu mlinara 1920. godine na kojem je bio jedan od govornika zajedno s Adolfom Štumpfom i Božidarom Maslarićem.¹⁰⁶

¹⁰² Mandić Z, Đeška S, Utvić V. o. c. str. 381.

¹⁰³ HR-DAOS-0204, Dom narodnog zdravlja Osijek, Pov. spisi 2-53, kut. 1.

¹⁰⁴ HR-DAOS-0204, Dom narodnog zdravlja Osijek, Starješinski izvještaj od 16. I 1930. g., Pov. Spisi 1-57/1930., kut. 1

¹⁰⁵ HR-DAOS-0204, Dom narodnog zdravlja Osijek, Opći spisi 3075/1941., kut. 3.

¹⁰⁶ HR-DAOS-1182, Lavoslav Kraus, autobiografija, kut. 1.

Medicinski fakultet započeo je studirati u Budimpešti, a završio ga 1922. godine u Beču. I u Beču je nastavio s političkom djelatnošću pa je bio aktivan član Kluba studenata socijalista iz Jugoslavije. Stažirao je od 1922. do 1923. godine u osječkoj bolnici i u nekim zagrebačkim klinikama, a od 1924. do 1926. godine bio je općinski liječnik u Našicama. Od 1926. do 1927. godine bio je na Klinici za bolesti zubi i usta u Berlinu na specijalizaciji i u Berlinu je djelovao u političkoj ćeliji Jugoslovena, ali i surađivao u njemačkoj komunističkoj partiji.¹⁰⁷

Prema vlastitim tvrdnjama, nakon proglašenja NDH nekoliko je puta pritvaran, da bi ga u lipnju 1941. godine uhapsio Gestapo i odveden je u Zagreb pa zatim u Graz. Iz Graza je vraćen u Zagreb od kuda je uspio pobjeći u Split te se pridružio partizanskim odredima na Mosoru. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata aktivno je sudjelovao u NOP-u.

Poslije Drugoga svjetskog rata, kako sam iznosi, htio se vratiti u Osijek i djelovati kao zdravstveni radnik, ali je zadržan u Sanitetskoj upravi JNA, a potom kao predavač na Vojno-medicinskoj akademiji. Umirovljen je 1961. godine u činu sanitetskog pukovnika. Umro je u Beogradu 1984. godine te je sahranjen uz vojne počasti.

U Državnom arhivu u Osijeku čuva se znatna količina arhivske građe u posebnom osobnom fondu Lavoslava Krausa. U toj građi sačuvana je i vlastoručno napisana autobiografija od 400-tinjak stranica.

Nažalost, u tom obilju arhivske građe o dr. Krausu, iznimno rijetko spominje se njegova medicinska djelatnost, a gotovo se uopće ne spominje njegova djelatnost kao stomatologa. U svim tim tisućama stranica arhivske građe, svega na nekoliko mjesta spominje druge liječnike koji su djelovali u Osijeku 20-ih i 30-ih godina dvadesetog stoljeća i to mahom negativno ocjenjujući njihovu političku opredijeljenost.¹⁰⁸ Ostatak bogate arhivske građe posvećen je isključivo njegovoj političkoj djelatnosti.

U prvoj polovini 20. stoljeća stomatologija u Osijeku napreduje. Obavljaju se i složeniji stomatološki zahvati i nabavlja suvremena oprema, pa recimo jedan od osječkih zubara, spomenuti dr. Kraus, 1939. godine nabavlja i prvi rendgen uređaj za stomatologiju.¹⁰⁹

Tridesetih godina dvadesetoga stoljeća u Osijeku koji je tada imao 32 000 stanovnika, djelovalo je 10 zubnih liječnika i nekoliko zubnih tehničara te su stanovništvu pružali efikasnu

¹⁰⁷ Židovski biografski leksikon. Kraus, Lavoslav (Leo). Dostupno na adresi: <https://zbl.lzmk.hr/?p=883>. Datum pristupa: 30.06.2019

¹⁰⁸ HR-DAOS-1182, Lavoslav Kraus, autobiografija, kut. 1.

¹⁰⁹ Mandić Z, Đeška S, Utvić V. o. c. str. 380.

dentalnu zaštitu. U prvoj polovini 20. stoljeća u Osijeku su djelovali brojni liječnici-zubari, a među istaknutijima su dr. Milan Čacinović koji je 1940. godine bio izabran za gradskoga podnačelnika i zastupnika, dr. Rudolf Woger koji je te iste godine također izabran za gradskoga zastupnika, dr. Hinko Diamant, dr. Hinko Fišer, dr. Makso Kaiser, dr. Herman Niemirowsky, dr. Akoš Racz, dr. Aleksander Wachslar i spomenuti dr. Lavoslav Kraus.¹¹⁰

Krajem 19. stoljeća medicina je u Osijeku bila na vrlo visokome stupnju. Djeluje nova bolnica i čitav niz uglednih liječnika koji 1874. godine osnivaju i svoju udrugu Društvo slavonskih liječnika, koje je izdavalo i svoj mjesečni časopis Glasnik društva slavonskih liječnika. Djelatnost ovoga društva bila je vrlo značajna zato što su na svojim sastancima i u glasilu iznosili čitav niz slučajeva iz svakodnevne prakse te postupaka koje su primjenjivali pri liječenju. Na ovaj način su u svakodnevnu praksu liječnika u Slavoniji uvodili moderne i do tada malo poznate liječničke procedure. Na svojim sastancima raspravljali su i o raznim statusnim pitanjima iz svakodnevne liječničke prakse, o suzbijanju nadriliječništva te o cijenama koje su adekvatne za liječničke postupke. Također su raspravljali i o pojavi određenih bolesti u mjestima u Slavoniji te tako u velikoj mjeri poboljšavali stanje javnoga zdravstva. Iznosili su podatke o stanju u bolnicama, o broju oboljelih, umrlih i izliječenih te o zdravstvenome stanju u pojedinim regijama. Srećom, sačuvani su zapisnici s njihovih sjednica od 1874. do 1876. godine koji obiluju podacima o povijesti zdravstva u Slavoniji toga vremena.¹¹¹

Također je značajna i djelatnost Ljekarničkoga zbora Virovitičke županije osnovanoga još 1865. godine. Ova udruga ljekarnika s područja čitave Slavonije na svojim je sjednicama raspravljala o primjeni i nabavci lijekova i pripravaka, o cijenama, o borbi protiv nadriljekarništva, izobrazbi ljekarnika i poboljšanju njihova statusa, kao i o svim drugim pitanjima bitnim za ljekarničku struku. Sačuvani su zapisnici skupština ove udruge koji uvelike oslikavaju njen rad, pogotovo u prvim godinama nakon osnutka.¹¹²

Zubari u Hrvatskoj su krajem 19. stoljeća mahom bili članovi Sбора liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije, ali već 1903. godine osnivaju zasebnu strukovnu udrugu koja će promicati njihove strukovne interese, Zadrugu hrvatskih stomatologa, među prvima u svijetu, a koja je preteča kasnijega Hrvatskog stomatološkog društva. Zadruga je tiskala i svoja Pravila u kojima

¹¹⁰ Zavičajnici grada Osijeka 1901 – 1946. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2003. str. 11, 157, 212, 361, 572, 654, 874, 885.

¹¹¹ Sršan S. Izvori za povijest zdravstva Osijeka i Slavonije 1865.-1938. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2007. str. 81.-158.

¹¹² Sršan S. o. c. str. 8. – 80.

ističe da su ciljevi zadruge briga za razvijanje i promicanje svijesti o higijeni zubi i brizi o oralnome zdravlju. Zadruga hrvatskih stomatologa, preko jednog zagrebačkog ljekarnika, proizvodila je i prodavala preparate za higijenu zubi, a znatan dio prikupljenih sredstava darivali su školama u svrhu zaštite i promicanja oralnoga zdravlja i higijene kod školske djece. Zanimljivo je da poslije Prvoga svjetskog rata osječki liječnici osnivaju novu udruhu, Klub liječnika u Osijeku koji je djelovao sve do Drugoga svjetskog rata.¹¹³

Nekoliko je osječkih zubara, tijekom vremena, pisalo i objavljivalo radove i knjižice o određenim temama iz stomatologije pa se ta djela zapravo ubrajaju među prva u Hrvatskoj sa stomatološkom tematikom. Tako je, recimo, poznati osječki liječnik dr. Vasilije Atanasijević još 1826. godine u Pešti obranio i objavio svoju inauguralnu disertaciju „Dissertatio inauguralis medica. De glossitide.“ Dr. Atanasijević poslije studija dolazi u Osijek i zapošljava se kao gradski liječnik. Ovo je djelo za sada prvo poznato djelo s tematikom stomatološkoga sadržaja u Hrvatskoj.¹¹⁴

Godine 1884. dr. Antun Lobmayer, rođeni Osječanin, u Zagrebu je objavio knjižicu „Naši zubi, pouka za svakoga komu je stalo do zdravih zubi“, a u kojoj je na pristupačan način objašnjavao kako voditi brigu o zdravlju i higijeni zubi. Dr. Lobmayer bio je ugledan liječnik koji je djelovao na podizanju ugleda i statusa liječničke struke. Bio je jedan od osnivača Društva slavonskih liečnika 1874. godine i suradnik u glasilu toga društva, Glasniku društva slavonskih liečnika.

Godine 1890. osječki zubar Geza Bauer objavljuje knjižicu „Kako se njeguju i uzdržavaju zubi i usta“ na hrvatskom i njemačkom jeziku. Tom djelu priložen je i cjenik usluga koje je Bauer obavljao iz kojega se vidi da je osim vađenja i popravljanja zubi on pružao i određene ortodontske usluge, kao npr. „postavljanje umjetnog nepca iz kaučuka“. Geza Bauer zapravo nije bio liječnik, ali usprkos tome bio je jedan od najuglednijih i najboljih osječkih zubara. Zbog toga su osječki liječnici protiv njega podnosili prijave Kraljevskoj zemaljskoj vladi, ali bez osobita uspjeha. O kvaliteti njegova rada govori i podatak da je jedna osječka zubarica još 1975. godine imala dvije plombe koje joj je Geza Bauer ugradio oko 1912. godine.¹¹⁵

¹¹³ Utvić V, Milošević B, Fališevac J. o. c. str. 551.

¹¹⁴ Jerolimov V, Bubalo V. o. c. str. 94.

¹¹⁵ Mandić Z, Đeška S, Utvić V. o. c. str. 379.

Poboljšanju statusa liječnika i njihovoj djelatnosti osobito je značajno bilo osnivanje Sбора liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije 1874. godine u Zagrebu, kao strukovne organizacije. U isto vrijeme djelovalo je i Društvo slavonskih liečnika u Osijeku, tako da su u Hrvatskoj krajem 19. stoljeća djelovale dvije liječničke strukovne udruge. Društvo slavonskih liečnika tiskalo je svoj časopis Glasnik društva slavonskih liečnika od kojega je izašlo samo desetak brojeva, a Zbor liečnika Hrvatske i Slavonije počinje s objavljivanjem Liječničkog vjesnika koji izlazi do danas.¹¹⁶ U oba glasila liečnici objavljuju radove, a među njima pojavljuje se i određeni broj radova s temama iz stomatologije.

U Zboru liečnika Hrvatske i Slavonije bio je prilično velik broj liečnika stomatologa koji su bili vrlo aktivni te u Vjesniku društva objavljivali radove, tako da je s vremenom došlo do ideje da liečnici stomatolozi osnuju svoju zasebnu udruhu. Već godine 1903. osnovana je Zadruga hrvatskih stomatologa čiji je osnovni zadatak bilo promicanje i zastupanje staleških probitaka i briga o promicanju zaštite zdravlja zubi i usne šupljine kod širokih slojeva, razvitak medicinske znanosti i prakse, ujednačavanje stručnih izraza i dr. Smatrali su da je osobito bitno provoditi mjere oralne higijene kod školske djece pa su članovi udruge učenicima pružali besplatnu njegu zuba. Zadruga hrvatskih stomatologa osnovana je samo tri godine nakon franc. *Federation Dentaire Internationale*, centralne svjetske organizacije dentalne medicine, te je bila među prvih deset takvih udruha u svijetu.¹¹⁷

Razvoju medicine u Hrvatskoj snažan poticaj dalo je osnivanje Medicinskoga fakulteta u Zagrebu 1917. godine. Završivši opći studij medicine, liečnici su odlazili u inozemstvo na specijalizaciju iz stomatologije. No i to se mijenja kada se 1933. godine otvorio Stomatološki ambulatorij ORL-klinike pri Medicinskome fakultetu u Zagrebu, a što je liečnicima omogućilo stjecanje specijalizacije iz stomatologije.¹¹⁸

¹¹⁶ Jerolimom V, Bubalo V. o. c. str. 105

¹¹⁷ Jerolimom V, Bubalo V. o. c. str. 120.

¹¹⁸ Jerolimom V, Bubalo V. o. c. str. 93.

4.2. Životopis i djelatnost dr. Stjepana Smerdelja¹¹⁹

„Ni jedan kolektiv ne može uspjeti u stručnom i ekonomskom pogledu ako svaki član kolektiva na čelu sa direktorom ne posluje po principu dobrog domaćina“

doc. dr. sc. Stjepan Smerdelj¹²⁰

Dr. Stjepan Smerdelj osoba je koja je za razvoj dentalne medicine u Osijeku imala velike zasluge, te stoga zaslužuje da se o njemu iznesu barem osnovni podatci iz njegova poslovnog i privatnog života. Poslije Drugoga svjetskog rata kao mladi, dvadesetogodišnji pripadnik Narodnooslobodilačkog pokreta mudro je usmjeravao svoj poslovni život i pri tome nastavljao sa školovanjem sve do doktorata znanosti. Tijekom diplomskog i poslijediplomskog studija, a i nakon završetka objavio je više znanstvenih i stručnih radova koji su mu omogućili napredovanje u zvanje docenta.

Obavljao je nekoliko rukovodećih dužnosti u zdravstvu, no u pozadini je uvijek bila želja da svoje radne i umne sposobnosti primijeni u dentalnoj struci. U vrijeme kada on dosiže vrhunac svoje životne i radne sposobnosti, u Osijeku i slavonskoj regiji situacija glede zubarskoga i ostalog dentalnog osoblja bila je loša. Osijek i Slavonija su po ukupnom broju zubara i po broju stanovnika u odnosu na jednog zubara bili među najlošijima u Hrvatskoj. Stjepan Smerdelj je kao višegodišnji djelatnik u zdravstvu, kao školovani liječnik-zubar to uvidio i posvetio se poboljšanju toga lošeg stanja.

U svakoj zdravstvenoj ustanovi u kojoj je radio na vodećim mjestima, od zdravstvene stanice u Čepinu pa do Zdravstvene stanice Drava u Osijeku, brinuo o odgovarajućoj zastupljenosti dentalne zaštite. No, vrhunac njegove djelatnosti i ostvarenje njegove ideje o jednoj ustanovi koja bi na visokom stupnju pružala dentalnu zaštitu stanovnicima Osijeka i slavonske regije bilo je osnivanje Poliklinike za zaštitu zubi i usta čiji je bio dugogodišnji voditelj. Vrijeme će pokazati da je bio u pravu te da je Poliklinika u punoj mjeri obavljala svoju djelatnost, da su usluge dentalne zaštite koju je pružala stanovnicima Osijeka i slavonsko-baranjske regije bile na visokoj razini. Nakon ukidanja Poliklinike, odnosno njezina pripajanja Domu zdravlja, dentalna zaštita stanovništva, a osobito djece, u velikoj je mjeri nazadovala, pa

¹¹⁹ Marom autora, sin dr. Stjepana Smerdelja, dr. Miroslav Smerdelj predao je određenu količinu arhivske građe nastale radom i javnozdravstvenim djelovanjem njegova oca. Građa je pohranjena u knjižnici Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek.

¹²⁰ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Prijedlog osnovnog programa za razvoj Poliklinike za zaštitu usta i zuba Osijek, kutija 1.

su žitelji ove regije morali zbog svakog ozbiljnijeg zahvata ići u druge krajeve Hrvatske ili u inozemstvo.

Nakon više od 20 godina poslije ukidanja Poliklinike za zaštitu zubi i usta, u Osijeku se osnivanjem Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek ponovno ostvarila mogućnost razvitka dentalne zaštite stanovništva i ostvarivanje školovanja liječnika-stomatologa do najviših znanstvenih zvanja.

Stjepan Smerdelj rođen je 22. travnja 1925. u Banićima kod Dubrovnika, po vlastitom tvrđenju, u siromašnoj obitelji.¹²¹ Osnovnu školu i četiri razreda gimnazije završio je u Dubrovniku, a potom zbog ratnih prilika nije nastavio školovanje već je počeo s naukovanjem za zubnoga tehničara. Godine 1943. otišao je u Narodnooslobodilački pokret, a 1945. se demobilizirao s 50 % invalidnosti.

Nakon demobilizacije nije radio u zubno-tehničkoj struci već je, kako iznosi u životopisu, obavljao više administrativnih i rukovoditeljskih dužnosti. Godine 1950. ondašnje Ministarstvo zdravlja ga imenuje „šefom zubne tehnike“ u Osijeku.¹²² Početkom 1951. Stjepan Smerdelj polaže ispite za zubara, a odmah potom pristupa organiziranju Sektorske zdravstvene stanice u Čepinu. On je u tome uspio te organizira uspješnu zdravstvenu stanicu u okviru koje je bila ordinacija opće medicine te patronažna, primaljska i zubarska djelatnost. U zdravstvenoj stanici u Čepinu Stjepan Smerdelj ostaje raditi do kraja 1952. godine.

Nakon toga povjereno mu je osnivanje industrijske zdravstvene stanice „Drava“ u okviru osječkoga Doma narodnog zdravlja. On je to uspješno proveo i osnovao zdravstvenu stanicu koja djeluje i danas, 70 godina nakon osnutka. U okviru ove zdravstvene stanice, uz druge službe dr. Smerdelj je uspostavio i četiri stomatološka tima. Na čelu ove zdravstvene stanice dr. Smerdelj ostaje do 1963. godine kada se krajem te godine zdravstvena stanica „Drava“ izdvaja iz osječkoga Doma narodnog zdravlja u samostalnu zdravstvenu radnu organizaciju. Zdravstvena stanica „Drava“ vodila je brigu o kompletnoj zdravstvenoj zaštiti radnika 45 radnih organizacija, uključivši i njihove obitelji, ukupno oko 20 000 osiguranika. U ovoj zdravstvenoj stanici djelovalo je šest liječnika opće medicine, četiri stomatologa i dvanaest specijalista s pomoćnim i administrativnim osobljem. Od osnutka zdravstvene stanice „Drava“ pa sve do travnja 1970. godine dr. Smerdelj obnaša funkciju direktora.

¹²¹ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, životopis, kutija 1.

¹²² Ibid.

Zanimljiv je i podatak iznesen u Programu zdravstvene zaštite za 1979. godinu Medicinskog centra Osijek, u čijem je sastavu tada bila i Zdravstvena stanica „Drava“. U tom dokumentu navodi se da je 1978. godine, između ostaloga, u Zdravstvenoj stanici „Drava“ djelovalo četiri tima primarne stomatološke zaštite. Dakle, broj stomatoloških timova se dvadesetak godina nije mijenjao, a to nam puno govori o organizacijskim i stručnim kvalitetama dr. Smerdelja, a i kasnijih upravitelja ove zdravstvene stanice.¹²³

Godine 1969. dr. Smerdelj imenovan je u posebnu komisiju koju je formiralo Predsjedništvo Općinske skupštine Osijek, a koja je trebala donijeti mišljenje što učiniti poslije prestanka rada Više stomatološke škole u Osijeku. Komisija je brojala sedam članova. Krajem 1970. godine dr. Smerdelj se zapošljava u novoosnovanoj Poliklinici za zaštitu zuba i usta u Osijeku kao rukovoditelj stomatološkoga centra.

Uz ove djelatnosti dr. Smerdelj nastavio je i s obrazovanjem. Završio je višu gimnaziju, apsolvirao na Pravnome fakultetu u Zagrebu te 1965. diplomirao na Medicinskome fakultetu – Odjelu za stomatologiju, na Sveučilištu u Ljubljani i stekao zvanje zubnoga liječnika.¹²⁴ Na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, u okviru Škole narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ 30. lipnja 1966. završava poslijediplomski studij iz javnoga zdravstva.¹²⁵ Godine 1968. brani magistarsku radnju pod naslovom *Preventiva kariesa kod djece i omladine*.

Vijeću Stomatološkoga fakulteta u Zagrebu dr. Stjepan Smerdelj 26. studenoga 1969. podnosi molbu za habilitaciju izvan natječaja, a Vijeće na svojoj sjednici od 26. ožujka 1970. imenuje povjerenstvo koje će molbu razmatrati u sastavu: prof. Oskar Štern, prof. dr. Milutin Dobrenić, prof. dr. Ante Vuletić. Povjerenstvo je nakon razmatranja cjelokupnoga profesionalnog rada dr. Smerdelja i analize njegovih objavljenih radova uvažilo okolnost da se dr. Smerdelj nije mogao iskazati u radu predavača s obzirom na sredinu iz koje dolazi i njegovo radno mjesto, te je donijelo odluku da smatraju da dr. Stjepan Smerdelj zadovoljava uvjete da postane izvanredni docent iz dječje i preventivne stomatologije.¹²⁶

¹²³ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Medicinski centar Osijek, program dentalne zaštite, 1979., Osijek, siječanja 1979., kutija 1.

¹²⁴ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, diploma Medicinskog fakulteta u Ljubljani, kutija 1.

¹²⁵ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Diploma o završenom poslijediplomskom studiju, kutija 1.

¹²⁶ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Izvješće povjerenstva Vijeću stomatološkoga fakulteta, kutija 1.

Sredinom 70-ih godina dr. Smerdelj piše doktorsku disertaciju da bi 1977. godine Znanstveno-nastavnom vijeću Stomatološkoga fakulteta u Zagrebu predao na ocjenu doktorsku disertaciju pod naslovom „Sudsko medicinski aspekti maksilofacijalne regije“. Vijeće na svojoj sjednici 22. prosinca 1977. godine imenuje komisiju za ocjenu doktorske disertacije u sastavu: prof. dr. Anka Norović-Budak, prof. dr. Ivo MIše, prof. dr. Ivo Mecanović i prof. dr. Zdenko Njemirovskij. Nakon analize disertacije, Komisija 26. siječnja 1978. godine donosi odluku da se disertacija dr. Smerdelja može prihvatiti kao rad za dobivanje naučne titule, a s osobitim naglaskom vrijednosti rada u praktičnoj primjeni kao pomoć svakom sudsko-medicinskom vještaku stomatologu.¹²⁷

Temeljem toga izvješća 3. ožujka 1978. dr. Smerdelj brani disertaciju pod naslovom „Sudsko-medicinski aspekt povreda maksilofacijalne regije (u odnosu na zube)“, pa ga Sveučilište u Zagrebu na prijedlog Stomatološkoga fakulteta u Zagrebu 25. svibnja 1978. promovira u *doktora medicinskih znanosti* i izdaje mu diplomu.¹²⁸

Dr. Smerdelj također je aktivno sudjelovao u radu Stomatološke sekcije Zbora liječnika u Osijeku pa je u nekoliko mandata sedamdesetih godina bio izabran za predsjednika sekcije.

U želji da Poliklinika za zaštitu zubi i usta bude institucija u kojoj će se njegovati i znanstvena djelatnost dr. Smerdelj je bio inicijator i idejni začetnik znanstvenoga skupa pod nazivom „Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje“. Na tom su skupu sudjelovali stomatolozi iz čitave ondašnje Jugoslavije, a znatan broj djelatnika iz Poliklinike i slavonsko-baranjske regije u Zborniku simpozija objavio je svoje znanstvene radove. Dr. Smerdelj osobito se angažirao u organizaciji prvih pet Simpozija stomatologa Slavonije i Baranje 1971. – 1978. godine.

O njegovoj nakani pri osnivanju Simpozija stomatologa najbolje nam govore i njegove riječi iz pozdravnoga govora uzvanicima i sudionicima jednoga od Simpozija: „*Cilj i svrha*

¹²⁷ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Izvješće povjerenstva Znanstveno nastavnom vijeću stomatološkog fakulteta, kutija 1.

¹²⁸ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Preslik Diplome o doktoratu znanosti, kutija 1.

Mora se primijetiti da između Izvješća komisije o doktorskoj disertaciji i Diplome o doktoratu znanosti, ali i uvezanoga primjerka disertacije sačuvane u arhivskoj građi dr. Stjepana Smerdelja postoji značajna razlika u naslovu. Naime u Izvješću komisije o doktorskoj disertaciji navodi se naslov disertacije „Sudsko medicinski aspekti maksilofacijalne regije“, a na Diplomati sveučilišta u Zagrebu i na uvezanom primjerku naslov „Sudsko-medicinski aspekt povreda maksilo facijalne regije (u odnosu na zube)“. Razlika je prilično značajna, ali kako se na uvezanom primjerku disertacije datiranom 1976. godine i na Diplomati iz 1978. godine nalazi ovaj drugi daleko precizniji i konkretniji naslov, smatra se da je skraćeni i paušalni naslov naveden u Izvješću komisije za ocjenu disertacije jednostavno greška osobe koja je tipkala izvješće.

*ovog simpozija bila je u prvom redu da liječnici-stomatolozi iz ove regije iznesu svoja dostignuća u stručno-medicinskom pogledu, a ujedno da na ovom naučnom skupu čuju postignute rezultate koje će iznijeti najeminentniji stručnjaci: profesori, docenti, predavači i njihovi suradnici sa stomatoloških fakulteta i stomatoloških odjela medicinskih fakulteta iz naše zemlje.*¹²⁹

Tijekom rada dr. Smerdelj objavio je više znanstvenih i stručnih radova s temama iz stomatološke struke, a čiji je popis naveden u prilogima ove disertacije (vidjeti Prilog 1.).

Godine 1969. Općinska skupština grada Osijeka dodjeljuje Zdravstvenoj stanici Drava pod vodstvom dr. Smerdelja Zlatnu plaketu u znak priznanja za radne uspjehe. Povodom 100. godišnjice Zbora liječnika SRH 1974. godine dr. Smerdelj odlikovan je ordenom rada sa zlatnim vijencem.

Dr. Smerdelj bio je ravnatelj Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku od njenog osnivanja 1971. godine pa sve do 1979. godine. Tada gubi podršku općinskih vlasti i na izboru za ravnatelja Poliklinike 1979. godine. nije izabran on već dr. Faruk Begić.

Dr. Smerdelj je 1. travnja 1979. imenovan stručnim savjetnikom Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku na rok od dvije godine. Dana 2. travnja 1981. novi ravnatelj pokreće postupak ukidanja mjesta savjetnika, a što ondašnji radnički savjet Poliklinike jednoglasno prihvaća. Dana 28. svibnja 1981. dr. Smerdelj imenovan je za zubnog liječnika specijalista koji u Poliklinici obavlja redovne djelatnosti. Nepune dvije godine nakon toga, 24. svibnja 1983. dr. Smerdelj preminuo je u 58. godini života.

¹²⁹ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Pozdravni govor učesnicima Simpozija stomatologa Slavonije i Baranje, nedatirano, knjižnica, a koji je poslije objavljen u Zborniku radova 5 Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje, Osijek, 25. – 27. svibnja 1978., kutija 1.

4.3. Osnivanje i rad Više stomatološke škole u Osijeku

U Hrvatskoj je poslije Drugoga svjetskog rata izrazito nedostajalo školovanoga dentalnog osoblja. Stoga se krajem 50-ih i početkom 60-ih godina javlja ideja o osnivanju viših stomatoloških škola u regionalnim centrima u kojima bi se vršilo školovanje za zvanje višeg zubara, te se tako nadoknadio manjak školovanoga dentalnog osoblja. Slijedeći tu inicijativu, tijekom 1961. godine takve Više stomatološke škole osnivaju se u Osijeku, Splitu i Rijeci.¹³⁰ Nakon završetka školovanja polaznici su stjecali zvanje višeg zubara, a školovanje je trajalo dvije godine i bilo organizirano kroz šest trimestara.

Poslije Drugoga svjetskog rata u Osijeku se, kao i u ostatku Hrvatske, osjećao veliki nedostatak školovanoga medicinskog osoblja, a osobito zubara i drugih dentalnih radnika. Razlozi tome bili su dvojaki: u objavljenim „Zavičajnicima grada Osijeka 1901.–1940.“ uz ostale podatke navodi se i nacionalna pripadnost osobe.¹³¹ Iz toga vidimo da su velik, bolje rečeno pretežit broj zubara u Osijeku prije Drugoga svjetskog rata bili Židovi ili Nijemci. Židovi-zubari su tijekom rata nestali ili odvedeni u koncentracijske logore ili ubijeni ili im se jednostavno gubi trag. Njemački su zubari većinom krajem Drugoga svjetskog rata s povlačenjem njemačke vojske napustili ove krajeve.

Da bi se taj nedostatak školovanoga medicinskog osoblja nadoknadio, u Osijeku se 1947. godine osniva srednja Medicinska škola koja 1956. godine prerasta u Višu školu za medicinske sestre. U okviru ove škole kraće vrijeme djeluju i Škola za primalje, Škola za dječje njegovateljice i Škola za bolničare. Da bi se na području dentalne struke nadoknadio nedostatak školovanoga dentalnog osoblja, tijekom 1961. godine osniva se Viša stomatološka škola u Osijeku, a u planu je bilo i osnivanje Škole za zubne tehničare.

Koliko je u Osijeku i okolici bila loša situacija u pogledu dentalne zaštite stanovništva svjedoči i podatak da je pedesetih godina 20. stoljeća na području kotara Osijek djelovalo pet stomatologa i 23 zubara, od čega u gradu Osijeku pet stomatologa i četrnaest zubara. Na području drugih slavonskih kotareva: Našice, Slavonski Brod, Vinkovci i Virovitica djelovalo je još 20 zubara. U izvještaju se skreće pažnja na činjenicu da je određen broj od ovih

¹³⁰ Zgrablić M. Začeci i razvoj medicinskih škola u Rijeci. AMHA. 2006;4 (1):str.106. i Stomatološka poliklinika Split. Dostupno na adresi: <http://www.spst.hr> . Datum pristupa: 30.06.2019.

¹³¹ Zavičajnici grada Osijeka 1901 – 1946. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2003.

stomatologa i zubara pred mirovinom te da će se njihovim odlaskom u mirovinu situacija dodatno pogoršati (vidjeti Prilog 15.).¹³²

U Slavoniji je prema popisu stanovništva iz 1961. godine živjelo 736 737 stanovnika o čijoj je dentalnoj skrbi brinulo ukupno 50-ak zubara i stomatologa. Prema mišljenju ondašnje struke, bilo je optimalno da jedan stomatolog ili zubar brine o 2800-3000 stanovnika. Prema tome, na području pet slavonskih kotareva trebalo bi djelovati oko 250 zubnih terapeuta. Prethodno izneseni brojevi govore da je stanje zubne zaštite u slavonsko-baranjskoj regiji bilo katastrofalno te da je bilo nužno i hitno raditi na rješavanju toga problema.¹³³

Situaciju glede stanja dentalne zaštite stanovništva dodatno otežava i činjenica da zbog maloga broja dentalnoga osoblja stanovništvo dentalnu zaštitu traži kasno, kada je bolest već u odmakloj fazi pa su takve intervencije najčešće velikoga obima i vrlo skupe. Sve to utječe na porast troškova zdravstvene zaštite i na pogoršanje općega zdravstvenog stanja stanovništva. Organiziranje Više stomatološke škole bio bi korak koji bi omogućio relativno brzo i efikasno rješavanje te situacije. Osobito što je nakana osnivača bila da studenti koji završe Višu stomatološku školu mogu preći na Stomatološki fakultet bez polaganja prijemnih ili razlikovnih ispita.¹³⁴

Viša stomatološka škola u Osijeku osnovana je odlukom Narodnog odbora Kotara Osijek pod brojem 11-9084/1-1961, koji dana 28. rujna 1961. donosi rješenje o osnivanju škole.¹³⁵ Sjedište Više stomatološke škole bilo je u Osijeku, u Donjem Gradu, u Ulica Dimitrija Tucovića 4 (danas Cvjetkova ulica). To je zapravo bio Dom tehničke škole u Osijeku u kojem je od 1954. godine bila smještena Medicinska škola u Osijeku koja 1956. godine prerasta u Višu školu za medicinske sestre Osijek. U Investicijskom programu za adaptaciju i opremu Više zubarske škole ističe se da je jedina logična lokacija ove škole u slavonsko-baranjskoj regiji upravo u Osijeku zato što u njemu djeluje velika bolnica u kojoj se može izvoditi praktična nastava, a osim bolnice u gradu postoji i razvijena ambulantna služba. Također se tvrdi da predložena lokacija u Ulici Dimitrija Tucovića ima prednost zato što se nalazi relativno blizu osječke bolnice. U stvarnosti se tu radi o jednokatnoj zgradi koja je do tada služila kao internat

¹³² HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Investicioni program za adaptaciju i opremu Više zubarske škole u Osijeku, kut. 8.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Originalni primjerak ovog Rješenja nije pronađen u arhivskoj građi Više stomatološke škole, ali se druga tijela pozivaju na njega i navode ga; vidjeti bilješku 132.

Škole za medicinske sestre. U zgradi je postojalo 29 prostorija od kojih bi se 27 trebalo adaptirati za potrebe održavanja nastave u Višoj zubarskoj školi.¹³⁶

Narodni odbor Kotara Osijek na svojoj je sjednici od 28. rujna 1961. donio Rješenje br. 11-12.626/1-61, kojim je za v. d. direktora Više stomatološke škole u Osijeku postavio dr. Marka Omrčena, stomatologa iz Osijeka. Rješenje ima svega dvije stavke: u prvoj se dr. Omrčen imenuje za v. d. ravnatelja, a u drugoj se iznosi „Dužnost je imenovanog da obavlja neposredne poslove oko osnivanja i početka rada ove škole“ (vidjeti Prilog 16.).¹³⁷

Direktor je po imenovanju osnovao posebnu Komisiju za izvršenje pripremnih radova u Osijeku koja temeljem ovlaštenja Narodnog odbora kotara Osijek raspisuje natječaj za izbor stalnih i honorarnih profesora Više stomatološke škole u Osijeku. Ovaj je natječaj prilično ambiciozno zamišljen, tako da je raspisan za veći broj redovnih ili honorarnih profesora ili predavača iz više predmeta: Biologija, Anatomija, Histologija, Fiziologija, Biokemija, Mikrobiologija, Patološka fiziologija, Farmakologija, Interna medicina, Zaraze (!), Neurologija, Opća kirurgija, Rentgenologija, Socijalna medicina, Morfologija zubi, Dentalna protetika, Bolesti zuba, Dentalna kirurgija, Regulacija zuba i čeljusti, Dječja i preventivna stomatologija, Bolesti usta, Društvene nauke, Predvojnička obuka, te također za tajnika škole (vidjeti Prilog 22.). Pred kraj ovoga dokumenta vidimo zanimljivu opasku „Ovaj natječaj ima važnost pod uslovom da Izvršno vijeće potvrdi akt o osnivanju škole“.¹³⁸ Vidi se da su inicijalne zamisli osnivača bile vrlo ambiciozne pa je predviđen natječaj za zapošljavanje velikog broja profesora ili predavača iz velikog broja predmeta. No, svega nekoliko mjeseci kasnije, realnost je prevladala pa je potvrđen izbor svega njih osam, što profesora, što predavača (vidjeti Prilog 23.).¹³⁹

Dana 13. prosinca 1961. održava se I. sjednica Nastavničkoga vijeća Više stomatološke škole u Osijeku. Sjednica je održana u prostorijama Škole za medicinske sestre. Prisutni su gotovo svi članovi Nastavničkoga vijeća osim mr. ph. Kazimira Svidereka i prim. dr. Ive Glavana. Predviđeno je pet točaka dnevnoga reda: 1. Upoznavanje Nastavničkoga vijeća sa Zakonom o visokoškolskom obrazovanju, 2. Dosadašnji rad i otvaranje škole, 3. Izbor Savjeta

¹³⁶ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Investicioni program za adaptaciju i opremu Više zubarske škole u Osijeku, kut. 8.

¹³⁷ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Opći spisi, 11-12.626/1-61, kut. 1.

¹³⁸ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, ovaj akt nije datiran, Opći spisi, kut. 1.

¹³⁹ Vidjeti bilješku 138.

škole, 4. Izbor Direktora, 5. Izbor Komisije za izradu Statuta škole. Sjednicu je vodio v. d. direktora, dr. Marko Omrčen.

U raspravi o drugoj točki dnevnoga reda saznajemo da Viša stomatološka škola nema svoje prostore za rad već se nastava odvija u prostorima Pedagoške akademije, Bolnice i Doma narodnog zdravlja. Na prijedlog v. d. direktora pod trećom točkom izglasan je Savjet Više stomatološke škole u sljedećem sastavu: prof. Dragica Gucunski, prof. Slavko Bobić, dr. Branko Milošević i dr. Zlatko Lamza. I četvrta točka dnevnoga reda, Izbor direktora, jednoglasno je prihvaćena te je dotadašnji v. d. direktora, dr. Marko Omrčen izabran za Direktora škole.¹⁴⁰

Škola je pri svom osnivanju prošla „porođajne muke“. Očigledno je škola počela s radom, a uočeni su se nedostaci kasnije u hodu ispravljali. Tome svjedoči i dopis Odjela za društvene službe Narodnog odbora Kotara Osijek od 15. siječnja 1962. Ovaj je dopis naslovljen s „Uslovi za početak rada škole“ i u njemu se škola upozorava da mora ispuniti određene proceduralne uvjete: sastaviti poimenični spisak svih članova Savjeta škole, Vijeća škole i nastavnoga kadra, da bi na temelju toga Odbor za visoko školstvo Izvršnoga vijeća Sabora SRH mogao donijeti rješenje o početku rada škole.¹⁴¹

Nekoliko dana nakon toga Viša stomatološka škola u Osijeku, 23. siječnja 1962. šalje Odboru za visoko školstvo popis članova Savjeta škole i Nastavničkog vijeća, kako bi isti mogao donijeti rješenje o početku rada škole.¹⁴² Iz dostavljenoga popisa vidimo da su u Savjet škole imenovani Bogdan Kovač i prof. Slavko Bobić kao delegirani članovi Savjeta NOK-a Osijek, prim. dr. Boris Pegan kao delegirani član Savjeta Opće bolnice Osijek, dr. Branislav Japić kao delegirani član Savjeta Doma narodnog zdravlja u Osijeku, dr. Branko Miljuš kao delegirani član Savjeta Zavoda za zaštitu zdravlja Osijek, dr. Branko Milošević, dr. Zlatko Lamza, prof. Dragica Gucunski i dr. Marko Omrčen (direktor škole) kao izabrani članovi nastavničkoga osoblja škole. Također su ostavljena dva prazna mjesta na popisu za predstavnike Savjeta škole koje bira Savez studenata. Iz istoga priloga saznajemo da su u prvoj godini rada Više stomatološke škole u Osijeku članovi Nastavničkog vijeća škole bili: dr. Slavko Beleslin, dr. Branko Milošević, dr. Zlatko Lamza, dr. Vlatko Čorak, prim. dr. Ivo Glavan, prim. dr. Boris Pegan, prof. Dragica Gucunski, dr. Alojzije Grau, prim. dr. Ante

¹⁴⁰ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, zapisnici sjednica, kut. 6.

¹⁴¹ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, 07-650/1-1962., kut. 1.

¹⁴² HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, 01-34/1962., kut. 1.

Merdžo, dr. Vladimir Lapter, prim. dr. Čedomil Vugričić, mr. ph. Kazimir Sviderek, Zdenko Jurašek i dr. Marko Omrčen (vidjeti prilog 18).

Očigledno je da je škola već počela s radom i da naknadno obavlja određene proceduralne i administrativne poslove koje je trebalo obaviti ranije. Tako 9. veljače 1962. Odjel za društvene službe Narodnog odbora Kotara Osijek šalje podatke o broju upisanih studenata. Iz toga popisa vidljivo je da je 1. siječnja 1962. godine u prvi semestar škole bilo upisano 56 redovitih studenata. Na samome popisu vidi se da je tabela prvo pravljen za stanje na dan 31. listopada 1961., ali je to kasnije prekríženo i rukom upisan datum 1. siječnja 1962.. Najvjerojatnije je da je Škola obavila upise i počela s radom početkom akademske godine 1. listopada 1961., ali da su propustili obaviti čitav niz proceduralnih koraka koje ovim dopisima naknadno ispravljaju.¹⁴³

Očigledno je da je škola upisala prvu generaciju studenata, da je nastava počela i da se formalno računa da je akademska godina 1961./1962. počela s 1. listopada 1961., no prva sjednica nastavnoga vijeća škole održana je 13. prosinca 1961., a tek 22. veljače 1962. slijedi potvrda Savjeta škole o izboru profesora i predavača za pojedine predmete.

Priloženi popis studenata daje nam nekoliko zanimljivih podataka. U prvoj generaciji studenata u školu je bilo upisano 29 studenata s područja Kotara Osijek, troje s područja Kotara Vinkovci, jedan iz Kotara Našice, dvoje iz Kotara Brod, deset iz ostalih kotara Narodne Republike Hrvatske, osmero iz Narodne Republike Srbije te troje iz Narodne Republike Bosne i Hercegovine. Iznesena je i dobna struktura upisanih studenata, pa saznajemo da je od 56 upisanih studenata njih 37 bilo starije od 25 godina. Iz tih se podataka vidi da su upisani mahom stariji studenti, a znatan broj njih s područja čitave bivše Jugoslavije. Ipak, pretežit broj studenata bio je s područja slavonske regije, te je na taj način vršeno obrazovanje i popunjavanje dentalnog osoblja kojeg je u velikoj mjeri nedostajalo. Sve navedeno daje osnovu promišljanju da se zapravo radi o osobama koje su već zaposlene i koje žele dopuniti ili usmjeriti svoje dotadašnje školovanje (vidjeti Prilog 19. i 20.).¹⁴⁴

Ispravljanje propuštenih proceduralnih koraka se nastavlja, pa Škola na nedatiranom dopisu (vjerojatno krajem veljače 1962. godine) šalje Odjelu za društvene službe Narodnog odbora Kotara Osijek potvrdu Savjeta Više stomatološke škole održanog 22. veljače 1962. o izboru profesora i predavača škole za pojedine predmete.

¹⁴³ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Opći spisi, 01-53/1962., kut. 1.

¹⁴⁴ Ibid.

Iz ovoga dopisa saznaje se da je dr. Branko Milošević imenovan za honorarnoga profesora Više stomatološke škole iz anatomije i histologije, dr. Čedomil Vugrinčić za honorarnoga profesora iz fiziologije i patofiziologije, dr. Zlatko Lamza za honorarnoga profesora iz farmakologije, Zdenko Jurašek za honorarnoga profesora iz sociologije, mr. ph. Kazimir Sviderek za honorarnoga predavača iz biokemije, prof. Dragica Gucunski za honorarnoga profesora iz biologije, dr. Vlatko Čorak za honorarnoga predavača iz higijene i dr. Marko Omrčen za honorarnoga predavača iz dentalne protetike. Dopis su potpisali Direktor škole, dr. Marko Omrčen i Predsjednik Savjeta škole, prof. Slavko Bobić (vidjeti Prilog 23.).¹⁴⁵

Dana 1. lipnja 1962. Izvršno vijeće Sabora Narodne Republike Hrvatske donosi, a u školi je zaprimljeno 16. lipnja, Rješenje kojim se utvrđuje da su ispunjeni uvjeti za upis studenata i početak nastave na Višoj stomatološkoj školi u Osijeku. Zanimljivo je da se pri tome poziva na rješenje Narodnog odbora Kotara Osijek pod brojem 11-9084/1-1961 od 28. rujna 1961. o osnivanju škole. Ovaj datum bi zapravo bio točan datum osnivanja Više stomatološke škole u Osijeku (vidjeti Prilog 17.).¹⁴⁶

Broj od 56 studenata u prvoj upisanoj generaciji ipak je bio prevelik za novoosnovanu školu, pa Savjet Više stomatološke škole upućuje 23. kolovoza 1962. prijedlog Izvršnome vijeću Sabora NR Hrvatske da se u sljedeću akademsku godinu 1962./1963. upis ograniči na 40 studenata. U obrazloženju toga prijedloga saznajemo da se te godine (1962./1963.) treba upisati „druga klasa“ studenata, a da su mogućnosti škole ograničene radnim mjestima ambulante škole, praktikumom za protetske radove i nastavnim kadrom, te stoga predlažu ograničenje broja novoupisanih studenata na 40.¹⁴⁷

U uredovnoj zabilješki, zapisanom običnom olovkom pri dnu toga dopisa, netko, vjerojatno direktor Marko Omrčen, napisao je da ga je NOK obavijestio da je drug Boko javio da neće dobiti rješenje.¹⁴⁸ I uistinu, 13. rujna 1962. Odbor za visoko školstvo Izvršnoga vijeća Sabora NR Hrvatske šalje Višoj stomatološkoj školi u Osijeku dopis u kojem prilično oštro obavještava školu da su počinili više proceduralnih grešaka pri objavljivanju natječaja o predstojećem upisu i da su pri tome prekoračili svoje ovlasti, te ih upućuju kako to ispraviti.¹⁴⁹

¹⁴⁵ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Opći spisi, 01-53/6-1962., kut. 1.

¹⁴⁶ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Opći spisi, 01-163/1-1962., kut. 1.

¹⁴⁷ Iako se na popisu studenata škole iz veljače 1962. godine (vidjeti ranije) nigdje ne navodi da je to prva generacija studenata, iz ovoga dopisa kojim se moli ograničenje upisa za „drugu klasu“, zapravo se vidi da se podaci iz ranijega popisa odnose na prvu generaciju studenata osječke Više stomatološke škole.

¹⁴⁸ Fran Boko bio je tajnik Odbora za visoko školstvo Izvršnoga vijeća Sabora NR Hrvatske

¹⁴⁹ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, 11-18044/2-1962, Opći spisi, kut. 1.

Nešto ranije, 12. srpnja 1962. dr. Marko Omrčen dobio je rješenje kojim se kao direktor raspoređuje u zvanje I. vrste i IX. platnog razreda te mu se određuje plaća u iznosu od 40.500 dinara, a isplaćuje mu se od 1. siječnja 1962. Očigledno je dr. Omrčen nakon uspješnog ustrojavanja škole prestao biti vršitelj dužnosti direktora, te je imenovan na to radno mjesto.¹⁵⁰

Viša stomatološka škola nastavlja s daljnjim koracima za svoje uspješno i zakonito ustrojavanje pa Savjet škole na svojoj sjednici od 20. studenoga 1963. donosi Statut Više stomatološke škole u Osijeku. Prema članku 1. ovoga Statuta Viša stomatološka škola je ustanova koja „sprema“ stručnjake – zubare s višom stručnom spremom. Nakon završetka škole oni stječu zvanje višega zubara. Školovanje traje ukupno dvije godine i organizirano je kroz šest trimestara. Iz ovoga je vidljivo da je u sve tri Više zubarske škole u Hrvatskoj bio ujednačan nastavni plan.

Člankom 7. Statuta predviđeno je da Viša stomatološka škola u vršenju svoje funkcije, osim općih zadataka propisanih Zakonom o visokoškolskom obrazovanju osobito treba: obrazovati i stručno spremati studente za potrebe zubarske službe, osposobljavati studente za samostalan rad u zubnim ambulancama u preventivi i kurativi, omogućavati postojećim zubarskim kadrovima daljnje stručno podizanje i usavršavanje, surađivati sa zubarskim i zdravstvenim ustanovama, radnim, kulturnim i drugim organizacijama u svrhu unapređenja zubarske službe, surađivati sa stomatološkim nastavnim ustanovama nižeg, istog i višeg stupnja u zemlji i srodnim ustanovama u inozemstvu u svrhu izmjene nastavnih iskustava, organizacije rada i podizanja stručne razine nastave te upoznavati studente s dostignućima suvremene stomatološke prakse i teorije uvodeći ih u metodologiju istraživačkoga rada u toj oblasti.

Člankom 14. istoga Statuta utvrđen je i nastavni plan škole. Tijekom šest trimestara predviđeno je da studenti slušaju predavanja i imaju vježbe iz ukupno 20 predmeta u ukupnome broju od 2348 nastavnih sati. Shodno ondašnjim obrazovnim i društvenim okolnostima predviđeno je da iz dva predmeta iz grupe opće obrazovnih predmeta imaju čak 180 nastavnih sati i to iz predmeta Predvojnička obuka 117, a iz predmeta Društvene nauke 63 nastavna sata. Statut Više stomatološke škole u Osijeku broji ukupno 164 članka, a potpisuju ga direktor, dr. Marko Omrčen i predsjednik Savjeta škole, Slavko Babić.¹⁵¹

Tijekom narednih godina u okviru svoga redovitog poslovanja Viša stomatološka škola donosi i čitav niz podzakonskih akata – pravilnika kojima podrobnije regulira određena

¹⁵⁰ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, 01-179/2/1962., Opći spisi, kut. 1.

¹⁵¹ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Statut, 1963., kut. 8.

područja iz svakodnevnoga poslovanja; Pravilnik o raspodjeli dohodaka od 24. lipnja 1964., Pravilnik o radnim odnosima od 27. lipnja 1967., Pravilnik o ocjenjivanju rezultata radnika škole od 27. lipnja 1967., Pravilnik o pripravnicima i pripravničkom stažu u Višoj stomatološkoj školi u Osijeku od 8. travnja 1968., Pravilnik o higijenskim i tehničkim zaštitnim mjerama pri radu od 27. lipnja 1967., Pravilnik o raspodjeli stanova za korištenje i dodjeljivanju kredita za stambenu izgradnju od 28. listopada 1969., Pravilnik o zaštiti od požara od 4. lipnja 1970.¹⁵²

Direktor škole dr. Marko Omrčen uvidio je da veliku poteškoću u privlačenju nastavnog kadra u školu predstavlja nedostatak stanova koje bi zaposlenima mogli dati na korištenje. Stoga Viša stomatološka škola 6. rujna 1963. sklapa Privremeni ugovor o kupoprodaji dva trosobna stana u neboderu „Drava“ na osječkoj gornjodravskoj obali. U tu svrhu, uz sredstva kojima je škola raspolagala, podižu i kredit kod Komunalne banke i štedionice Osijek.¹⁵³

Kako se Ustavom iz 1963. godine i Osnovnim zakonom o radnim odnosima iz 1965. godine uvodi samoupravljanje te su se akti Više stomatološke škole u Osijeku tome trebali prilagoditi, tako škola 1967. godine donosi novi Statut. Ovaj statut donesen je 27. lipnja 1967. na sjednici Radne zajednice Više stomatološke škole u Osijeku. Sadržavao je 219 članaka, a potpisuje ga Ljiljana Širić, Predsjednica radne zajednice.

Sukladno promjenama u društvu člankom 1. Statuta iz 1967. godine, Viša stomatološka škola u Osijeku definira se kao samoupravna organizacija čija je djelatnost od posebnoga društvenog interesa. Člankom 3. Viša stomatološka škola određuje se kao nastavna visokoškolska ustanova koja obrazuje stručnjake zubare s višom stručnom spremom, a člankom 13. Statuta određuje se da u školi postoje slijedeće organizacijske jedinice: jedinica nastavne djelatnosti, jedinica zubozdravstvene zaštite i tajništvo škole.¹⁵⁴ Nastavni plan škole tim Statutom nije mijenjan; školovanje i dalje traje dvije godine kroz šest trimestara i 20 predmeta u ukupnom trajanju od 2348 nastavnih sati.

Narednih 8 godina Viša stomatološka škola u Osijeku nastavila je sa svojim radom i svake školske godine obrazovala određen broj dentalnoga osoblja koji je nadoknađivao nedostatak u Slavoniji, ali i na drugim područjima.

¹⁵² HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, pravilnici, kut. 8.

¹⁵³ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, akti o kupovini stanova, kut. 8.

¹⁵⁴ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Statuti, kut. 8.

Koliko je organizacija i djelatnost ove škole bila potrebna i dobro promišljena svjedoči nam i podatak iz akta koji je donesen pri njenom osnivanju već spomenutog „Investicionog programa za adaptaciju i opremu Više zubarske škole u Osijeku“. U njemu se navodi da je učinkovita djelatnost škole moguća s ukupnim brojem od 40 studenata, te ako bi djelatnost počela sa školskom godinom 1961./62., škola bi potreban broj kadrova mogla proizvesti za 7-8 godina. Ove su se projekcije pravile na podacima da je u pet slavonskih kotareva djelovalo 50-ak zubara, a da je trebalo 250, te da je određeni broj aktivnih zubara pred mirovinom.¹⁵⁵ Škola je kroz svoje djelovanje u potpunosti ostvarila svoju namjenu. Matična knjiga upisanih studenata zaključena je s brojem 357. Znatno broj školovanih viših zubara bio je iz raznih područja bivše države, ali ipak pretežit dio je bio s područja slavonsko-baranjske regije. A da je škola uistinu i ostvarila zadatak koji je zacrtan pri osnivanju – školovanje deficitarnog zubarskog osoblja u slavonsko-baranjskoj regiji – svjedoči i podatak da među desetak zadnjih upisanih studenata, niti jedan nije iz te regije već iz Dubrovnika, Korčule, Rijeke, BIH i dr. (vidjeti Prilog 24. i 25.)¹⁵⁶

Godine 1971. dolazi do korjenite promjene u djelatnosti Više stomatološke škole u Osijeku. Dana 12. svibnja 1971. godine upućen je dopis pod brojem 03-129/1-1971. Općinskoj skupštini Osijek s *Molbom za suglasnost na promjenu djelatnosti i naziva škole*. Općinskoj skupštini dostavljena je Odluka koju je donio Savjet škole na svojoj 3. sjednici održanoj 11. svibnja 1971. te se moli suglasnost za istu. Dopis je potpisao direktor, dr. Marko Omrčen (vidjeti Prilog 26.).¹⁵⁷ Iz priložene Odluke vidljivo je da se zapravo radi o potpunoj promjeni djelatnosti i naziva Više stomatološke škole u Osijeku, te da se ona zapravo ukida (vidjeti Prilog 27).

U točki 1. ove Odluke Savjet škole odlučuje da se dosadašnja proširena djelatnost škole, pružanje zubozdravstvene zaštite građanima uz naknadu, treba vršiti kao osnovna djelatnost. Određeni oblici nastavnog i naučnog rada u budućnosti bi se trebali obavljati kao proširena djelatnost preko stomatološkog centra koji tek treba biti osnovan u sastavu buduće Poliklinike.

U točki 2. ove Odluke Savjet škole predlaže i promjenu dotadašnjeg naziva škole koja bi se od 1. listopada 1971. trebala zvati Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek.¹⁵⁸ To zapravo znači potpunu promjenu, kako djelatnosti, tako i naziva Više stomatološke škole. Obrazovanje

¹⁵⁵ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Investicioni program za adaptaciju i opremu Više zubarske škole u Osijeku, kut. 8.

¹⁵⁶ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, knjiga 7.

¹⁵⁷ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Opći spisi, 03-129/1-1971., kut. 6.

¹⁵⁸ Ibid.

dentalnog osoblja više ne bi trebala biti njena primarna djelatnost, već bi primarna i temeljna djelatnost novoosnovane ustanove trebalo biti pružanje zubozdravstvene zaštite građanima uz određenu naknadu. Vrlo nedefinirano, dotadašnja primarna obrazovna djelatnost predviđa se i u budućnosti u okviru stomatološkoga centra, koji bi trebao biti organizacija udruženoga rada u okviru Poliklinike za zaštitu zubi i usta.

Zapravo je Viša stomatološka škola u Osijeku već negdje oko 1968. godine donijela odluku da više ne upisuje nove studente, već da nastavi s radom s upisanim studentima do završetka njihova studija. Tih je studenata bilo oko 70 i predviđeno je da Viša stomatološka škola posluje do 30. rujna 1971. kako bi oni završili školovanje, a za što je Republička zajednica za financiranje usmjerenog obrazovanja osigurala sredstva.¹⁵⁹

Iz dokumenta pod nazivom „Promjena djelatnosti i naziva Više stomatološke škole u Osijeku“ saznajemo da je Predsjedništvo Općinske skupštine Osijek imenovalo posebnu komisiju od sedam članova koji su trebali odlučiti što učiniti poslije prestanka rada škole. U komisiju su imenovani Branko Božić, dr. Ante Fuštar, prof. dr. Alfred Štajner, doc. dr. Stjepan Smerdelj, dr. Nada Mališević, Zdenko Jurašek i dr. Vesna Čapo. U komisiju je kao osmoga člana Stomatološki fakultet u Zagrebu imenovao doc. dr. Vladimira Amšela. Imenovana komisija nakon gotovo dvogodišnjega rada donijela je zaključak da bi najbolje rješenje bilo već opisana promjena djelatnosti i imena. Viša stomatološka škola bi s radom prestala 30. rujna 1971., a od 1. listopada 1971. nastavila bi s radom kao Zubna poliklinika Osijek.

U pozadini ovoga zaključka, kao i odluke Savjeta Više stomatološke škole u Osijeku, zapravo je briga za vrijedne prostore i osnovna sredstva škole, a na koje je pretenzije počela iskazivati Republička zajednica za financiranje usmjerenog obrazovanja. Tom odlukom bi se djelatnost nastavila, samo pod drugim nazivom ustanove i promjenom primarne i proširene djelatnosti, a vrijedna osnovna sredstva škole ostala bi sačuvana.¹⁶⁰ Stoga se daje preporuka Općinskoj skupštini Osijeka da podrži ovakvo rješenje, a što je ona donijevši Rješenje i učinila.

Iz toga dokumenta vidi se da je predlagana i uska suradnja sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu. Čak je bilo i prijedloga da Viša stomatološka škola, odnosno njen sljednik, Poliklinika za zaštitu zubi i usta, postanu depadanse Stomatološkoga fakulteta u Zagrebu, ali ta

¹⁵⁹ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, u arhivskoj građi Više stomatološke škole sačuvan je „Materijal“ odnosno nedatiran, neurudžbiran i nepotpisan dokument, na 4 stranice, nastao u postupku prestanka djelovanja škole. Nosi naziv Promjena djelatnosti i naziva Više stomatološke škole, a kao Referent označena je dr. Vesna Čapo, direktor, Opći spisi, kut. 6.

¹⁶⁰ Ibid.

inicijativa nije realizirana tako da je ostalo na formulaciji uske suradnje sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu.

U međuvremenu je očigledno došlo do promjene i na mjestu direktora Više stomatološke škole u Osijeku. Naime, umjesto dotadašnjega dugogodišnjeg direktora dr. Marka Omrčena, ovaj dokument potpisuje direktorica dr. Vesna Čapo. Dugogodišnji direktor Više stomatološke škole u Osijeku, dr. Marko Omrčen zatražio je sporazumni raskid radnog odnosa radi prelaska na novo zaposlenje u Zagreb. Njegovoj je molbi udovoljeno pa Viša stomatološka škola 9. rujna 1971. godine donosi Rješenje kojim dr. Marku Omrčenu, predavaču i direktoru škole sporazumno prestaje radni odnos s 31. kolovoza 1971. Dr. Omrčen bio je direktor škole od 1. siječnja 1962. do 31. kolovoza 1971. (vidjeti Prilog 29.)¹⁶¹ Na sjednici Radne zajednice Više stomatološke škole u Osijeku održanoj 11. rujna 1971. za novog direktora škole izabrana je dr. Vesna Čapo. Primopredaja dužnosti direktora izvršila se 30. rujna, a dr. Čapo tu je dužnost počela vršiti početkom nove akademske godine, 1. listopada 1971. (vidjeti Prilog 30.)¹⁶²

U osobnim dosjeima djelatnika Više stomatološke škole u Osijeku postoji i dosje doc. dr. Stjepana Smerdelja u kojemu je samo jedan akt, Ugovor o djelu sklopljen 10. rujna 1971. između Više stomatološke škole u Osijeku i doc. dr. Smerdelja. Ovim ugovorom doc. dr. Smerdelj se obvezuje da će u vremenu od 10. do 30. rujna 1971. voditi vježbe iz predmeta Dentalna kirurgija umjesto dr. Nade Omrčen koja je na specijalizaciji u Zagrebu. Nadalje, navedeno je da će pomagati tajniku škole u izradi Statuta Poliklinike za zaštitu zubi i usta u dijelu koji se odnosi na organizaciju medicinske službe te nastavnog i stručnog rada koji će se obavljati u okviru Stomatološkog centra Poliklinike. Prema odredbama ovoga Ugovora, doc. dr. Smerdelj trebao je obavljati poslove savjetnika direktora Poliklinike u osnivanju dr. Vesne Čapo u pripremnome razdoblju do otpočinjanja rada Poliklinike 1. listopada 1971.. Također je trebao uspostavljati i održavati potrebne kontakte sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu u vezi budućega rada Stomatološkog centra (vidjeti prilog 31.).¹⁶³

U slijedu nedatiranih dokumenata u vezi s postupkom pretvorbe Više stomatološke škole u Osijeku u Polikliniku za zaštitu zubi i usta u Osijeku znakovit je i „Pregled organizacije kadrova u zubozdravstvenoj službi na području Slavonije i Baranje“ koji potpisuje doc. dr. Smerdelj, kasniji dugogodišnji direktor Poliklinike. U tom dokumentu doc. dr. Smerdelj daje jasnu sliku nepovoljnog stanja dentalne zaštite u Slavoniji i Baranji te se jasno zalaže za

¹⁶¹ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, osobni dosjei, Rješenje br. 03-243/1-1971., kut. 9.

¹⁶² HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, osobni dosjei, Rješenje br. 01-632/2-1971., kut. 9.

¹⁶³ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, osobni dosjei, dosje doc. dr. Stjepana Smerdelja, kut. 9.

provedbu inicijative osnivanja, odnosno nastavka djelovanja Poliklinike za zaštitu zubi i usta.¹⁶⁴ Završni dokument u ovoj seriji nedatiranih, neurudžbiranih i nepotpisanih dokumenata jest Rješenje Općinske skupštine Osijek (vjerojatno nacrt Rješenja). U tom dokumentu mjesta su na koje trebaju ići datumi i urudžbeni brojevi ostavljena prazna, a kao potpisnik je označen Jozo Petović, predsjednik Općinske skupštine Osijek (nepotpisano). U tom nacrtu Rješenja Općinska skupština daje suglasnost na Odluku Više stomatološke škole u Osijeku o promjeni djelatnosti i naziva ustanove. Odobrava se da naziv ustanove glasi „Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek“, a također se daje suglasnost da osnovna djelatnost ustanove bude pružanje zubozdravstvene zaštite građanima uz naknadu, a proširena djelatnost nastavni i naučni rad u domeni stomatologije. Poliklinika je obvezna uskladiti svoj Statut i druge opće akte s tom odlukom u roku od tri mjeseca počevši od 1. listopada 1971. (vidjeti prilog 28.).¹⁶⁵

U arhivskome fondu Više stomatološke škole u Osijeku sačuvana je i Matična knjiga upisanih studenata. Iz nje saznajemo da je tijekom jednoga desetljeća djelovanja školu pohađalo 357 studenata. Knjiga je zaključena s rednim brojem 357., a zadnji je upisani student Nikola Stanić iz Omiša.¹⁶⁶

U to vrijeme u Hrvatskoj dolazi do korjenitih promjena u radu svih Viših stomatoloških škola. Tri takve škole, u Osijeku, Splitu i Rijeci su tijekom 7-8 godina svoga djelovanja proizvele dovoljno školovanih kadrova, tako da je potreba za višim zubarima jednostavno prestala. Viša stomatološka škola u Rijeci prestaje s radom 1968. godine., a njezin kontinuitet nastavlja se 1973. osnivanjem Stomatološkoga studija pri Medicinskome fakultetu u Rijeci.¹⁶⁷ Viša stomatološka škola u Splitu prestaje s radom 1972. godine i doživljava istu sudbinu kao i osječka; iz nje se također formira Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Splitu. Splitska se poliklinika 1978. godine ujedinjuje s Domom zdravlja u Splitu, a nakon osnivanja Studija dentalne medicine pri Medicinskom fakultetu u Splitu, Poliklinika postaje suradnička ustanova fakulteta u kojoj se odvija najveći dio kliničke nastave.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, knjiga br. 7.

¹⁶⁷ Zgrablić M. o. c. str. 106.

¹⁶⁸ Stomatološka poliklinika Split. Dostupno na adresi: <http://www.spst.hr>. Datum pristupa: 30.06.2019.

4.4. Osnivanje i rad Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek

Kod čelništva i svih zaposlenih u Višoj stomatološkoj školi, ali i, što je mnogo važnije, kod čelnika Općinske skupštine grada Osijeka postojala je želja da se sačuvaju vrijedna sredstva i prostori za rad, da se nastavi, pa čak i proširi opseg zubozdravstvene zaštite, te da u Osijeku opstane i dio procesa školovanja u okviru stomatološke struke, pa čak i da se podigne na višu razinu. Rješenje tome našli su u transformaciji dotadašnje Više zubarske škole u Polikliniku za zaštitu zubi i usta.

U tome postupku Viša stomatološka škola se, uz druge zdravstvene ustanove iz Osijeka, pojavljuje kao samo jedan od osnivača Poliklinike. Taj postupak nije bio nepromišljen i ishitren. Zadnje dvije godine djelatnosti Više stomatološke škole djelovala je posebna Komisija koju je imenovalo Predsjedništvo Općinske skupštine Osijek, a koja je trebala odlučiti što učiniti u tom postupku pretvorbe. Komisija je dala svoje preporuke, a Savjet Više stomatološke škole, Vijeće, Direktor i Općinska skupština Osijek i njen predsjednik Jozo Petović donijeli su čitav niz odluka i rješenja koji su postupak pretvorbe Više stomatološke škole u Osijeku u Polikliniku za zaštitu zubi i usta Osijek uspješno proveli i okončali.

Jedan od dokumenata nastalih u tom procesu je i Odluka o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek i o prenošenju svojih osnivačkih prava i obveza na Općinu Osijek, a koju je Savjet Više stomatološke škole u Osijeku donio na svojoj 4. sjednici 24. lipnja 1971. (vidjeti Prilog 32.). Tom odlukom Viša stomatološka škola kao jedan od suosnivača osniva Polikliniku za zaštitu zubi i usta te na nju s danom 1. listopada 1971. prenosi sva svoja osnovna i obrtna sredstva te sva prava i obveze koji iz toga proizlaze.

U drugoj točki ove odluke navodi se da je osnovna djelatnost novoosnovane Poliklinike provođenje mjera zdravstvene zaštite zubi i usta, a proširena je djelatnost nastavna i naučna djelatnost u domeni zubarstva. Posebna bi se djelatnost trebala obavljati u posebnome stomatološkom centru koji bi trebao biti posebna radna jedinica – organizacija udruženoga rada, u uskoj vezi sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu. Prema odredbama te odluke svi zaposlenici Više stomatološke škole nastavili bi raditi u novoosnovanoj Poliklinici.

Tom Odlukom Viša stomatološka škola prenosi svoja osnivačka prava i obveze na Općinu Osijek s 1. listopada 1971.¹⁶⁹

¹⁶⁹ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Opći spisi, 03-180/1-1971., kut. 6.

Tajništvo Općinske skupštine grada Osijeka 5. srpnja 1971. dopisom pod brojem 01/11-688/1-1971 šalje Višoj stomatološkoj školi u Osijeku Rješenje o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek, radi provođenja (vidjeti Prilog 35A, 35B, 35C.).¹⁷⁰ Iz toga dokumenta saznajemo puno o novoosnovanoj Poliklinici, o njenim osnivačima i postupku osnivanja. Općinska skupština grada Osijeka na 30. zajedničkoj sjednici svih vijeća Skupštine 30. lipnja 1971. pod točkom 5. dnevnoga reda i na osnovu sporazuma između osnivača, donijela je Rješenje o osnivanju zdravstvene radne organizacije Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek. Osnovna djelatnost Poliklinike je provođenje mjera zdravstvene zaštite zubi i usta, a dopunska djelatnost je nastavna i naučna djelatnost u domeni zubozdravstva. Osnivači Poliklinike su Općina Osijek, Dom narodnog zdravlja Osijek i Viša stomatološka škola Osijek, a sjedište Poliklinike je u Osijeku, u Ulici Dimitrija Tucovića broj 4 (današnja Cvjetkova ulica).

Kako Viša stomatološka škola formalno prestaje postojati s 30. rujna 1971., a ujedno ima status osnivača Poliklinike koji nosi određena prava i obveze, Viša stomatološka škola svoja osnivačka prava i obveze formalno prebacuje na Općinu Osijek.

Tim Rješenjem također je određeno da s danom početka rada Poliklinike, 1. listopada 1971. Viša stomatološka škola Osijek prenosi svoja osnivačka prava i obveze na Općinu Osijek te da nastavlja svoje poslovanje u sastavu novoosnovane Poliklinike. Dr. Vesna Čapo, direktorica Više stomatološke škole Osijek imenuje se na dužnost direktora Poliklinike u osnivanju.

Konstituiranje Poliklinike izvršit će se najkasnije do 31. prosinca 1971., a u roku od pet mjeseci nakon konstituiranja, Poliklinika je dužna donijeti Statut i druge opće akte, a potom u roku od jednoga mjeseca imenovati direktora putem natječaja.

Poliklinika bi prema odredbama toga Rješenja trebala početi s radom 1. listopada 1971., a osnivači prenose na Polikliniku prava korištenja svih sredstava koja sada koriste radni ljudi osnivača, te sva prava i obveze koji iz toga proizlaze.

Trećom točkom toga Rješenja detaljnije je definiran i određen zadatak Poliklinike. U osnovnoj djelatnosti Poliklinika treba pružati građanima zubozdravstvene usluge preko službi koje će organizirati prema postojećim stomatološkim disciplinama i postojećim kadrovskim i materijalnim mogućnostima; oralna kirurgija, ortodoncija, stomatološka protetika i dr.

¹⁷⁰ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Opći spisi, 01/11-688/1-1971., kut. 6.

Poliklinika također treba ostvarivati što užu suradnju s Odjelom za maksilofacijalnu kirurgiju Opće bolnice Osijek i drugim zdravstvenim organizacijama slavonsko-baranjske regije.

U dopunskoj djelatnosti ovo Rješenje propisuje da novoosnovana Poliklinika treba ostvarivati što užu suradnju i povezanost sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu radi osiguranja kontinuiteta u nastavnoj djelatnosti. Ova djelatnost i suradnja trebala bi se odvijati preko posebne organizacijske jedinice Poliklinike – Stomatološkoga centra.

Osim edukativne djelatnosti Rješenje propisuje da se putem Stomatološkoga centra poliklinike, ostvaruje što uža suradnja sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu radi razvijanja znanstvenoga rada koji bi osobito trebao biti usmjeren na proučavanje dentalnih patologija i bolesti slavonsko-baranjske regije.

Organ samoupravljanja Poliklinike u osnivanju je Savjet u kojemu jedanaest članova bira radna zajednica Poliklinike, a po jednoga člana delegiraju Općinska skupština Osijek, Opća bolnica Osijek, Dom narodnog zdravlja Osijek i Komunalni zavod za socijalno osiguranje Osijek.¹⁷¹ Rješenje je potpisao Jozo Petović, Predsjednik Općinske skupštine Osijek (vidjeti Prilog 24.).¹⁷²

Sljedeći dokument nastao u procesu transformacije Više stomatološke škole Osijek u Polikliniku za zaštitu zubi i usta Osijek jest Sporazum o utvrđivanju međusobnih prava i obveza Općine Osijek, Više stomatološke škole u Osijeku i Doma narodnog zdravlja Osijek u vezi osnivanja Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku koji su 30. lipnja 1971. potpisali Jozo Petović, Predsjednik Općinske skupštine Osijek, dr. Vesna Čapo, direktorica Više stomatološke škole Osijek i Đorđe Šosberger, direktor Doma narodnog zdravlja Osijek. Ovaj je dokument otpremljen iz Tajništva Općinske skupštine Osijek tek 10. rujna 1971., a zaprimljen u Višu stomatološku školu u Osijeku 15. rujna 1971. zbog toga što su po njegovom potpisivanju nastupili godišnji odmori, kako se to u popratnom dopisu objašnjava (vidjeti prilog 34).¹⁷³

Zanimljivo je da je taj Sporazum potpisan 30. lipnja 1971., dakle istoga dana kao i Rješenje o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek. Pod 5. točkom dnevnoga reda zajedničke sjednice svih vijeća Općinske skupštine bilo je donošenje Rješenja o osnivanju, a

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Jozo Petović bio je gradonačelnik Osijeka (Predsjednik Općinske skupštine) od 1969. do 1974. g. i ima velike zasluge za grad. Za vrijeme njegova mandata u Osijeku je ostvareno više kapitalnih projekata: gradnja obalne utvrde s obje strane Drave kao zaštita od poplava, inicirao je gradnju popularne osječke šetnice Promenade, pokrenuo je gradnju osječkoga kupališta Copacabana, gradnju naselja Sjenjak i više drugih projekata. Po njemu je danas nazvana centralna šetnica u gradskoj četvrti Sjenjak.

¹⁷³ HR-DAOS-0150, Viša stomatološka škola u Osijeku, Opći spisi, 03-246/1-1971., kut. 6.

preduvjet za to bilo je postojanje Sporazuma između osnivača. Tako da nije teško zamisliti situaciju da se u kuloarima općinske skupštine žurno potpisuje Sporazum neposredno pred sjednicu skupštine, da bi se zadovoljili proceduralni uvjeti (vidjeti Prilog 33). U Sporazumu o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta između Općine Osijek, Doma narodnog zdravlja Osijek i Više stomatološke škole Osijek, nema osobitih novina u odnosu na već obrađene dokumente pa ga se neće posebno obrađivati.

Jedini do sada nepoznat podatak sadržan je točki drugoj Sporazuma, pod C, u kojoj su se osnivači sporazumjeli da će se financijska sredstva za rad Poliklinike namaknuti iz redovnih izvora financiranja zdravstvene djelatnosti ove vrste tako da će svi sadašnji korisnici tih sredstava prenijeti na novu ustanovu 3/12 ukupnih sredstava koja im pripadaju u 1971. godini. Pri tome su se vjerojatno vodili razmišljanjem da Poliklinika treba početi s radom 1. listopada 1971. i da se osigurava 3/12 sredstava za preostala tri mjeseca 1971. godine.¹⁷⁴

Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku upisana je u registar kod Okružnog privrednog suda u Osijeku pod brojem Ei-3061/78.

U tom obilju dokumenata koji su, srećom, sačuvani u Državnome arhivu u Osijeku može se detaljno pratiti postupak ukidanja Više stomatološke škole i nastanka Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek. U tom postupku nastalo je puno dokumenata koji se dijelom i ponavljaju, ali u svim tim dokumentima vidljivo je da se slijedi osnovna i početna nakana – očuvanje vrijedne imovine Više stomatološke škole u Osijeku i njezina pretvorba u Polikliniku za zaštitu zubi i usta u Osijeku. Ta je nakana provedena do samoga kraja; Poliklinika je osnovana i nastavila s uspješnim djelovanjem narednih 20 godina i u to vrijeme je obavljala sve djelatnosti koje su bile određene Rješenjem o osnivanju, ali i idejama Komisije za pretvorbu. Na taj način su sačuvana vrijedna sredstva Više stomatološke škole Osijek, ali i svi djelatnici bivše škole koji su nastavili raditi u Poliklinici. Dapače, djelatnost je Poliklinike prepoznata kao vrijedna i korisna za Osijek i slavonsko-baranjsku regiju (od općega društvenog interesa), pa je Poliklinika uživala i daljnju podršku čelnika. Zbog toga je pod mudrim vodstvom dugogodišnjeg direktora doc. dr. sc. Smerdelja Poliklinika napredovala i uzdigla se do vodećega regionalnog centra u stomatološkoj zaštiti građana.

Osnivanje Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek prilično je dobro pokriveno arhivskom građom sačuvanom u arhivskome fondu jednog od osnivača Više stomatološke škole u Osijeku, a koja je predana u Državni arhiv u Osijeku, sređena i dostupna istraživačima.

¹⁷⁴ Ibid.

Istovjetna građa vjerojatno postoji u arhivskome fondu Općinske skupštine Osijek, a trebala bi postojati i u arhivi Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku. Nažalost, ne zna se što se dogodilo s tom arhivom. Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku se 1994. godine pripojila Domu zdravlja Osijek i od njezine proširene djelatnosti nije ostalo gotovo ništa. Prostori su dani na korištenje privatnicima pa znanstvenoga rada, a i nekih aspekata temeljne zubozdravstvene zaštite, u Osijeku nije bilo narednih dvadesetak godina. Djeca su iz Osijeka na svaki zahvat koji nije bio jednostavan popravak ili vađenje zuba, a da ne govorimo o ortodontskim intervencijama, trebala putovati u Zagreb, Županju, pa čak u Mađarsku, Srbiju ili Bosnu i Hercegovinu.

Što je bilo s arhivom Poliklinike, ne zna se. Prema odredbama Zakona ona je trebala biti predana u Državni arhiv u Osijeku, ali tamo je nema. Nalazi li se još uvijek negdje u prostorima bivše Poliklinike ili je pripojena arhivi Doma zdravlja, ne zna se. Postoji nada da nije uništena i da će vremenom biti pronađena, te da će se temeljem novih dokumenata moći pružiti nova slika svakodnevne djelatnosti Poliklinike u tome razdoblju.

Srećom, pronađeni su „ostatci ostataka“ arhivske građe Poliklinike u okviru arhive Doma zdravlja Osijek. Djelatnici Doma zdravlja uspjeli su pronaći četiri svežnja (fascikla) arhivske građe Poliklinike, koje su ljubazno dali na uvid prilikom izrade ove disertacije. Radi se isključivo o zapisnicima sjednica Radničkoga savjeta, odnosno Upravnoga vijeća, a koji su sadržavali vrijedne podatke za posljednje godine djelovanja Poliklinike i postupak njezinog pripajanja Domu zdravlja.¹⁷⁵

No, taj nedostatak arhivske građe predstavljao je velik problem u proučavanju daljnjeg rada Poliklinike. Stoga o radu Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku kroz narednih dvadesetak godina postoji samo nešto malo podataka pronađenih u privatnoj arhivskoj građi dr. Smerdelja njezina dugogodišnjeg direktora i nešto podataka koji su pronađeni proučavanjem zapisnika sjednica Radničkoga savjeta i Upravnoga vijeća.

Početak rada Poliklinike na njeno čelo imenovan je dr. Smerdelj dugogodišnji direktor Zdravstvene stanice Drava. Dr. Smerdelj u to je vrijeme bio na vrhuncu radne i životne snage (45 god.) i imao je bogato iskustvo u poslovima vezanima za zdravstvo. Bio je liječnik-stomatolog i upravo u to vrijeme počeo je s objavljivanjem znanstvenih i stručnih radova i sa svojom znanstvenom karijerom.

¹⁷⁵ Autor iskreno zahvaljuje djelatnicima upravnih službi Doma zdravlja Osijek.

U postupku pretvorbe Više stomatološke škole u Osijeku u Polikliniku za zaštitu zubi i usta dr. Smerdelj bio je uključen kao član komisije koja je trebala odlučiti što bi trebalo učiniti nakon prestanka rada Više stomatološke škole. Nakon osnivanja Poliklinike dr. Smerdelj je imenovan kao direktor Stomatološkoga centra Poliklinike, a zatim se na svim dokumentima Poliklinike titulira i potpisuje kao direktor Poliklinike. Zbog nedostatka arhivske građe Rješenje o imenovanju dr. Smerdelja direktorom Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku nije pronađeno, a podatak da je prvo imenovan direktorom Stomatološkoga centra Poliklinike nalazi se u njegovom vlastoručno napisanom životopisu.¹⁷⁶

Klinika je započela s radom 1. listopada 1971. u prostorima bivše Više stomatološke škole u Osijeku, u osječkom Donjem gradu, u Ulici Dimitrija Tucovića br. 4 (današnja Cvjetkova ulica). No ubrzo se uviđa da ti prostori nisu adekvatni za obavljanje stomatološke službe u novome opsegu. Ti su prostori pri osnivanju Više stomatološke škole bili prilagođeni za nastavnu djelatnost i nisu imali uvjete za obavljanje stomatološke prakse. Stomatološka je služba sada postala osnovna djelatnost Poliklinike, a nastavna i znanstvena djelatnost su dopunske ili proširene djelatnosti. Zato se pristupa nalaženju novih, za djelatnost Poliklinike prigodnijih prostora.

Dana 18. rujna 1973. Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek sklapa s građevinskim poduzećem „Gradnja“ iz Osijeka Ugovor o građenju br. 5099/73 za projektiranje i izgradnju Poliklinike. Predviđena vrijednost ugovorenih radova je 4.000.000 dinara, a predviđen i ugovoren rok građenja je jedna godina. Tu se očigledno radi o ugovoru za građenje nove, namjenski građene Poliklinike na današnjemu trgu Lava Mirskog u osječkom Gornjem gradu.

Zanimljivo je da se kod navođenja osnovnih podataka o ugovornim stranama navodi da Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku ima sjedište u Osijeku, Bulevar JNA br. 6. te da je zastupana po direktoru dr. Smerdelju. Očigledno je u nepunih dvije godine postojanja Poliklinike pod vodstvom dr. Smerdelja došlo do ogromnih promjena. Dr. Smerdelj više nije direktor Stomatološkoga centra Poliklinike, već direktor Poliklinike, a sjedište Poliklinike se premjestilo iz osječkog Donjeg grada iz neprikladnih prostora Više stomatološke škole u Gornji grad i ugovorena je gradnja nove, planski i namjenski građene zgrade u kojoj će Poliklinika djelovati.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, kutija 2.

¹⁷⁷ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, kutija 2.

No dan ranije, 17. rujna 1973. Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku i građevno poduzeće „Gradnja“ iz Osijek sklapaju Ugovor o kreditu kojim Poliklinika kao zajmodavac odobrava Gradnji, kao korisniku kredita, kratkoročni kredit u iznosu od 2.000.000 dinara na rok od 12 mjeseci. Moguće je da se tu radi o izvjesnom avansu, ali možda i o davanju inicijalnih sredstava za otpočinjanje poslova. Kako je kredit vraćen ili je možda došlo do nekakvih poravnjanja zbog nedostatka arhivske građe, nije se moglo utvrditi, ali je znakovito da su rok gradnje prema Ugovoru o građenju i rok vraćanja kredita identični.¹⁷⁸

Namjenski građena zgrada na današnjemu trgu Lava Mirskog u Gornjem gradu dovršena je i Poliklinika je počela s radom. Na čelo Poliklinike postavljen je dr. Smerdelj koji ustrojava Polikliniku, stručne timove koji počinju s radom te nabavlja modernu opremu i Poliklinika počinje ostvarivati svoju osnovnu namjenu – dentalnu skrb za stanovništvo Osijeka i slavonsko-baranjske regije. U svome radu dr. Smerdelj vodio se načelom dobrog domaćina i Poliklinika ubrzo dosiže zavidnu razinu opremljenosti, a svi pokazatelji ukazuju da je došlo do značajnog poboljšanja dentalne zaštite stanovništva. Kako je već rečeno, nepoznato je što se dogodilo s arhivskom građom Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, pa rijetke podatke o njezinome radu moramo tražiti na drugim mjestima.

Krajem 1975. godine, točnije 16. prosinca 1975., direktor Poliklinike podnosi Predsjedniku općinske skupštine Osijek „Informaciju o radu stomatološke djelatnosti“ u kojoj iznosi vrijedne podatke u radu Poliklinike i stanju u njoj.¹⁷⁹ Iz toga dokumenta saznajemo da je Poliklinika krajem 1975. godine imala 26 ordinacija s ukupnom frekvencijom od 5161 stanovnika po jednoj ordinaciji. Od toga četrnaest ordinacija u Osijeku, šest ordinacija u pojedinim radnim organizacijama i šest ordinacija u selima. U tim ordinacijama djelovala su ukupno 34 stomatološka tima. U Poliklinici je radilo deset specijalista koji su završili odgovarajuće trogodišnje specijalizacije na fakultetima u Zagrebu i Beogradu i to iz sljedećih specijalnosti: iz ortodoncije dva specijalista, iz oralne kirurgije dva specijalista, iz oralne i dentalne patologije jedan specijalist, iz stomatološke protetike tri specijalista te iz dječje i preventivne stomatologije dva specijalista. Također se iznosi da sljedeće godine specijalizaciju završavaju još dvije osobe iz oralne i dentalne patologije te jedna osoba iz dječje i preventivne stomatologije.

¹⁷⁸ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, kutija 2.

¹⁷⁹ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Br. 03-1484/1-1975., kutija 2.

Također se naglašava da je Poliklinika vlastitim sredstvima u iznosu većem od 4.300.000 dinara osigurala radni prostor za stomatološku polikliniku, sedam specijalističkih ordinacija i prostorija zajedničkih poslova. Osim toga, sredstvima ondašnjega Fonda za financiranje investicija u zdravstvu u iznosu od 3.000.000 dinara opremila je svih sedam specijalističkih ordinacija i stomatološki laboratorij u kojem je moglo raditi 20 zubnih tehničara u dvije smjene.

Ovakvo ustrojstvo Poliklinike odrazilo se i na njen rad, pa se tako svake godine evidentira porast stomatoloških usluga koje Poliklinika vrši. Izneseni su podaci samo za 1974. i 1975. godinu ali i oni su vrlo respektabilni. Godine 1974. izvađeno je 28 073 zuba, 1975. godine izvađeno je 30 509 zuba; 1974. godine plombirano je 34 387 zubi, a 1975. godine 39 259 zubi; 1974. godine liječeno je 15 966 zubi, a 1975. godine 19 087 zubi; 1974. godine liječeno je 2861 mekih dijelova usta, a 1975. godine 3958 mekih dijelova usta; 1974. godine napravljene su 1382 pokretne proteze, a 1975. godine 1572 pokretne proteze; 1974. godine napravljena je 961 fiksna proteza, a 1975. godine 1068 fiksnih proteza; 1974. godine napravljeno je 705 ortodontskih aparata, a 1975. godine 768 ortodontskih aparata. Iz ovoga je vidljivo da je u svakoj vrsti stomatološke usluge zabilježen osjetan porast.

Ako se detaljnije pogleda do sada izneseno, vidi se da je od početka svoga djelovanja 1. listopada 1971. Poliklinika pod vodstvom dr. Smerdelja postigla zavidne rezultate. Već krajem 1973. godine, svega dvije godine od formalnoga početka rada Poliklinike, sklopljen je ugovor za izgradnju potpuno nove namjenske zgrade. Rok za izgradnju bio je svega jedna godina. Pod uvjetom da je rok ispoštovan, zgrada je dovršena krajem 1974. godine, a već krajem 1975. u njoj djeluje četrnaest ordinacija, a još šest u radnim organizacijama i okolnim selima. Od toga je sedam potpuno opremljenih specijalističkih ordinacija i stomatološki laboratorij s najnovijom opremom. U klinici uz drugo osoblje radi deset liječnika koji su stekli specijalizacije iz stomatoloških područja.

Godine 1977. Poliklinika donosi novi Statut koji ima 220 članaka i kojim se detaljnije regulira rad Poliklinike, no osnovna djelatnost stomatološke zaštite građana i sporedne djelatnosti nastavnog i znanstvenog rada ostaju iste.

Iz prethodno navedenih brojeva vidi se da je osnovnu djelatnost stomatološke zaštite građana Poliklinika obavljala vrlo uspješno te da je opseg zaštite i broj intervencija svake godine rastao. Ali i u sporednoj djelatnosti Poliklinika nije zaostala. Tijekom 70-ih godina

djelatnici Poliklinike objavili su više znanstvenih i stručnih radova u stomatološkim glasilima bivše države.

Početakom 1975. godine u Osijeku se pojavila inicijativa za udruživanjem svih medicinskih ustanova u Medicinski centar Osijek. Osnovna intencija bila je da se integrira rad više zdravstvenih organizacija u tzv. složenu organizaciju udruženog rada radi stvaranja povoljnijih uvjeta za brži i svestraniji razvitak udruženih organizacija, radi međusobne stručne povezanosti u ostvarivanju zadataka integrirane medicine, usklađivanja i zajedničkog usmjeravanja razvoja svojih djelatnosti, osiguravanju materijalnih i društvenih preduvjeta za stalno unapređenje provođenja zdravstvene zaštite stanovnika, stvaranja što većeg dohotka i dr. Predviđeno je da se u Medicinski centar Osijek udruže: Opća bolnica Osijek, Dom zdravlja Osijek, Ljekarna Osijek, Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek i Zdravstvena stanica Drava.

Tijekom prvih mjeseci 1975. godine odvijao se intenzivan rad na osnivanju Medicinskoga centra. Direktor Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek dr. Smerdelj svakih nekoliko dana nazočio je sastancima u vezi osnivanja Medicinskoga centra. Dana 19. veljače 1975. dr. Smerdelj pozvan je na sastanak u Općinski komitet SKH u Osijeku u 8 sati ujutro, radi održavanja sastanka o konačnom dogovoru oko teksta Sporazuma o integraciji. U pozivu je naglašeno da bi sastanak trajao „do završetka posla“, odnosno da bi se mogao nastaviti poslijepodne ili sutradan. U dnu dopisa znakovita je podcrtana rečenica „Sastanku obvezno prisustvovati“.¹⁸⁰

Očigledno je da je osnivanje Medicinskog centra Osijek bila ideja koja je imala snažnu podršku ondašnjih općinskih vlasti koje su nastupale prilično imperativno pokušavajući otkloniti poteškoće i nesuglasice koje su morale postojati pri sklapanju sporazuma među velikim brojem potpisnika s velikim brojem radnika i raznim interesima.

Na jednom listu papira sačuvan je „Redoslijed poslova kod udruživanja u Medicinski centar Osijek“; svojevrsni hodogram postupaka pri osnivanju koji je vjerojatno izradio sam dr. Smerdelj. Iz ovoga dokumenta vidljivo je da je u periodu od kraja veljače 1975. godine pa do sredine travnja iste godine predviđeno desetak koraka i aktivnosti koje su pojedine organizacije koje se udružuju u Centar trebale napraviti.¹⁸¹

¹⁸⁰ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, 01-1050/1-75, kutija 2.

¹⁸¹ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Redoslijed poslova kod udruživanja u Medicinski centar Osijek, nedatirano, kutija 2.

U dokumentaciji dr. Smerdelja nalazi se i nacrt Samoupravnoga sporazuma o udruživanju radnih organizacija u složenu organizaciju udruženoga rada između Opće bolnice Osijek, Doma zdravlja Osijek, Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek, Zdravstvene stanice „Drava“ Osijek i Ljekarna Osijek. Nacrt Sporazuma ima 23 stranice i 69 članaka, nepotpisan je i u tekst su rukom unošene ispravke i dopune, vjerojatno dr. Smerdelja s radnih sastanaka.

Ideja je o osnivanju Medicinskoga centra Osijek i realizirana. Centar je počeo s radom, a u arhivskoj građi dr. Smerdelja imamo sačuvane financijske planove Medicinskoga centra, programe rada zdravstvenih radnih organizacija Medicinskoga centra i druge dokumente sve do kraja 1978. godine i početka 1979. godine.¹⁸²

No, već tijekom 1981. godine dolazi do novih inicijativa za reorganizaciju zdravstvene službe u Osijeku. Tijekom godine održano je više sastanaka na kojima su se iznosili različiti prijedlozi. Ideje su bile da se osnuje Složena organizacija udruženoga rada u koju bi u raznim varijantama udruživanja, kao radne organizacije bile udružene sve zdravstvene ustanove u Osijeku. Osnovno pitanje za Polikliniku za zaštitu zubi i usta bilo je pitanje njezina statusa. Prema nekim prijedlozima bila bi samostalna radna organizacija, a prema drugima bi se inkorporirala u osječki Dom zdravlja.¹⁸³

Rasprave o reorganizaciji zdravstva u Osijeku nastavile su se i tijekom 1982. godine. Osnovana je i posebna komisija koja je trebala donijeti određene zaključke. Radnički savjet Poliklinike iznosio je mišljenje da je za ustanovu jedino produktivno da ostane cjelovita i da se ne dopusti dijeljenje stomatološke zaštite po različitim organizacijama udruženoga rada.¹⁸⁴ Kakva je bila sudbina ovih inicijativa nije poznato, ali vrlo je vjerojatno da nisu urodile plodom te da se integracija zdravstvene službe u Osijeku i dalje nastavila ostvarivati u okviru Medicinskoga centra Osijek.

Medicinski centar Osijek djelovao je desetak godina te nakon toga počinje njegova dezintegracija. Prvo tijekom 1989. godine iz njega istupa Opća bolnica Osijek, a ubrzo i Ljekarne Osijek, pa njegov opstanak postaje nelegalan. U pokušaju legalizacije novonastaloga stanja pokušalo se osnovati novu Samoupravnu organizaciju udruženoga rada (SOUR) – „Udruženo zdravstvo primarne zdravstvene zaštite“, koju bi činile preostale organizacije iz

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1981.-1984., zapisnik sjednice od 11. 6. 1981., Br. 03-4/18-1981.

¹⁸⁴ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1981. – 1984., zapisnik sjednice od 8. 3. 1982., Br. 03-4/7-1982.

prijašnjega Medicinskog centra Osijek. U tu je svrhu čak bio i napravljen novi Samoupravni sporazum o udruživanju.¹⁸⁵ Radnički savjet Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku na svojoj 31. sjednici održanoj 16. veljače 1989. pod točkom 3. donio je odluku o pristupanju SOUR-u primarne zdravstvene zaštite koji će biti osnovan s tim da Poliklinika zadržava pravo organiziranja kao zasebne Radne organizacije.¹⁸⁶

Pokretač ove inicijative bio je Dom zdravlja Osijek, a bilo je različitih prijedloga udruživanja. Prvi je bio osnivanje jedne jedinstvene Radne organizacije u kojoj bi nestale sve dotadašnje članice osim Doma zdravlja. Drugi prijedlog bio je preregistracija dotadašnjeg SOUR-a Medicinski centar u SOUR primarne zdravstvene zaštite i treći je prijedlog bio formiranje dvije Radne organizacije. U jednoj bi bili Dom zdravlja, Hitna pomoć i Zdravstvena stanica Drava, a u drugoj bi Radnoj organizaciji bile Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek, Ljekarne Osijek i Zavod za zaštitu zdravlja.¹⁸⁷ Je li koji od ovih prijedloga realiziran, nije se uspjelo ustanoviti.

Iz jednog od tih dokumenata Programa zdravstvene zaštite za 1979. godine, a koji je izrađen u siječnju 1979. godine, saznajemo da je stanje u pogledu stomatološke zdravstvene zaštite u Osijeku 1978. godine bilo sljedeće: djelovale su tri zdravstvene organizacije koje su građanima pružale tu uslugu – Zdravstvena stanica Željezničara koja je imala dva tima primarne stomatološke zaštite, Zdravstvena stanica Drava koja je imala četiri tima primarne stomatološke zaštite i zubotehnički i protetički laboratorij, te Poliklinika za zaštitu zubi i usta koja je imala 24 tima primarne stomatološke zaštite u gradu, sedam u selima i sedam u industrijskim pogonima, a u okviru njih devet različitih specijalista stomatološke zaštite.¹⁸⁸

Kao direktor Poliklinike, ali i kao znanstvenik, dr. Smerdelj nije zapustio ni dopunsku ili proširenu djelatnost Poliklinike, znanstvenu. Sedamdesetih godina 20. stoljeća u Osijeku se osniva Sveučilište u koje se uključuju postojeći fakulteti, a više novih fakulteta počinje s radom; Pravni, Prehrambeno-tehnološki i Pedagoški, koji ustrojavaju i poslijediplomske studije. Kako u okviru osječkoga Sveučilišta tada nije postojao Medicinski fakultet, želja dr. Smerdelja bila je da inicijativom Poliklinike i eventualno nekog drugog pokuša organizirati poslijediplomski

¹⁸⁵ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1989.-1990. Br. 03-4/23-89, zapisnik sjednice od 23. 11. 1989. i Br. 03-4/1-90, zapisnik sjednice od 18. 1.1990.

¹⁸⁶ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1989.-1990. Br. 03-4/4-89, zapisnik sjednice

¹⁸⁷ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1989.-1990. Br. 03-4/3-89, zapisnik sjednice od 1. 2. 1989.

¹⁸⁸ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo u Osijeku – Knjižnica, fond Smerdelj, Medicinski centar Osijek, Program zdravstvene zaštite 1979. g., Osijek, siječanj 1979., kutija 2.

studij medicinske tematike u Osijeku koji bi mogli pohađati liječnici. U provedbi svoje ideje napravio je nekoliko pokušaja.

Već 14. siječnja 1975. upućuje identične dopise Medicinskome fakultetu u Zagrebu, Medicinskome fakultetu u Rijeci, Medicinskome fakultetu u Beogradu, a dan ranije 13. siječnja 1975. Stomatološkome fakultetu u Zagrebu. Iz dopisa saznajemo da je dr. Smerdelj uspio organizirati da predavači s Vojno-medicinske akademije (VMA)¹⁸⁹ iz Beograda dolaze u Osijek i drže poslijediplomsku nastavu iz opće patofiziologije, te da je studij organiziran na način kao u Beogradu. Polaznici studija „izrazili (su) želju da magistriraju i doktoriraju na jednom od građanskih fakulteta“. Stoga Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek upućuje molbu da im izađe u susret i dopuste određenom broju profesora da dođe u Osijek, održi neki broj predavanja i da kandidatima koji ispune uvjete dopuste da dolaze u Zagreb, Rijeku i Beograd na konzultacije radi spremanja magisterija ili doktorata znanosti.¹⁹⁰ Nakon toga apelira na naslovljene institucije opisujući im loše stanje slavonsko-baranjske regije što se tiče zdravstvenoga osoblja, te da bi njihov pristanak puno pomogao popravljanju takvoga stanja.

Analizirajući ove dopise, u pozadini apela za pomoć i poziva u kojem se opisuje loše stanje zdravstva evidentno je da Poliklinika, odnosno dr. Smerdelj od naslovljenih fakulteta traže da zapravo prihvate poslijediplomske studente iz Osijeka, kojima su predavanja držali profesori s VMA u Beogradu, te da im omoguće stjecanje statusa magistra ili doktora znanosti s diplomom Medicinskoga fakulteta u Zagrebu, Rijeci ili Beogradu. Kakva je bila sudbina ove inicijative, nije otkriveno.

Nekako u isto vrijeme u, nažalost, nedatiranom i neurudžbiranom dopisu Dom narodnog zdravlja u Osijeku i Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek predlažu Školi narodnoga zdravlja „Andrija Štampar“ iz Zagreba organiziranje nastave III. stupnja iz Javnoga zdravstva u Osijeku. Nastava bi bila organizirana kroz 43 tjedna u godini, petkom i subotom po 13 sati, a studij bi pohađalo petnaest polaznika.¹⁹¹

Dana 4. prosinca 1973. Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ iz Zagreba uputila je Poliklinici dopis pod brojem 02-523/1-1973., u kojemu ih obavještava da načelno potvrđuju dogovor između Doma narodnog zdravlja, Poliklinike u Osijeku i Škole narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ u Zagrebu o organiziranju poslijediplomske nastave iz Javnoga zdravstva u

¹⁸⁹ Vojno medicinska akademija

¹⁹⁰ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Br. 03-71/1-1975., br. 03-72/1-1975., 03-73/1-1975., kutija 2.

¹⁹¹ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – knjižnica fond Smerdelj, kutija 2.

Osijeku. No, u nastavku dopisa iznose da je to nemoguće učiniti za tu školsku godinu (1973./1974.) zato što je Vijeće za poslijediplomsku nastavu Medicinskoga fakulteta u Zagrebu, u čijem sastavu djeluje Škola narodnog zdravlja, već odlučilo koja će se nastava održavati u akademskoj godini 1973./1974. Također predlagačima iznose da je za pripremu dislocirane nastave potrebno vremena i predlažu da se dogovori i pripreme obave tijekom ljetnoga semestra tekuće akademske godine.¹⁹²

Zapravo to nije ništa neobično i, realno gledano, korektno je. Izvjesno je da ideja i prijedlog za organiziranje poslijediplomske nastave u trajanju od 43 tjedna upućen sredinom zimskog semestra tekuće akademske godine, nerealan i zakasnio. Optimistična razmišljanja predlagatelja ipak nisu stigla na vrijeme da bi se organizirao tako ambiciozan projekt kao što je poslijediplomski studij.

Moguće je da se djelatnost dr. Smerdelja nastavila i u aktivnostima oko osnivanja studija medicine u Osijeku, zapravo bilo bi neobično da nije. Dr. Smerdelj bio je istaknuti zdravstveni djelatnik, višegodišnji direktor Poliklinike za zaštitu zubi i usta koja je bila osnivačica i članica Medicinskoga centra Osijek, autor više znanstvenih i stručnih radova, izvanredni docent Medicinskoga fakulteta u Zagrebu, koji je nekoliko puta pokušao organizirati poslijediplomsku nastavu iz medicinskih znanosti u Osijeku.

U arhivskoj građi dr. Smerdelja sačuvan je „Elaborat o osnivanju studija medicine u Osijeku“, koji je izradio Odbor za osnivanje studija medicine u Osijeku Sveučilišta u Osijeku u travnju 1979. godine. Odbor su činili predsjednik Komiteta za društvene djelatnosti Općine Osijek, predsjednik Komiteta za zdravstvo i socijalnu politiku Općine Osijek, rektor Sveučilišta u Osijeku i svi doktori medicinskih znanosti u Osijeku. U elaboratu se iznosi da bi Medicinski centar u Osijeku i Medicinski centar u Slavonskom Brodu, zajedno s Medicinskim fakultetima u Zagrebu i Rijeci osnovali Medicinski fakultet u Osijeku. Isprva bi predavanja držali profesori i drugi suradnici iz Zagreba i Rijeke, ali pri tome treba svakako računati na suradnju doktora i magistara znanosti koji rade u Medicinskim centrima u Osijeku i Slavonskom Brodu. U elaboratu se iznosi da u tom trenutku u ova dva Medicinska centra radi trinaest doktora medicinskih znanosti, a sedam kandidata je pred obranom doktorata, također radi šesnaest magistara medicinskih znanosti, a pred obranom magistarske radnje je još 58 kandidata. Potom se donosi poimenični popis zdravstvenih radnika s naučnim zvanjima u Općoj bolnici Osijek i Domu zdravlja Osijek, a koji djeluju u okviru Medicinskoga centra u Osijeku, te popis

¹⁹² Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj, Br. 02-523/1-1973., kutija 2.

djelatnika Medicinskoga centra u Slavonskom Brodu koji su imali znanstvena zvanja. U tekstu elaborata raspravlja se i o prostorima u kojim bi se odvijala nastava, te suradnicima s drugih osječkih fakulteta koji bi mogli sudjelovati u predavanjima iz pojedinih općih predmeta. Spominju se razni fakulteti, pa čak i srednjoškolski centri koji imaju odgovarajuće prostore.

Zanimljivo je i neobično da se u elaboratu nigdje ne spominje Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku iako je formalno bila članica Medicinskog centra Osijek, a ne spominje se ni dr. Stjepan Smerdelj iako je bio doktor medicinskih znanosti, koji je, dapače, imao i znanstveno zvanje docenta. Zašto je tome bilo tako, nije jasno, no postoji mogućnost da je izostala dotadašnja podrška političkih struktura Općine Osijek. Očigledno je da je tijekom 1978. i 1979. godine došlo do velike promjene u statusu dr. Smerdelja u političkim krugovima grada Osijeka i njegova postupnog potiskivanja u drugi plan. To se neminovno odrazilo i na položaj Poliklinike za zaštitu zubi i usta.¹⁹³

Tijekom 1979. godine održani su izbori za ravnatelja Poliklinike na kojima dr. Smerdelj nije dobio potrebnu većinu već je za ravnatelja imenovan dr. Faruk Begić. Dr. Smerdelj je 1. travnja 1979. u dogovoru s „drugovima iz Općinskog komiteta“ imenovan na radno mjesto stručnog savjetnika na rok od dvije godine. Navodno je tada dr. Smerdelj izjavio da će u tom roku ili otići u mirovinu ili prijeći u neku drugu radnu organizaciju.

Kako to nije učinio, novi ravnatelj dr. Begić nakon isteka roka od dvije godine želi riješiti „slučaj dr. Smerdelja“ i 2. travnja 1981. na drugu sjednicu Radničkoga savjeta pod 3. stavkom 2. točke dnevnoga reda (zadnje na sjednici), predlaže da Radnički savjet donese odluku o promjeni pravilnika i ukidanju radnog mjesta savjetnika, a da se dr. Smerdelj rasporedi na radno mjesto specijalista s istim osobnim dohotkom koji je imao kao savjetnik. Nakon toga Radnički savjet Poliklinike donosi odluku da se pokrene postupak izmjene Pravilnika o organizaciji rada i sistematizaciji poslova i radnih zadataka te da se ukine radno mjesto stručnoga savjetnika.¹⁹⁴

U ovim zbivanjima ima nekoliko zanimljivih i karakterističnih okolnosti koje bilo dobro naglasiti. Mandat stručnoga savjetnika dr. Smerdelju isticao je 1. travnja 1981., a već sljedeći dan, 2. travnja sazvana je sjednica Radničkoga savjeta sa svega dvije točke dnevnoga reda. Prva je bila „Ocjena privrednih kretanja i programa stabilizacionih mjera i aktivnosti za ostvarivanje rezolucije o ekonomskoj politici u SR Hrvatskoj u 1981. godini“, a druga točka dnevnog reda

¹⁹³ Izvjesne naznake o takvom razvoju situacije saznale su se iz kazivanja sina dr. Smerdelja

¹⁹⁴ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, zapisnik sjednice od 2. 4. 1981. Br. 03-4/10-1981.

bila je „Razno“. Nakon iscrpne rasprave o prvoj točki dnevnog reda, a o kojoj Poliklinika zapravo nije imala ništa bitno reći, na red dolazi druga točka, koja je vjerojatno bila i svrha sazivanja ove sjednice. Prvo jedan izvjestitelj izvještava o posjeti III. kongresu samoupravljača, potom jedna izvjestiteljica o izboru predstavnika zdravstvenih organizacija u izbornu jedinicu br. 28, a tek potom ravnatelj Begić stavlja na program „slučaj Smerdelj“. Zanimljivo je da ovako važan predmet u kojem se odlučuje o sudbini osnivača i dugogodišnjega ravnatelja Poliklinike nije stavljen na dnevni red sjednice Radničkog savjeta kao redovna točka za koju bi se trebali uputiti pozivi i za koju bi se stiglo pripremiti. Ravnatelj je odlučio da o tome odlučuje Radnički savjet, a ne on, i to je sakriveno pod točku „Razno“ dnevnoga reda o kojoj se raspravljalo na samom kraju sjednice Radničkoga savjeta. Toj sjednici Radničkoga savjeta dr. Smerdelj nije prisustvovao.

Izmjene Pravilnika obavljene su prema zaključku Radničkoga savjeta i upućene svim radnicima na razmatranje, a u predviđenome roku stigao je samo jedan prigovor koji je uputio dr. Smerdelj. On je u prigovoru tražio da se predložene izmjene odgode do njegova odlaska u mirovinu i da naziv radnog mjesta ostane isti, a da će on raditi kao zubni liječnik specijalist u ambulanti cijelo radno vrijeme. Njegov prigovor nije uvažen i Radnički savjet jednoglasno je donio odluku da se promjene Pravilnika prihvate i se radno mjesto stručnoga savjetnika ukine.¹⁹⁵

Dana 28. svibnja 1981. održana je nova, 14. sjednica Radničkog savjeta Poliklinike na kojoj jedan od drugova pod točkom 6. iznosi da je Pravilnik o izmjeni sistematizacije stupio na snagu pa bi dr. Smerdelja trebalo rasporediti na odgovarajuće poslove i radne zadatke te odlučiti o njegovom osobnom dohotku. U vezi toga zahtjeva Radnički savjet Poliklinike donosi Odluku da se dr. Smerdelj raspoređuje na poslove i radne zadatke zubnog liječnika specijalista s osobnim dohotkom koji mu pripada prema odredbama Pravilnika o raspodjeli osobnih dohodaka.¹⁹⁶

Nepune dvije godine nakon ove posljednje odluke, 24. svibnja 1983. dr. Smerdelj umro je u 58. godini života, a u mirovinu nije niti otišao. Je li utjecaj na njegovo zdravstveno stanje imala degradacija u ustanovi koju je osnovao, čiji je dugogodišnji ravnatelj bio i koju je ustrojio kao uzornu i uglednu instituciju, ostavit će se sudu čitatelja.

¹⁹⁵ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, zapisnik sjednice od 24. 4. 1981., Br. 03-4/12-1981.

¹⁹⁶ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, zapisnik sjednice od 28. 5. 1981., Br. 03-4/16-1981.

O kvalitetnoj djelatnosti Poliklinike pod vodstvom dr. Smerdelja svjedoči nam i podatak o broju zubnih ordinacija u Slavoniji i Baranji 1970. godine, prije početka djelovanja Poliklinike i 1975. godine, nakon njena osnivanja i početka djelovanja. Ukupan broj zubnih ordinacija u tom je periodu povećan sa 116 na 147. Slavonija i Baranja su u ovom prikazu podijeljene na tri manje cjeline pa je u slavonsko-brodskoj subregiji 1970. godini bilo 30 zubnih ordinacija, a 1975. godine 35 ordinacija; u vinkovačkoj subregiji 1970. godine bilo je 30, a 1975. godine 37 zubnih ordinacija; u osječkoj subregiji 1970. godine bilo je 56, a 1975. godine 75 zubnih ordinacija.

U tom se razdoblju također promijenila i struktura osoblja koje je pružalo dentalnu zaštitu. Godine 1970. u Slavoniji je evidentirano 70 stomatologa i 81 zubar, a 1975. godine 114 stomatologa i 62 zubara. Primjetan je značajan porast školovanih liječnika stomatologa, a u čemu je zacijelo imala veliku ulogu i povoljna situacija stvorena osnutkom Poliklinike, organiziranjem Simpozija stomatologa Slavonije i Baranje – jednom riječju, stručnim i znanstvenim djelovanjem dr. Smerdelja.¹⁹⁷

Iz Poslovnoga izvještaja za 1988. godinu saznajemo da je Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku tijekom godine imala u prosjeku 193 zaposlena djelatnika te da su postojale četiri organizacijske jedinice Poliklinike: prva je Odjel za liječenje djece, za bolesti zubi i usta i regulaciju čeljusti predškolske i školske djece i omladine, zatim Odjel za liječenje odraslih, za liječenje bolesti zubi i usta odraslih osoba s oralnom kirurgijom i RTG kabinetom, Odjel za stomatološku protetiku i polivalentnu službu sa stomatološkim laboratorijem te Odjel za administrativno-stručne, tehničke i pomoćne poslove s računovodstvom, službom za plansko-analitičke poslove i službom za pravne i opće poslove.

Poliklinika je 1988. godine raspolagala s 59,5 stomatoloških timova. Na osječkome gradskom području djelovalo je 44 stomatološka tima, od toga u Domu zdravlja jedanaest i pol timova, u Blok centru šesnaest timova, u Donjem gradu četiri i pol tima, u Industrijskoj četvrti dva tima, u Retfali četiri i pol tima, na Jugu II tri i pol tima i u Studentskoj poliklinici dva tima. Osim toga, i u pojedinim većim radnim organizacijama djelovali su stomatološki timovi inkorporirani u sastav Poliklinike pa tako: u Šećerani jedan tim, u LIO-Osijek pola tima, u Litokartonu pola tima, u OLT-Osijek pola tima, u OLT-Brijest pola tima, u Slavoniji IMK jedan tim, u Slobodi jedan tim i u Vodovodu pola tima. U pojedinim selima osječke regije također je

¹⁹⁷ Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – Knjižnica, fond Smerdelj; Smerdelj S, Horvat I. Razvoj stomatološke službe na području Slavonije i Baranje, rukopis, str. 3. i 8., kutija 2.

djelovalo deset stomatoloških timova koji su formalno bili u sastavu Poliklinike: u Čepinu dva tima, u Bijelome Brdu pola tima, u Dalju jedan tim, u Erdutu pola tima, u Ernestinovu pola tima, u Josipovcu jedan tim, u Laslovu jedan tim, u Tenji jedan tim, u Tenjskome Antunovcu pola tima, u Vladislavcima pola tima, u Višnjevcu jedan tim i u Vuki pola tima.

Tijekom 1988. godine Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku u provođenju stomatološke zaštite obavila je 423 493 usluge što je u odnosu na 1987. godinu porast od 7348 obavljenih usluga. Od toga je 244 525 usluga obavljeno u okviru SIZ-a zdravstva i zdravstvenoga osiguranja, a 135 618 usluga u neposrednim odnosima, što je porast od 5 % u odnosu na prethodnu godinu.¹⁹⁸

Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku nastavila je sa svojim radom i kontinuiranom stomatološkom zaštitom stanovništva. Iz prijedloga programa rada za 1990. godinu saznajemo da je organizacija zubozdravstvene zaštite u Poliklinici provedena kroz četiri organizacijske jedinice. Prva je Odjel za liječenje bolesti zuba i usta i regulaciju čeljusti predškolske i školske djece i omladine, zatim Odjel za liječenje bolesti zuba i usta odraslih osoba s oralnom kirurgijom i rentgen kabinetom, Odjel za stomatološku protetiku i polivalentnu službu sa zubotehničkim laboratorijem te Odjel za administrativno-stručne, tehničke i pomoćne poslove s računovodstvom.¹⁹⁹ Poliklinika je 1990. godine raspolagala sa 62,5 stomatoloških timova od kojih su 16,5 bili specijalistički timovi. Na osječkome gradskom području djelovalo je 47 stomatoloških timova, od toga u Domu zdravlja trinaest i pol timova, u Blok centru šesnaest timova, u Donjem gradu četiri i pol tima, u Industrijskoj četvrti tri tima, u Retfali četiri i pol tima, na Jugu II tri i pol tima i u Studentskoj poliklinici dva tima. Osim toga i u pojedinim većim radnim organizacijama djelovali su stomatološki timovi inkorporirani u sastav Poliklinike pa tako: u Šećerani jedan tim, u LIO-Osijek pola tima, u Litokartonu pola tima, u u OLT-Osijek pola tima, u OLT-Brijest pola tima, u Slavoniji IMK jedan tim, u Slobodi jedan tim i u Vodovod upola tima. U pojedinim selima osječke regije također je djelovalo deset stomatoloških timova koji su formalno bili u sastavu Poliklinike: u Čepinu dva tima, u Bijelome Brdu pola tima, u Dalju jedan tim, u Erdutu pola tima, u Ernestinovu pola tima, u Josipovcu jedan tim, u Laslovu jedan tim, u Tenji jedan tim, u Tenjskome Antunovcu pola tima, u Vladislavcima pola tima, u Višnjevcu jedan tim i u Vuki pola tima. U okviru tih Poliklinici raspoloživih timova, šesnaest i pol je bilo specijalističkih i to: iz Ortodoncije četiri tima, oralne

¹⁹⁸ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1989., Poslovni izvještaj za 1988. g., Br. 03-242/2-1989.

¹⁹⁹ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1989.-1991., Br. 03-295/1-1990., Prijedlog programa rada za 1990. godinu.

kirurgije dva tima, dentalne i oralne patologije tri tima, dječje i preventivne stomatologije jedan i pol tim te stomatološke protetike pet timova.²⁰⁰

Ovako ustrojena i organizirana Poliklinika za zaštitu zubi i usta tijekom 1989. godine pružila je korisnicima ukupno 423 279 stomatoloških usluga, od čega 244 758 korisnicima SIZ-a zdravstva i zdravstvenoga osiguranja Osijek, a 141 032 korisnicima u neposrednim odnosima.

Početakom 1991. godine istekao je mandat dotadašnjem ravnatelju Poliklinike pa se ukazala potreba za provođenjem izbornoga postupka za izbor novoga ravnatelja. Iz dokumenata je vidljivo da je taj postupak proveden, te da je na funkciju ravnatelja ponovno izabran stari ravnatelj, dr. Faruk Begić. No, on za izbor nije dobio odobrenje Općinske skupštine Osijek. Zato je Poliklinika od Ministarstva zdravstva dobila uputu da mora opet pristupiti izboru ravnatelja i da se postupak mora provesti do 15. svibnja 1991.

Nakon toga je Radnički savjet Poliklinike donio odluku da se raspisuje novi natječaj za ravnatelja Poliklinike te je imenovao Komisiju od tri člana i dva zamjenika za provođenje natječaja i izbora.²⁰¹ Dana 8. svibnja 1991. održana je 30. sjednica Radničkoga savjeta Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek na kojoj je glavna točka dnevnoga reda bila izbor novoga ravnatelja. Za radno mjesto ravnatelja prijavila su se dva kandidata: dotadašnji ravnatelj dr. Faruk Begić i dr. Đuro Očelić. Održano je tajno glasanje, a nakon prebrojanih glasova natječajna komisija je utvrdila da je glasovalo trinaest članova Radničkog savjeta, te da je dr. Begić dobio osam glasova, a dr. Očelić pet glasova. Nakon toga Radnički savjet Poliklinike donosi odluku da se dr. Faruk Begić imenuje ravnateljem Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek na mandatno razdoblje od četiri godine.

Nakon toga slijedi bitna izjava da ova odluka stupa na snagu kada je potvrdi osječka Općinska skupština.²⁰² Ova je potvrda dotadašnjem ravnatelju očigledno i drugi put izostala. Naime, na dokumentima koji slijede, kao ravnatelj Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku se titulira dr. Đuro Očelić.²⁰³

Zbivanja u Osijeku uoči Domovinskog rata, neminovno su ostavila traga u djelovanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta. Na sjednici Radničkoga savjeta održanoj 22. kolovoza 1991.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1992. – 1994., zapisnik sjednice od 18. 4. 1991., Br. 03-4/8-1991.

²⁰² Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1992.-1994., zapisnik sjednice od 8. 5. 1991., Br. 03-4/9-1991.

²⁰³ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 199. – 1994., zapisnik sjednice od 23. 4. 1992., Br. 03-4/3-1992., teško je ne primijetiti da je kod imenovanja ravnatelja Begića 1979. godine presudnu ulogu imalo mišljenje političkih vlasti, te da je nakon dvanaest godina i kod nepotvrđivanja izbora istoga politička vlast imala zadnju riječ.

razriješeni su dužnosti dotadašnji članovi Odbora za ONO i DSZ²⁰⁴ te dotadašnji rukovodilac obrambenih priprema, a imenuju se nove osobe na iste dužnosti. Također je čitav niz djelatnika Poliklinike imenovan u jedinice Civilne zaštite.²⁰⁵

Dana 12. studenoga 1991. održana je sjednica Radničkog savjeta Poliklinike na kojoj se između ostalih točaka, u okviru 4. točke doznaje o teškim okolnostima u kojima se odvija rad Poliklinike te teške jeseni i zime 1991. godine. Većina je seoskih ambulanti izgubljena, a sav inventar ostao je u njima; spašeno je samo nešto malo. Rad Poliklinike organiziran je u smjenama kako bi se radnici manje izlagali ratnoj opasnosti, pokušalo se organizirati rad u podrumskim prostorijama Poliklinike, ali to se pokazalo kao nemoguće i određen broj djelatnika dobio je otkaz zbog pet uzastopnih dana nedolaska na posao itd.²⁰⁶

Ratna zbivanja u Osijeku u drugoj polovini 1991. godine i prvoj polovini 1992. godine ostavila su težak trag na djelatnost Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek. Broj se djelatnika jako smanjio pa sredinom 1992. godine u Poliklinici radi 53 djelatnika manje nego prije godinu dana, odnosno 27 % djelatnika manje.

Prije rata Poliklinika je djelovala u 51 jednoj ordinaciji u Osijeku, raznim poduzećima i selima u osječkoj regiji. Znatan broj tih ordinacija našao se u selima koje su okupirali agresori, a određen broj, mahom u poslovnim subjektima u Osijeku, oštećen je ratnim razaranjima i postao nepogodan za obavljanje djelatnosti. Na okupiranome području Poliklinika je izgubila jednu ordinaciju u Bijelome Brdu, dvije ordinacije u Dalju, jednu ordinaciju u Erdutu, dvije ordinacije u Ernestinovu, jednu ordinaciju u Laslovu, jednu ordinaciju u Tenji, jednu ordinaciju u Tenjskome Antunovcu. Ordinacije u Vladislavcima, Vuki i Višnjevcu bile su oštećene, a također su bile oštećene i neupotrebljive ordinacije u OLT-Osijek, OLT-Brijest i Slobodi Osijek.

U prvoj polovini 1992. godine Poliklinika je uspjela sanirati štete na ordinacijama u Donjemu gradu i na Jugu II te ih ponovno uvesti u upotrebu, a djelomično su sanirane štete i na poslovnim prostorima u Čepinu. Sredinom 1992. godine Poliklinika je raspolagala s 36 ordinacija u kojima bi se mogla obavljati stomatološka djelatnost.

No, zbog svakodnevnih granatiranja grada, pružanje stomatološke zaštite građanima nije se moglo obavljati u redovnim prostorima i ordinacijama. Svi poslovni subjekti koji su u

²⁰⁴ Općenarodna obrana i društvena samozaštita

²⁰⁵ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1989.-1991., Br. 03-4/14-1991.

²⁰⁶ Ibid.

to vrijeme djelovali u gradu svoje su poslovanje prilagodili novonastalim okolnostima nastojeći djelatnicima i građanima pružiti što bolju zaštitu. To je učinila i Poliklinika za zaštitu zubi i usta pa je svoje poslovanje organizirala tako da su četiri tima djelovala u Općoj bolnici Osijek na odjelu Maksilofacijalne kirurgije, deset je timova djelovalo u Domu zdravlja Osijek, šest timova u pothodniku na trgu Ante Starčevića, dva tima u podrumskim prostorijama Ljekarne u Retfali, jedan tim u Višnjevcu i dva tima u suterenu Doma zdravlja u Čepinu. Za vrijeme najintenzivnijih ratnih zbivanja nije bilo uvjeta za pružanje protetskih i ortodontskih usluga osim popravaka proteza, pa takve djelatnosti nisu bile organizirane.²⁰⁷

Dana 22. rujna 1993. Osječko-baranjska županija na svojoj je 3. sjednici donijela rješenja o imenovanju članova upravnih vijeća za sve zdravstvene ustanove u vlasništvu županije te je 24. rujna dostavila Poliklinici za zaštitu zubi i usta Osijek Rješenje koje se odnosi na nju. Prema tom rješenju u Upravno Vijeće Poliklinike kao predstavnici Županije imenuju se Darko Tolić, dipl. pravnik kao predsjednik te Ružica Gverieri, dipl. pravnik i Zdenko Horvat, dipl. veterinar kao članovi.²⁰⁸ Osim ovih članova u Upravnome vijeću Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek nalazili su se Duško Rašić, dipl. ekonomist kao predstavnik Zavoda za zdravstveno osiguranje i dr. Zvonimira Jelinić, dipl. stomatolog kao predstavnica Poliklinike.

U Poliklinici je djelovalo i Stručno vijeće sastavljeno od sljedećih članova: dr. Vladimir Pollak, spec. ortodontije kao predsjednik te kao članovi vijeća dr. Milla Georg, spec. oralne kirurgije, dr. Jasenka Madjar, spec. stom. protetike, dr. Zlatko Šver, spec. dječje i preventivne stomatologije i Anđelka Vukelić, rukovoditeljica zubotehničkoga laboratorija,.

Krajem 1993. godine došlo je do potrebe za izborom ravnatelja Poliklinike zato što je prema odredbama novog Zakona o zdravstvenoj zaštiti Upravno vijeće trebalo najkasnije do 21. listopada 1993. imenovati vršitelja dužnosti ravnatelja. Stoga Upravno vijeće na svojoj sjednici održanoj 18. listopada 1993. g. donosi odluku da se dotadašnji ravnatelj dr. Đuro Ocelić, spec. stom. protetike imenuje za vršitelja dužnosti ravnatelja Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek, do imenovanja novoga ravnatelja.²⁰⁹

Na istoj sjednici Upravnoga vijeća ravnatelj Poliklinike iznio je nekoliko velikih poteškoća Poliklinike koje su bile ozbiljna smetnja njenome poslovanju. Uz već spominjane ratne štete, odlazak zaposlenika i znatan broj ordinacija na okupiranim područjima, kao osobita

²⁰⁷ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1992. – 1994., Poslovni izvještaj za I –VI 1992., Br. 03-623/1-1992.

²⁰⁸ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Radnički savjet, 1992. – 1994., Klasa: 024-04/93-03/1

²⁰⁹ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Upravno vijeće, zapisnik sjednice od 18. 10. 1993., Br. 03-4/19-93.

poteškoća ističe se zastarjela oprema. Iznosi da je čak 98 % opreme Poliklinike otpisana oprema za koju na domaćemu tržištu nema rezervnih dijelova. Također je kao velika poteškoća istaknuto da se 95 % materijala i lijekova potrebnih za rad Poliklinike mora nabavljati iz uvoza.²¹⁰

Na 2. sjednici Upravnoga vijeća Poliklinike održanoj 6. siječnja 1994. ravnatelj Poliklinike dr. Đuro Očelić upoznao je vijeće s trenutnom situacijom u kojoj se Poliklinika nalazi u pogledu svoga pravnog statusa. Naime, prema odredbama novoga Zakona o zdravstvenoj zaštiti Poliklinika više ne bi mogla obavljati primarnu zdravstvenu zaštitu. Tako da su se ponovno javile ideje o pripajanju Poliklinike osječkome Domu zdravlja. U svjetlu tih okolnosti, Poliklinika je tražila mišljenje Ministarstva o svom pravnom statusu, ali i pokušala s inicijativom da Osječko-baranjska županija kao njezin vlasnik pokuša posredovati kod Ministarstva na rješavanju pravnoga statusa Poliklinike.²¹¹

Dana 23. veljače 1994. Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek donosi Poslovni izvještaj za I.–XII. mjesec 1993. godine u kojem iznosi vrijedne podatke o poslovanju Poliklinike te teške, ratne, a ujedno i posljednje godine poslovanja. Kao zanimljivost u ovome izvještaju je i to da je Poliklinika tijekom prve polovine 1993. godine organizirala rad dva nova tima primarne stomatološke zaštite djece i odraslih osoba za potrebe stanovništva u „Naselju prijateljstva“ u Čepinu. Osim toga, Poliklinika je tijekom 1993. godine raspolagala s 34 ordinacije i 48,5 stomatoloških timova, a sedam ordinacija nalazilo se na privremeno okupiranome području.

U 1993. godini Poliklinika je uspjela povećati broj zaposlenih za 9,3 %, odnosno zaposleno je četrnaest novih djelatnika, no još uvijek se ističe velik nedostatak stomatologa zato što se ustručavaju od rada na još uvijek kriznom području. Tijekom 1993. godine obavljeno je ukupno 309 767 stomatoloških usluga od čega, 247 714 prema osiguranicima RZZO Ispostava Osijek, a 62 053 prema ostalim korisnicima. Zaključno, Poliklinika naglašava velike poteškoće: zastarjelu opremu, nedostatak stomatologa, zabrane investiranja u zdravstvu, ali ipak smatraju da su uspjeli zadovoljiti stomatološke potrebe stanovništva „bez značajnijih problema“.²¹²

Početak 1994. godine, točnije 23. veljače, Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek donosi „Plan i program rada za 1994. godinu“. Ovaj je dokument vrijedno malo detaljnije proučiti zato što predstavlja zadnji u više od dva desetljeća djelovanja Poliklinike. Svega dva

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Upravno vijeće, zapisnik sjednice od 6. 1. 1994., Br. 03-4/1-94.

²¹² Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Upravno vijeće, Poslovni izvještaj za I – XII 1993., Osijek, 23. veljače 1994.

mjeseca poslije donošenja ovoga Plana i programa Poliklinika se pripaja osječkomu Domu zdravlja i zapravo prestaje postojati. Prema tom dokumentu Poliklinika je, kao i u prijašnjim planovima i izvještajima, bila organizirana u četiri odjela. Prvi je Odjel za liječenje bolesti zuba i usta i regulaciju čeljusti predškolske djece, školske djece i omladine; drugi je Odjel za liječenje bolesti zubi i usta odraslih osoba s oralnom kirurgijom i rentgen kabinetom; zatim Odjel za stomatološku protetiku i polivalentnu službu sa zubotehničkim laboratorijem i kao četvrti je Služba za administrativno-stručne poslove.

Početakom 1994. godine Poliklinika je raspolagala s ukupno 34 ordinacije u kojima su radila 44 stomatološka tima. Od toga je u osječkomu Domu zdravlja djelovalo osam ordinacija, u samoj Poliklinici pet ordinacija, u Zdravstvenim stanicama Retfala, Donji grad, Industrijska četvrt, Jug II, Višnjevac i Čepin po dvije ordinacije, u Zdravstvenim stanicama Josipovac, Vladislavci i Vuka po jedna ordinacija, u Studentskoj poliklinici dvije ordinacije, a u Industrijskim ordinacijama Vodovod, IMK Slavonija, Šećerana i Sloboda po jedna ordinacija. Navodi se da se na privremeno okupiranim područjima nalazi sedam ordinacija. Dalje se podrobno razrađuju planovi za obavljanje stomatološke zaštite djece i odraslih po vrstama intervencija, iznose se podatci o cijenama, o osobama zaduženima za pojedine osječke škole i dr. na 31 stranici.²¹³

Dana 25. veljače 1994. sazvana je 3. sjednica Upravnoga vijeća Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek na kojoj je 4. točka dnevnoga reda bilo usvajanje Programa rada i financijskoga plana za 1994. godinu. Na početku rasprave o ovoj točki dnevnoga reda Predsjednik Upravnoga vijeća Poliklinike i ujedno predstavnik Osječko-baranjske županije u Upravnome vijeću postavio je pitanje zašto se ova točka uopće nalazi na dnevnom redu. Pojasnio je kako prema novim zakonskim odredbama ni Poliklinika ni Dom zdravlja ne ispunjavaju uvjete za samostalno poslovanje te se po napatku Ministra zdravstva Poliklinika mora pripojiti Domu zdravlja. Također je izvijestio da će Skupština Osječko-baranjske županije na svojoj sjednici raspravljati o pripajanju ili spajanju Poliklinike i Doma zdravlja.²¹⁴

Plodna djelatnost Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku okončana je 1994. godine. Na 5. sjednici Skupštine Osječko-baranjske županije održanoj 15. travnja 1994. donesena je Odluka u 4 članka i nepunih 10 redova o pripajanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek

²¹³ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Upravno vijeće, Plan i program rada za 1994. godinu, Osijek, 23. veljače 1994.

²¹⁴ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Upravno vijeće, zapisnik sjednice od 25. veljače 1994., Br. 03-4/5-94.

Domu zdravlja Osijek (vidjeti Prilog 36.).²¹⁵ Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek prestala je postojati kao pravna osoba 1. svibnja 1994.²¹⁶

²¹⁵ Županijski glasnik br. 2., 29. travnja 1994., Klasa: 501-01/94-01/1, Ur. Broj: 2158/1-01-01-94-5, str. 38.

²¹⁶ Dom zdravlja Osijek, Poliklinika, Upravno vijeće, zapisnik 4. sjednice, 23. 6. 1994. Zanimljivo je da je ova sjednica Upravnog vijeća Poliklinike održana gotovo dva mjeseca nakon što je Poliklinika prestala postojati kao pravna osoba.

5. Rasprava

Kako je vidljivo iz ranijih poglavlja, pružanje pomoći stanovništvu kod dentalnih oboljenja bilo je prisutno od najdavnijih vremena. Oboljenja zubi i usta evidentirana su još na najstarijim osteološkim ostacima iz paleolitskoga razdoblja i od tada su pratila ljudsku populaciju kroz sva povijesna razdoblja sve do današnjih dana. Na gotovo svim stupnjevima čovjekova razvitka primjenjivali su se određeni postupci koji su ljudima olakšavali muke izazvane dentalnim poteškoćama. Od najelementarnijih – ublažavanja bolova biljnim pripravcima, pa do složenih operativnih ili čak protetičkih zahvata.

Takva situacija bila je i u našim krajevima, pa tragove dentalnih oboljenja i određenih postupaka za olakšavanje tih stanja nalazimo i na brojnim arheološkim nalazištima diljem Hrvatske i Slavonije kroz razna povijesna razdoblja. U najstarijemu, paleolitskom razdoblju ljudskog razvitka primjetno je da se na određenim osteološkim nalazima diljem svijeta vide tragovi zacijeljenih ozljeda, a što daje naslutiti određenu medicinsku pomoć koju su pružali drugi članovi zajednice. Također se na pojedinim ostacima vide i tragovi dentalnih oboljenja. Ovakvi nalazi pronađeni su i u Hrvatskoj na nalazištu u Krapini koje je još u 19. stoljeću istraživao Dragutin Gorjanović-Kramberger.

Iz neolitskoga razdoblja ljudske povijesti nalaza je znatno više pa je moguće pratiti raširenost dentalnih oboljenja u određenoj populaciji. Prelazak s prehrane bazirane na ulovljenoj divljači i prikupljenim plodovima na prehranu temeljenu na uzgojenim žitaricama uzrokovao je porast bolesti zuba i usne šupljine kod stanovništva. To je bilo uzrokovano pojačanim trošenjem zuba zbog grubog mljevenja žitarica, ali i povoljnim okolišem za razvitak bakterija u usnoj šupljini.

Ulaskom u povijesno vrijeme počinju se javljati i prvi zapisi u kojima se spominju bolesti zubi i usta. U helenističkim polisima diljem Sredozemlja egzistiraju dobro organizirane ljudske zajednice. Uz mnoge elemente organiziranoga života postojala su i kupališta za održavanje higijene, a primjenjivani su medicinski pripravci i metode brojnih helenističkih medicinskih autora. Pojedini od tih autora svojim su djelima uspostavili medicinske kanone koji su se primjenjivali sve do novijih vremena. Na hrvatskim obalama Jadranskoga mora postojalo je nekoliko starogrčkih kolonija iz kojih su sva dostignuća helenističkoga načina života strujala okolnim plemenima i narodima.

U rimskome razdoblju, a osobito u razdoblju principata, ogromna i dobro uređena država zahvaćala je veliko područje s mnoštvom naroda, jezika i običaja. Na tom velikom prostoru Rimska je država uvela mnoge elemente civiliziranoga života pa tako i primjenu medicine i određenih dentalnih zahvata. U Rimskoj državi određeni dentalni zahvati spominju se još od najstarijih tekstova, tako da u Zakoniku, XII. ploča iz 5. stoljeća p. n. e. nalazimo odredbu o sahranjivanju pokojnika sa zlatnim zubima, a to potvrđuju i osteološki nalazi iz toga vremena. Od tada, primjena određenih medicinskih postupaka i zahvata na zubima i u usnoj šupljini zabilježena je kod mnogih rimskih autora.

Veliko je dostignuće Rimske države to što su u novopriopjena područja uvedeni svi elementi života zajednice kao na italskom poluotoku. Građeni su gradovi koje je povezivala dobro organizirana cestovna mreža i u kojima su postojali vodovodi, kanalizacija, amfiteatri, kupališta, tržnice, ali i u kojima su djelovali školovani liječnici. Po čitavome Carstvu bile su raspoređene legije rimske vojske, a svaka od njih imala je nekoliko liječnika i više pomoćnog medicinskog osoblja, te objekt – bolnicu – u kojem se pružala medicinska pomoć. Arheološki nalazi iz rimskoga vremena iz Hrvatske i Slavonije pokazuju nam da je i kod nas bila takva situacija. Postojalo je više velikih gradova u kojima je pronađeno dosta nalaza rimske medicinske opreme i natpisa na kojima se spominju liječnici.

U ranome srednjem vijeku situacija se mijenja na gore. Nakon propasti Rimske države sva njena dostignuća, pa tako i medicinska, nestaju. Jako se smanjuje kvaliteta života i čovjekov vijek življenja. Na osteološkim ostacima iz toga razdoblja primjetno je da se znatno povećao broj ozljeda i oboljenja uzrokovanih lošijim načinom življenja. Također je povećan broj oboljenja zubi i usne šupljine.

U razvijenom srednjem vijeku situacija se donekle poboljšava. Zahvaljujući Crkvi, određena medicinska dostignuća prijašnjih vremena ostala su sačuvana i počinju se prakticirati diljem Europe u brojnim samostanima. U pojedinima od tih samostana formiraju se prave medicinske škole u kojima se objavljuju djela koja postaju osnovni medicinski priručnici ondašnjega svijeta. Pojedini od crkvenih redova aktivno potiču bavljenje medicinom i pružanje medicinske pomoći. Takva dostignuća polako prodiru u Hrvatsku i Slavoniju. Podižu se samostani brojnih crkvenih redova u kojima obvezno postoji ljekarna i fratar koji je zadužen za pružanje medicinske pomoći.

U priobalju i na jadranskim otocima izrastaju gradovi u kojima se donose pravila – Statuti, kojima se regulira zajednički život više ljudi u relativno malenoj zajednici. Pojedini od

tih statuta spominju i liječnike koji bi trebali pružati medicinsku pomoć žiteljima komune. U kontinentalnoj Hrvatskoj, a osobito u Slavoniji takav razvitak u znatnoj mjeri zaostaje. Slavonija je imala osobitu nesreću što su je već početkom 16. stoljeća zauzeli Turci koji su zatrli sve tragove materijalne i pisane kulture srednjega vijeka. U Slavoniji su i osobito loše zemljopisne prilike uvjetovale pojavu brojnih bolesti i smanjivale kvalitetu života. Velike močvare, kojima je znatan dio Slavonije i Baranje u to vrijeme bio prekriven, bile su izvor brojnih zaraznih bolesti. Nakon oslobođenja od Turaka, Slavonija je ostala ratom poharana, močvarna zemlja u kojoj srednjovjekovni gradovi više nisu postojali, a turske drvene kasabe su mahom bile uništene u ratnim osvajanjima.

U prvo vrijeme, početkom 18. stoljeća gotovo sve je bilo podređeno vojsci i izgradnji utvrda koje su trebale štititi od prodora Turaka. No s vremenom se uvode elementi građanske vlasti, ustrojavaju se gradski magistrati, donose pravila i zakonske odredbe, izgrađuju gradovi. Svaka od postrojbi austrijske vojske koja je bila stacionirana u Slavoniji imala je liječnika i više medicinskoga osoblja koje je pružalo medicinsku pomoć vojsci, ali i okolnome stanovništvu. Koliki je napredak zabilježen u odnosu na prijašnje razdoblje svjedoči i činjenica da je u Osijeku krajem 17. stoljeća jedno dijete porođeno primjenom carskoga reza.

No, liječnika je bilo malo tako da su većinu medicinske, pa tako i dentalne pomoći, stanovništvu pružali svećenici u samostanima i priučeni brijači – kirurzi.

Sredinom 18. stoljeća carica Marija Terezija pristupa velikim reformama u čitavoj državi. U našim krajevima formiraju se tri slavonske županije i formiraju elementi vlasti kao i u ostatku države. Jedno od ovlaštenja novoformiranih županija bilo je i vođenje brige o javnome zdravlju na području županije, tako da se u arhivskoj građi slavonskih županija iz 18. i prve polovine 19. stoljeća o tome može pronaći vrijednih podataka. Marija Terezija 1770. godine donosi temeljni zakon kojim se regulira problematika zdravstva, *Generale Normativum Sanitatis*, a za vrijeme njene vladavine i pod vodstvom njezina osobnog liječnika Gerarda van Swietenena reformirano je i školovanje liječnika i medicinskoga osoblja. Također se pokušava uvesti red u odnose i ingerencije između liječnika i brijača-kirurga koji neovlašteno prakticiraju medicinu.

U to vrijeme formira se i Vojna krajina uz granicu s turskim imperijem, u kojoj je vojska upravljala gotovo svim elementima svakodnevnoga života, pa tako i zaštitom javnoga zdravlja i vršenjem liječničke službe. Na ovaj se način u poharane i zaostale dijelove Slavonije koji su

bili izloženi svakodnevnoj opasnosti od provale Turaka ili proboja zaraznih bolesti uvodi red i formira za ono vrijeme moderan i efikasan način zaštite stanovništva.

Početak 19. stoljeća Osijek dobiva status Slobodnog kraljevskog grada i u njegove ingerencije prelazi puno ovlasti, a jedna od njih je i briga o javnome zdravstvu. Zapošljava se gradski liječnik, a u Osijeku djeluje i građanska bolnica. Osim ove bolnice, u gradu je već duže vrijeme djelovala i velika vojna bolnica. Državne su vlasti veliku brigu vodile o zaštiti stanovništva od prodora zaraznih bolesti i izbijanja epidemija. Osnivaju se sanitetski kordoni, kontumaci i rasteli, robne i poštanske pošiljke se raskužuju, a u sva gradska poglavarstva su gotovo svakodnevno stizale obavijesti i upute kako postupati da bi se epidemije spriječile, odnosno koje mjere poduzeti ako one izbiju.

Svakodnevnu dentalnu praksu u gradu, većinom su obavljali brijači-kirurzi, a u arhivskoj građi osječkoga gradskog poglavarstva imamo više spominjanja takvih osoba. Reformama Marije Terezije uvedeno je pravilo da bi liječničku praksu trebali obavljati samo školovani liječnici pa su u narednim desetljećima bili česti sporovi u kojima gradske vlasti pokušavaju neškolovanim brijačima zabraniti ili ograničiti rad.

Ukidanjem feudalizma i prelaskom u građansko razdoblje u Hrvatskoj se otvaraju mogućnosti za velike promjene na svim poljima ljudskoga života, pa tako i na polju javnoga zdravstva. No prvih godina novoga razdoblja sve se nastavilo po starom, da bi se nakon Hrvatsko–ugarske nagodbe 1868. godine i stupanja Ivana Mažuranića na bansku funkciju prišlo pozamašnim reformama. Godine 1874. donosi se novi Zakon o javnom zdravstvu kojim se zdravstvena zaštita u Hrvatskoj organizira na puno modernijim osnovama nego ranije.

U to se vrijeme u Osijeku gradi nova zakladna Huttler-Kohlhoffer-Monspergerova bolnica koja je u to vrijeme bila jedna od modernijih u Monarhiji i koja je zdravstvenu zaštitu u Osijeku i okolici podigla na puno višu razinu. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća u osječkoj bolnici radi nekoliko istaknutih i sposobnih liječnika koji se ubrajaju među uglednije u Hrvatskoj. Istih godina u Osijeku se osniva i Društvo slavonskih liječnika koja objavljuje i svoj Glasnik u kojem se objavljuju stručni radovi članova. Ova udruga je u velikoj mjeri služila promicanju interesa liječničke struke i omogućila je njeno staleško jačanje i porast ugleda liječnika.

Godine 1894. donosi se novi Zakon o javnom zdravstvu, koji naglašava potrebu školovanja zdravstvenog osoblja i uvažava određene teritorijalne promjene koje su se u to vrijeme dogodile u Hrvatskoj. U Osijeku često ordiniraju putujući zubari koji u lokalnim

novinama daju oglase o svome djelovanju, ali također u gradu djeluje i nekoliko domicilnih zubara, od kojih se neki ističu objavljivanjem djela o zaštiti zubi i usta.

Nakon Prvoga svjetskog rata, a prema idejama dr. Andrije Štampara, diljem ondašnje države ustrojava se mreža Domova narodnog zdravlja koja je u puno polja medicinske zaštite, pa tako i na dentalnom, poboljšala kvalitetu života ondašnjega stanovništva. Godine 1926. i u Osijeku se osniva Dom narodnog zdravlja u namjenskoj novoizgrađenoj zgradi te u okviru njega djeluje i zubna ambulanta. U to je vrijeme uobičajena praksa bila da Domovi narodnog zdravlja sklapaju ugovore s lokalnim zubarima, tzv. ugovornim ili kontraktualnim zubarima u čijim će se ordinacijama obavljati dentalne usluge Doma narodnog zdravlja.

Poslije Drugog svjetskog rata u Osijeku je stanje s liječničkim i dentalnim osobljem bilo vrlo loše. Zato se pristupa ubrzanom školovanju. Već 1947. godine osniva se srednja Medicinska škola koja 1956. prerasta u Višu školu za medicinske sestre, a 1961. godine osniva se Viša stomatološka škola. U ove dvije ustanove školovale su se medicinske sestre i tzv. viši zubari pa je ubrzo nadoknađen nedostatak tog osoblja u slavonsko-baranjskoj regiji. Liječnici-stomatolozi školovali su se na Stomatološkome fakultetu u Zagrebu ili na takvim fakultetima u Ljubljani ili Beogradu.

Godine 1968. u okviru osječke bolnice formira se i zaseban Odjel za maksilofacijalnu kirurgiju. Viša stomatološka škola u Osijeku se 1971. godine transformirala u Polikliniku za zaštitu zubi i usta u Osijeku koja je pod vodstvom dr. Smerdelja dosegla vrlo visok nivo pružanja dentalne zaštite stanovništvu. Ubrzo nakon osnivanja Poliklinika se preselila u novu, namjenski izgrađenu zgradu; ustrojeno je i opremljeno više stomatoloških ordinacija i laboratorij. U Poliklinici se obavljao širok spektar dentalnih usluga koji je zadovoljavao potrebe čitave slavonsko-baranjske regije. Tijekom godina djelovanja Poliklinike zamijećen je porast obavljenih intervencija u svim segmentima dentalne zaštite.

Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku, odnosno njen direktor dr. Smerdelj bili su inicijatori i stručno-znanstvene manifestacije Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje gdje su mnogi stomatolozi iz regije, ali i šire, izložili i potom u Zborniku radova objavili svoje radove iz dentalne struke.

Godine 1979. u Osijeku počinje s radom dislocirani studij medicine u organizaciji Medicinskoga fakulteta u Zagrebu da bi 1998. godine bio osnovan Medicinski fakultet Osijek u sastavu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.

Poliklinika za zaštitu zubi i usta u Osijeku, nažalost, 1994. godine prestaje s radom. Pripojena je osječkomu Domu zdravlja te je tako prekinuta dugogodišnja plodna i uspješna djelatnost Poliklinike. Dentalna zaštita stanovništva u slavonsko-baranjskoj regiji uvelike je opala; svela se samo na privatne zubare, a za svaki malo složeniji zahvat ili ortodontsku uslugu moralo se putovati u druge dijelove Hrvatske ili u inozemstvo. Upravo zato primjereno je još jednom istaknuti veliku važnost Više stomatološke škole u Osijeku i iz nje nastale Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku koje su bili glavni nositelji školovanja i stručnoga djelovanja zubara i stomatologa. Zahvaljujući ovim dvjema institucijama stomatološka zaštita stanovništva Osijeka i slavonsko-baranjske regije dosegla je zavidnu razinu i omogućila obavljanje većine potrebnih dentalnih zahvata. Djelatnost ove dvije institucije zapravo je obilježila drugu polovinu 20. stoljeća na području dentalne zaštite u Osijeku.

Godine 2017. u Osijeku se osniva Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek u okviru Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, te su tako ostvareni uvjeti za školovanje liječnika-stomatologa i podizanje kvalitete dentalne skrbi stanovništva Slavonije i Baranje.

Tijekom stoljeća razina dentalne zaštite stanovništva u Osijeku uvelike se mijenjala. U počecima gotovo da nije postojala ili je bila rudimentarna, da bi s vremenom rasla i razvijala se. U dugome tijeku povijesti određena razdoblja su zbog osvajanja ili ratnih razaranja bila osobito nepovoljna, da bi kasnije razvitkom svih elemenata društva bila razvijena i medicinska i dentalna zaštita stanovništva.

U tom dugom procesu uvode se novi medicinski postupci i novi lijekovi, propisuje se obvezno školovanje liječnika i zubara, a zabranjuje rad priučenog i neškolovanog osoblja, osnivaju se bolnice, donose zakoni koji reguliraju javno zdravstvo i rad liječnika, propisuju cijene za zubarske usluge, osnivaju privatne zubarske ordinacije, domovi narodnog zdravlja, medicinske škole, poliklinike i fakulteti. Proces je bio dug, ali općenito gledajući u uzlaznoj liniji; imao je svojih uspona i padova, ali u nadi da je osnivanjem Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek taj postupak konačno dosegnuo svoj vrhunac i omogućio školovanje liječnika-stomatologa do najvišega stupnja. Taj zadnji korak i osnivanje Fakulteta zapravo je ostvarenje dugog procesa liječnika, vladara, zakonodavaca i reformatora, a to je sve bolja dentalna zaštita stanovništva.

6. Zaključak

Razvitak dentalne medicine u Osijeku proces je koji je u velikoj mjeri bio uvjetovan povijesnim i geografskim odrednicama. Od antičkih, preko srednjovjekovnih pa sve do novijih vremena granični položaj Osijeka, česti ratovi i razaranja, stalna prisutnost vojske i osobito nepovoljni prirodni uvjeti koji ga okružuju u velikoj su mjeri utjecali na život građana i razvitak grada. Iz tih je razloga i razvitak medicine često bio povezan s vojskom i vojnim liječnicima koji su prvi u našim krajevima primjenjivali, za ono vrijeme, moderne medicinske postupke. Tek Terezijanskim reformama u 18. stoljeću uvodi se obvezno školovanje, odnosno polaganje stručnih ispita za osobe koje obavljaju dentalnu praksu i Slavonija počinje hvatati „priključak“ s ostatkom Habsburške monarhije.

No tek nakon velikih reformi na području javnoga zdravstva, koje sedamdesetih godina 19. stoljeća provodi ban Ivan Mažuranić, počinje ubrzani razvitak dentalne medicine u Osijeku. Sretnim spletom okolnosti, upravo u to vrijeme u Osijeku izgrađena je nova bolnica koja je u to vrijeme bila jedna od modernijih u Monarhiji i u kojoj su djelovali ugledni kirurzi koji su, između ostaloga, obavljali i zahvate u usnoj šupljini.

Dvadesetih godina 20. stoljeća u Osijeku se gradi i novi Dom zdravlja, u okviru kojeg je postojala i zubna ambulanta, a u gradu djeluje više uglednih zubara. Zahvaljujući tome je dentalna zaštita stanovništva u Osijeku u desetljećima koja su prethodila Drugome svjetskom ratu bila na visokom stupnju i bila je izjednačena s ostatkom Hrvatske.

U Drugom svjetskom ratu znatan je broj osječkih zubara koji su bili Židovi stradao u progonima, a poslije rata su zubari Nijemci otišli iz Hrvatske, tako da je u gradu bio veliki nedostatak školovanoga dentalnog osoblja. Taj se problem pokušava riješiti osnivanjem Više medicinske škole, a potom i Više stomatološke škole u Osijeku. Ove institucije kroz dvadesetak godina svoje djelatnosti u tome i uspijevaju.

Veliki pomak u razvitku dentalne medicine u Osijeku učinjen je početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća kada je osnovana Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek. Ova je ustanova pod vodstvom dugogodišnjega ravnatelja dr. Smerdelja izrasla u uglednu, dobro ekipiranu i dobro opremljenu instituciju koja je građanima Osijeka, ali i Slavonije i Baranje pružala vrlo visoku razinu dentalne zaštite.

Poliklinika i njen ravnatelj dr. Smerdelj bili su i pokretači stručno-znanstvenog skupa Simpozija stomatologa Slavonije i Baranje na kojem su ugledni stomatolozi iznosili najnovija saznanja iz stomatološke struke.

Devedesetih godina 20. stoljeća opet su povijesne i geografske odrednice Osijeka došle do izražaja. U Domovinskome ratu Poliklinika za zaštitu zubi i usta, ali i drugi medicinski objekti u Osijeku pretrpjeli su velika razaranja. To je dovelo do gašenja djelatnosti Poliklinike i njezinoga pripajanja Domu zdravlja Osijek te do znatnoga nazadovanja dentalne zaštite u Osijeku. Osnivanjem Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek opet je ostvarena mogućnost školovanja liječnika-stomatologa do najviših stručnih i znanstvenih zvanja, a što će se u znatnoj i pozitivnoj mjeri odraziti na stanje dentalne zaštite u Osijeku i ovom dijelu Hrvatske.

Svakako je važno još jednom istaknuti nemjerljivu djelatnost dr. Stjepana Smerdelja, kao osobe i Više stomatološke škole u Osijeku, Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku i Fakulteta za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek, kao institucija koje su obilježile i snažno utjecale na razvitak dentalne medicine u Osijeku u novije vrijeme.

7. Sažetak

U ovome radu prikazana je povijest razvitka dentalne medicine u Osijeku od najstarijih vremena do današnjih dana. Taj je tijek u velikoj mjeri bio uvjetovan povijesnim okolnostima. Slavonija i grad Osijek kroz povijest su pripadali raznim carstvima i državama, a to je utjecalo na razvitak svih grana ljudske djelatnosti, pa tako i medicine općenito, kao i dentalne medicine. Dodatna „otegotna okolnost“ bila je to što je u tim carstvima i državnim tvorevinama Slavonija gotovo uvijek bila na granici, ponekad zapadnoj, a najčešće istočnoj te kao takva je bila poprište mnogih bitaka i u njoj je neprekidno bila prisutna vojska. Sve to je negativno utjecalo na razvitak medicine, pa tako i dentalne medicine.

U svim povijesnim razdobljima do kraja srednjega vijeka dentalna se medicina nije izdvojila iz opće medicine i dentalnu praksu su vršili liječnici u okviru svoje svakodnevne medicinske prakse. Tek se u 18. stoljeću u Slavoniji javljaju osobe koje su se bavile dentalnim zahvatima. Tada su to bili kirurzi-brijači, priučeni obrtnici koji su se bavili tzv. malom kirurgijom. Državna vlast pokušava uvesti red u njihovo poslovanje, propisuje im medicinsko školovanje ili polaganje određenih stručnih ispita.

U drugoj polovini 19. stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji provode se velike reforme na području javnoga zdravstva, što rezultira znatnim brojem školovanih i stručnih liječnika koji obavljaju dentalnu praksu. U Osijeku, kao rezultat tih procesa, djeluje više uglednih zubara koji obavljaju svakodnevnu praksu.

Drugi svjetski rat u velikoj je mjeri unazadio stanje dentalne zaštite u Slavoniji i Osijeku uzrokujući velik nedostatak školovanog dentalnog osoblja. Poslije Drugoga svjetskog rata osniva se nekoliko medicinskih obrazovnih institucija koje rješavaju taj problem, a u Osijeku djeluju i pojedinci koji su imali velike zasluge za razvitak dentalne medicine. To su, prije svega, Viša stomatološka škola Osijek, Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek, dr. Stjepan Smerdelj, Medicinski fakultet Osijek i napose Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek.

Ključne riječi: povijest dentalne medicine, Stjepan Smerdelj, Osijek, Poliklinika za zaštitu zubi i usta, Viša stomatološka škola.

8. Summary

In this paper, I tried to present the history of the development of dental medicine in Osijek from ancient times to the present day. Its progress was largely conditioned by historical circumstances. Throughout history, Slavonia and the city of Osijek belonged to various empires and states, and this of course affected the development of all branches of human activity, including medicine in general and dental medicine. An additional "aggravating circumstance" was that in these empires and states Slavonia was almost always on the border, sometimes western, but mostly eastern, and as such was the scene of many battles with army constantly present. All this negatively affected the development of medicine, including dental medicine.

In all historical periods until the end of the Middle Ages, dental medicine was part of general medicine and dental practice was executed by physicians as part of their daily medical practice. It was not until the 18th century that people who performed dental procedures appeared in Slavonia. In those days, they were surgeons - barbers, trained craftsmen who performed the so-called minor surgery. The state government was trying to regulate their business by laying down the standard for medical education or for taking certain professional exams.

In the second half of the 19th century, major reforms in the field of public health were carried out in Croatia and Slavonia, and this resulted in a significant number of educated and professional doctors practicing dental procedures.

As a result of these processes, there were several reputable dentists who performed daily procedures in Osijek. The Second World War greatly regressed the state of dental care in Slavonia and Osijek, causing a great lack of trained dental staff. After the Second World War, several medical educational institutions were established to solve this problem; but Osijek has also witnessed individuals who had great merits for the development of dental medicine. These are, first of all, the Higher School of Dentistry Osijek, the Polyclinic for Dental and Oral Protection Osijek, Dr. Stjepan Smerdelj, the Faculty of Medicine Osijek and especially the Faculty of Dental Medicine and Health in Osijek. I hope that in this paper I have managed to illustrate how they were founded and their first activities, but also the work of many dental practitioners through the centuries.

Keywords: history of dental medicine, Stjepan Smerdelj, Osijek, Polyclinic for Dental and Oral Protection, Higher School of Dentistry

9. Literatura

1. Bedić Ž. Antropološka analiza osteološke građe bjelobrdskih populacija u međuriječju Save, Dunava i Drave. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru; 2014. Dostupno na: bib.irb.hr/datoteka/717360.Bedic_PhD.pdf. Pristupljeno: 26. 5. 2020.
2. Bösendorfer J. Osječka ljekaruša. U: Bosendorfer J (Ur.). Zbornik arheološkog kluba „Mursa“. Osijek; 1936.
3. Carcopino J. Rim u razdoblju najvišeg uspona carstva. Zagreb: Naprijed; 1981.
4. Drenovac S, Stanković M. Stomatologija u domovinskom ratu. Hrv Stomatol Vjesn. 1993;1(2):43-7.
5. Firingir K, arhivist i povjesničar. Osječki magistrat ograničuje god. 1746. rad brijača i kirurga. Osijek: Muzej Slavonije Osijek, Državni arhiv Osijek; 2005.
6. Ducati P. Die etruskische italo-hellenistische und römische Malerei. Wien: E. Deuticke; 1942.
7. Dugački V. Proces institucionalizacije hrvatske medicine do Prvoga svjetskog rata. AMHA. 2009;7(1):61-9.
8. Dugački V. Razvoj zdravstvenih ustanova u Hrvatskoj do Prvoga svjetskog rata. Medicus. 2007;16(2):251-5.
9. Dugački V, Regan K. Povijest zdravstvene skrbi i razvoja zdravstvenih ustanova na hrvatskom prostoru. Studia Lexicographica. 2019;13(25):35-74.
10. Durman A. Vučedolski Orion i najstariji europski kalendar. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Gradski muzej Vinkovci, Gradski muzej Vukovar; 2000.
11. Firingir K, Utvić V. Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1739.-1930. Osijek: Opća bolnica Osijek; 1970.
12. Flaceliere R. Grčka u doba Perikla. Zagreb: Naprijed; 1979.
13. Fuštar A, Smerdelj S. Učestalost i uloga adontogenih oboljenja u djece liječene u dječjem odjelu od febris rheumatic i glomerulonephritis acuta. U: Zbornik radova III. Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje. Osijek, 25. – 27. listopada 1973. poseban otisak.
14. Gardaš M. Sanitarne mjere austrijskih vlasti na granici prema Turskoj u 18. i 19. stoljeću. Pravne i povijesne odrednice granica srednje i jugoistočne Europe. Osijek: Pravni fakultet Osijek; 2011.

15. Gavrić S, Smerdelj S. Organizacija i financiranje zubne zaštite na području komunalne zajednice Osijek. U: Zbornik radova II. Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje, Osijek, listopad 1971. str. 244-8.
16. Glesinger L. Medicina kroz vijekove. Zagreb: Zora; 1954.
17. Gorické-Lukić H. Nekropole rimsko dobné Murse. Osijek: Muzej Slavonije; 2011.
18. Grmek MD. Bolesti u osvít zapadne civilizacije. Zagreb: Globus; 1989.
19. Hajduković N. Sto godina kirurgije u Osijeku – kronologija 1895.-1995. Osijek: Ravnateljstvo kliničke bolnice Osijek; 1995. str. 21-37.
20. Herodot. Povijest. Zagreb: Matica Hrvatska; 2000.
21. Horvat I, Smerdelj S. Mreža, kapaciteti i kadrovi u djelatnosti zaštite zubi i usta u planu razvoja zdravstva SR Hrvatske do 1980. Zdravstvo. 1975:6.-7.
22. Hraste J, Smerdelj S, Horvat I. Jedinstvo stomatološke zaštite. Zdravstvo. 1977:6.-7.
23. Hraste J, Kordić Š, Kosovel Z, Leušić Z, Miše I, Smerdelj S. Prilog razvoju i unapređenju stomatološke djelatnosti u SR Hrvatskoj. Acta stomatologica Croatica. 1972.-1973.;7(3):125-36. poseban otisak
24. Hudolenjak-Grgić M. Ogledi o antičkoj filozofiji i medicini. Zagreb: Kruzak; 2010.
25. Ivanček F. Istraživanje nekropole ranog srednjeg vijeka u Bijelom Brdu. Ljetopis Jugoslavenske akademije. 1949;55.
26. Janković I, Karavanić I. Osvit čovječanstva. Zagreb: Školska knjiga; 2009.
27. Jerolimov V, Bubalo V. Počeci organizirane stomatologije u Hrvatskoj. Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Osijeku. 2014;(30):85-127.
28. Jurić R. Novija istraživanja srednjovjekovnih groblja na zadarskom području. Histria Antiqua. 2002;8:295-312.
29. Kaić Z. Razvoj stomatologije u Hrvatskoj. Acta stomatologica Croatica. 2002;36(1):5-18.
30. Kaić Z. 65 godina Zadruga hrvatskih stomatologa. Acta stomatologica Croatica. 1968;164(3):164-8.
31. Karamanou M, Tsoucalas G, Papaioannou TG, Sfikakis P. Healthcare policy in Ancient Greece: Insights from the Golden Age of Athens (5th century BC) may be useful for medical care in the 21 st century. Eur Heart J. 2019;40(5):411-2.
32. Karavanić I. Život Neandertalaca. Zagreb: Školska knjiga; 2004.

33. Lovrinčević A, Mikić Ž. Atlas osteopatoloških promjena na istorijskim populacijama Jugoslavije. Sarajevo: Svjetlost; 1989.
34. Mandić Z, Đeška S, Utvić V. Počeci odonto-stomatologije u Osijeku. U: Zbornik radova 4. simpozija stomatologa Slavonije i Baranje. Osijek: 1975.
35. Marjanac, Smerdelj S, Žanko. Uloga dispanzera za mentalno zdravlje u sprečavanju suicida. U: Zbornik radova Kongresa sudske medicine. Opatija: 1970.
36. Nad V, Kručaj Z, Smerdelj S. Uloga timskog rada u oralnoj rehabilitaciji ektodermalne displazije. U: Zbornik radova VI. kongresa stomatologa Jugoslavije. Budva, 5. – 9. listopada 1976.
37. Pinterović D. Mursa i njeno područje u antičko doba. Osijek: Centar za znanstveni rad JAZU u Osijeku; 1978.
38. Pinterović D. Novi i neobjavljeni rimski kameni spomenici s terena Murse i okolice. U: Osječki zbornik br. VI. Osijek: Muzej Slavonije Osijek; 1958.
39. Plutarh. Usporedni životopisi, knjiga II. Zagreb: August Cesarec; 1988.
40. Radić M. Dva ulomka kamene plastike XI. st. iz Baranje u Muzeju Slavonije u Osijeku. Osječki zbornik br. 22-23. Osijek: 1997.
41. Radovčić J, Smith FH, Trinkaus E, Wolpoff MH. The Krapina Hominids: an illustrated Catalog of Skeletal Collection. Zagreb: Mladost, Croatian Natural History Museum; 1988.
42. Rafajac V, Smerdelj S. Problem paratubornih prostora u mobilnoj protetici. Acta stomatologica Croatica. 1975;9(2):46-9. poseban otisak
43. Relkovich J, Kuchnik S. U Osiku, Slovih Ivana Martina Divalt. Osijek: 1796.
44. Roksandić D. Vojna Hrvatska: La Croatia militaire. Zagreb: Školska knjiga; 1988.
45. Romac A. Zakonik dvanaest ploča. Zagreb: Latina et Graeca; 1994.
46. Salopek I. Krapina Neanderthal Museum as a Well of medical information. AMHA. 2010;8(2):197-202.
47. Scarborough J. Roman Medicine. London: Thames and Hudson; 1969.
48. Skenderović R. Zdravstvene reforme Marije Terezije u slavonskom provincijalu i Generale normativum sanitatis iz 1770. Scrinia Slavonica. 2005;5(1):115-43.
49. Smerdelj S. Neki vidovi organizacije i razvoja stomatološke djelatnosti u SR Hrvatskoj. Zdravstvo. 1976;11.

50. Smerdelj S, Horvat I. Mogućnosti rada i razvoja stomatološke službe u novim samoupravnim društvenim odnosima U: Zbornik radova IV. Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje. Osijek, 23. – 25. listopada 1975. poseban otisak
51. Smerdelj S, Horvat I. Neka iskustva i ostvareni rezultati u formiranju specijalističke stomatološke zaštite. U: Zbornik radova VI. kongresa stomatologa Jugoslavije. Budva, 5. – 9. listopada 1976.
52. Smerdelj S, Horvat I. Razvoj stomatološke službe na području Slavonije i Baranje. U: Zbornik radova V. Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje. Osijek, 25. – 27. svibnja 1978.
53. Smerdelj S, Milla G. Učestalost cirkularnog karijesa u djece oboljele od enterokolitisa. U: Zbornik radova III. Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje. Osijek, 25. – 27. listopada 1973.
54. Smerdelj S, Mudrovčić V, Kristek P. Neka zapažanja u patologiji usne šupljine kod radnika u prehrambenoj industriji. U: Zbornik radova IV. Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje. Osijek, 23. – 25. listopada 1975. poseban otisak
55. Smerdelj S, Čandrlić I. Tranzitarne hipoglikemije i sigurnost u saobraćaju. U: III. Regionalni simpozij o sudsko medicinskim aktuelnostima. Opatija, 17. – 19. listopada 1969.
56. Smerdelj S. Dileme o primjeni fluora. U: Zbornik radova II. Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje. Osijek, 28. – 30. listopada 1971. str. 26-9.
57. Smerdelj S. Evaulacija sistematskog rada i sanacije zubi kod radničke populacije. Rad habilitacijske radnje. Osijek: uvez autora; 1969.
58. Smerdelj S. Ispitivanje uspješnosti sistematskih pregleda i sanacije karijesa kod školske djece i omladine. *Acta stomatologica Croatica*- 1968;3(3):169-73.
59. Smerdelj S. Neki pokazatelji o razlikama u broju i cijeni usluga izvršenih za pacijente, kojima je dostupna i organizirana sistematska zubo-zdravstvena zaštita i one za koje to nije bilo moguće. *Acta stomatologica Croatica*. 1968;3(1):53-7.
60. Smerdelj S. Osvrt na odluku o participaciji za liječenje. *Al klub*. 1969;6(5-6).
61. Smerdelj S. Prilog procjeni vrijednosti anamneze kod utvrđivanja vozačke sposobnosti. *Zdravstvo*. 1969;10.
62. Smerdelj S. Rezultati ispitivanja utjecaja fluora na frekvenciju i intenzitet karijesa u Osječkoj regiji. *Acta stomatologica Croatica*. 1969;4(2):95-100.
63. Smerdelj S. Zadatak liječnika-stomatologa u krivičnom i građanskom vještačenju. *Acta stomatologica Croatica*. 1969;4(4):191-7.

64. Smerdelj S. Zdravstvo - integralni dio privrede. Privreda. 1969;9.
65. Smrekar M. Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. Knjiga I. Zagreb: 1899.
66. Smrekar M. Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. Knjiga III. Zagreb: 1899.
67. Sršan S. Izvori za povijest zdravstva Osijeka i Hrvatske 1874. – 1923. Osijek: Klinička bolnica u Osijeku i Povijesni arhiv u Osijeku; 1997.
68. Sršan S. Izvori za povijest zdravstva Osijeka i Slavonije 1865.-1938. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2007.
69. Sršan S. Kotar Osijek 1786. godine. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2002.
70. Sršan S. Osječki dnevnik Sebastijana Karla Redlsteina. Osijek: Arhiv u Osijeku; 1997.
71. Sršan S. Osječki ljetopisi 1686. – 1945. Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku; 1993.
72. Sršan S. Slobodni i kraljevski grad Osijek 1809. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2009.
73. Sršan S. Statuti virovitičke županije 1745.-1792. Osijek: Državni arhiv u Osijeku; 2008.
74. Statut grada Iloka iz 1525. Vinkovci: Godišnjak Matice Hrvatske u Vinkovcima; 1970.
75. Statut grada Splita. Split: Književni krug Split; 1998.
76. Statut grada Trogira. Split: Književni krug Split; 1988.
77. Šlaus M. Demography and disease in the early medieval site of Privlaka. *Opuscvla archaeologica*. 1996;20(1):141-9.
78. Šlaus M, Pećina-Hrnčević A, Jakovljević G. Dental disease in the late medieval population from Nova Rača, Croatia. *Coll Antropolo*. 1997;21(2):561-72.
79. Šlaus M. Bioarheologija – Demografija, zdravlje, trauma i prehrana starohrvatskih populacija. Zagreb: Školska knjiga; 2006.
80. Thaller L. Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji od godine 1770. do 1850. Karlovac: Dionička štamparija d. d.; 1927.
81. Thorwald J. Moć i znanje drevnih liječnika. Zagreb: August Cesarec; 1991.
82. Utvić V, Milošević B, Fališevac J. Razvoj medicine u Slavoniji – od prvih početaka do II. svjetskog rata. U: Radauš V (Ur.). Zbornik radova prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje. Osijek; 1970.
83. Utvić V. Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1874.-1974. Osijek: Filozofsko društvo Theorija; 1974.
84. Vežić M. Pomoćnik za javnu upravu. Zagreb: Knjižara L. Hartmana; 1884.

85. Visković R, Visković I. Povijest stomatologije Zadra do današnjih dana. Hrvatski stomatološki vjesnik. 1993;1(3):111-4.
86. Višić M. Zakonici drevne Mezopotamije. Sarajevo: Svjetlost; 1989.
87. Wiewegh Z. Jugoistočna nekropola Siscije. Sisak: Gradski muzej Sisak; 2003.
88. Wilkes J. Iliri. Split: Laus; 2001.
89. Zgrablić M. Začeci i razvoj medicinskih škola u Rijeci. Acta med.-hist. Adriat. 2006;4(1):97-110.
90. Žampak H, Smerdelj S. Bolesti vezane uz zanimanje zubnog liječnika. Acta stomatologica Croatica. 1974; 8(3):147-51. poseban otisak
91. Živaković-Kerže Z. Dom narodnog zdravlja u Osijeku – Štamparova misao pretočena u ostvarenje. Studia lexicographica. 2019;13(25):75-86.

Popis korištenih internetskih lokacija:

1. sib.net.hr./vijesti/osijek/3553573/uspjeh-znanstvenika, pristupljeno 26. 5. 2020.
2. Glas Slavonije. Čuda s Jauhova salaša: Lubanja Germanke – „alien“ iz petog stoljeća! Dostupno na adresi: glas-slavonije.hr/295176/11/Cuda-s-Jauhova-salasa. Datum pristupa: 26. 5. 2020.
3. bib.irb.hr/datoteka/717360.Bedic_PhD.pdf, pristupljeno 26. 5. 2020.
4. Wikipedija. Bartolomeo Eustachi. Dostupno na adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Bartolomeo_Eustachi. Datum pristupa: 30.06.2019.
5. Wikipedija. Gerolamo Cardano. Dostupno na adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Gerolamo_Cardano. Datum pristupa: 30.06.2019.
6. Židovski biografski leksikon. Kraus, Lavoslav (Leo). Dostupno na adresi: <https://zbl.lzmk.hr/?p=883>. Datum pristupa: 30.06.2019.
7. Stomatološka poliklinika Split. Dostupno na adresi: <http://www.spst.hr> . Datum pristupa: 30.06.2019.

Popis korištenih arhivskih izvora

Arhivski fondovi

1. HR-DAOS-0006, fond Poglavarstvo Slobodnog kraljevskog grada Osijeka
2. HR-DAOS-0204, fond Dom narodnog zdravlja Osijek
3. HR-DAOS-0150, fond Viša stomatološka škola u Osijeku
4. HR-DAOS-1182, fond Lavoslav Kraus
5. Dom zdravlja Osijek, odio Poliklinika za zaštitu zubi i usta
6. Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek, knjižnica, arhivska građa dr. Stjepana Smerdelja

Zbirke arhivske građe

1. Srijemska županija, Zapisnici sjednica 1745.-1759., Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar 2014., knjiga I.
2. Srijemska županija, Zapisnici sjednica 1760.-1766., Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar 2015., knjiga II.
3. Srijemska županija, Zapisnici sjednica 1767.-1771., Državni arhiv u Vukovaru, Vukovar, 2016., knjiga III.,
4. Zavičajnici grada Osijeka 1901. – 1946., Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2003.
5. Sršan, Stjepan, Izvori za povijest zdravstva Osijeka i Hrvatske 1874. – 1923., Klinička bolnica u Osijeku i Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1997.
6. Sršan, Stjepan, Izvori za povijest zdravstva Osijeka i Slavonije 1865.-1938., Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2007.

Popis korištenih zakonskih tekstova

1. Sbornik zakonah i naredaba za godinu 1874.
2. Sbornik, zakonah i naredaba za godinu 1876.
3. Sbornik zakonah i naredaba za godinu 1894.
4. Sbornik zakonah i naredaba za godinu 1906.
5. Naredba kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade od 9. prosinca 1875. g., br. 22633.
6. Carski patent od 7. rujna 1850. kojim se odobrava i u kriepost stavlja privremeni občinski red za kraljevski grad Ossek, Gedruckt bei Diwald in Essegg
7. Županijski glasnik Županije osječko-baranjske br. 2., 29. travnja 1994.

10. Životopis

Opći podaci

Ime i prezime: Nikola Volarić

Datum i mjesto rođenja: 20. 6. 1981., Mostar, BiH

Adresa: Novogradiška 75, Osijek

Mobitel: 099 835 6935

E-mail: nikola.volaric@fdmz.hr

Obrazovanje

Medicinski fakultet Osijek (2007.–2014.)

Gimnazija „Fra Didak Buntić“, Čitluk (1995.–1999.)

Radno iskustvo

Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – specijalizant gastroenterologije (od 2018.)

Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo Osijek – asistent na Katedri za patofiziologiju, fiziologiju i imunologiju (od 2017.)

Medicinski fakultet Osijek – asistent na Zavodu za integrativnu medicinu (2016.–2017.)

Publikacije

Radovi objavljeni u časopisima koji se indeksiraju u SCI i SCIE

Jakab J, Zjalić M, Mikšić Š, Tušek I, Čosić V, Volarić N, Nakić D, Včev A, Miškić B. Effect of Metformin and Simvastatin in Inhibiting Proadipogenic Transcription Factors. *Current Issues in Molecular Biology*. 2021;43:2082-97.

Bekić S, Šabanović Š, Šarlija N, Bosnić Z, Volarić N, Trtica LM. Lack of relationships between serum prolactin concentrations and classical cardiovascular risk factors in eastern Croatian older adults. *Medical Science Monitor*. 2018;24:6900-9.

Radovi objavljeni u časopisima koji se indeksiraju u drugim međunarodnim indeksnim publikacijama

Jakab J, Pezerović D, Smolić M, Smolić R, Žulj M, Volarić N, Včev A. Implementation and Evaluation of Online Learning at the Faculty of Dental Medicine and Health, Osijek, Croatia – Project Report. *Collegium Antropologicum*. 2021;45(2):167-70.

Volarić N, Jakab J, Gardaš M, Včev A. Legislation on dental practice in Croatia in the second half of the 19th century. *Collegium Antropologicum*. 2021;45(2):171-5.

Yıldırım P, Trtica LM, Bosnić Z, Volarić N. Complexity and Non-Linearity of Cardiovascular Risk Factors in Older Patients With Multimorbidity and Reduced Renal Function. *J Integr Cardiol Open Access*. 2020;3(2):2-11.

Jakab J, Žulj M, Volarić N, Tepeš B, Včev A. Hepatitis C Treatment: A Review and Update. *Southeastern European Medical Journal*. 2017;1(1):11-18.

Janković D, Herceg M, Stolnik D, Volarić N, Bekić S, Trtica LM. General Medical Examination of the Employed for Screening for Increased Cardiovascular Risk. *Universal Journal of Public Health*. 2017;5(6):315-9.

Članstvo i funkcije u znanstvenim i stručnim društvima

Hrvatsko gastroenterološko društvo – Član (od 2022.)

Hrvatsko društvo za personaliziranu (preciznu) medicinu – Član (od 2019.)

Hrvatski liječnički zbor – Član (od 2017.)

Hrvatska liječnička komora – Član (od 2015.)

11. Prilozi

Prilog 1. Popis objavljenih radova dr. Stjepana Smerdelja

Prilog 2. Kameni žrvanj iz razdoblja mlađega kamenog doba za grubo mljevenje žitarica, privatna zbirka

Prilog 3. Kremeniti nožići, tzv. mikroliti iz razdoblja mlađega kamenog doba, privatna zbirka

Prilog 4. Medicinske i kozmetičke žličice, spatule iz rimskoga razdoblja, privatna zbirka

Prilog 5. Amulet privjesak noge iz rimskog razdoblja, bronca, privatna zbirka

Prilog 6. Prikaz borbi za oslobođenje Baranje i Osijeka od Turaka, Cantelli da Vignola, Rim, 1687. godine, privatna zbirka

Prilog 7. Upute kako treba postupati u slučaju izbijanja kolere, privatna zbirka

Prilog 8. Upute protiv širenja kolere, privatna zbirka

Prilog 9. Kuchnik, Josip Stipan Relkovich, Osik, 1796. godine, privatna zbirka

Prilog 10. Cehovska diploma jednoga od osječkih cehova, Osijek, 1810. godine, privatna zbirka

Prilog 11. Ljekarnička boca osječke gornjogradske ljekarne Gobetzky, privatna zbirka

Prilog 12. Ljekarničke posude osječke tvrđavske ljekarne Bulart, privatna zbirka

Prilog 13. Ugovor između Ministarstva narodnog zdravlja i dr. Ede Vujičića o zapošljavanju kao zubara u osječkom Domu narodnog zdravlja, 1929. godine, Državni arhiv Osijek

Prilog 14. Izvještaj Ministarstvu zdravstva o stanju u Domu narodnog zdravlja u Osijeku, Osijek, 1941. godine, Državni arhiv Osijek

Prilog 15. Investicijski program za adaptaciju i opremu Više zubarske škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Prilog 16. Rješenje o postavljanju vršitelja dužnosti direktora Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Prilog 17. Rješenje Izvršnoga vijeća NRH o ispunjenju uvjeta za upis studenata i početak nastave na Višoj stomatološkoj školi u Osijeku., Državni arhiv Osijek

- Prilog 18.** Spisak članova Savjeta škole i Nastavničkoga vijeća Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek
- Prilog 19.** Struktura studenata Više stomatološke škole u Osijeku prema mjestu boravka, Državni arhiv Osijek
- Prilog 20.** Struktura studenata Više stomatološke škole u Osijeku prema starosti studenata, Državni arhiv Osijek
- Prilog 21.** Nastavni plan Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek
- Prilog 22.** Natječaj za izbor stalnih i honorarnih profesora Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek
- Prilog 23.** Potvrda o izboru nastavnika Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek
- Prilog 24.** Naslovnica Matične knjige učenika Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek
- Prilog 25.** Zaključna stranica Matične knjige učenika Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek
- Prilog 26.** Molba Više stomatološke škole u Osijeku Općinskoj skupštini Osijeka za promjenu djelatnosti i naziva škole, Državni arhiv Osijek
- Prilog 27.** Odluka o promjeni djelatnosti i naziva Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek
- Prilog 28.** Rješenje Općinske skupštine Osijeka o davanju suglasnosti na Odluku Više stomatološke škole u Osijeku o promjeni djelatnosti i naziva, Državni arhiv Osijek
- Prilog 29.** Rješenje o prestanku radnoga odnosa dr. Marka Omrčena, dugogodišnjeg direktora Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek
- Prilog 30.** Rješenje o postavljanju dr. Vesne Čapo za direktoricu Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek
- Prilog 31.** Ugovor o djelu između Više stomatološke škole u Osijeku i dr. Stjepana Smerdelja o obavljanju vježbi i savjetodavnih poslova o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Prilog 32. Odluka Savjeta Više stomatološke škole u Osijeku o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Prilog 33. Sporazum o utvrđivanju međusobnih prava i obveza između Općine Osijek, Više stomatološke škole u Osijeku i Doma narodnog zdravlja u Osijeku o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Prilog 34. Dopis Skupštine općine Osijek o prijedlogu rješenja o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Prilog 35A, 35B, 35C. Rješenje o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Prilog 36. Odluka o pripajanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku Domu zdravlja Osijek, Državni arhiv Osijek

Prilog 1.

Popis objavljenih radova dr. Stjepana Smerdelja²¹⁷

1. Smerdelj, Stjepan, Preventiva karijesa kod djece i omladine, *Acta stomatologica Croatica*, 1969.
2. Smerdelj, Stjepan, Neki pokazatelji o razlikama u broju i cijeni usluga izvršenih za pacijente, kojima je dostupna i organizirana zdravstvena zaštita i one za koje to nije bilo moguće, *Acta stomatologica Croatica*, Vol. III., br. 1. Zagreb, 1968., str. 53.
3. Smerdelj, Stjepan, Ispitivanje uspješnosti sistematskih pregleda i sanacije karijesa kod školske djece i omladine. *Acta stomatologica Croatica*, Vol. III., br. 3., Zagreb, 1968.
4. Smerdelj, Stjepan, Osvrt na odluku o participaciji za liječenje, *Al klub*, god. VI., br. 5-6., 1969.
5. Smerdelj, Stjepan, Rezultati ispitivanja utjecaja fluora na frekvenciju i intenzitet karijesa u Osječkoj regiji, *Acta stomatologica Croatica*, Vol. IV., br. 2., Zagreb, 1969.
6. Smerdelj, Stjepan, Zadatak liječnika – stomatologa u krivičnom i građanskom vještačenju, *Acta stomatologica Croatica*, Vol. IV., br. 4., Zagreb, 1969.
7. Smerdelj, Stjepan, Zdravstvo integralni dio privrede, *Privreda*, br. IX., Osijek, 1969.
8. Smerdelj, Stjepan, Čandrlić Ivica, Tranzitarne hipoglikemije i sigurnost u saobraćaju, III Regionalni simpozij o sudsko medicinskim aktuelnostima, Opatija, 17. – 19. Listopad 1969.
9. Smerdelj, Stjepan, Prilog procjeni vrijednosti anamneze kod utvrđivanja vozačke sposobnosti, *Zdravstvo*, br. X., 1969.
10. Smerdelj, Stjepan, Evaluacija sistematskog rada i sanacije zubi kod radničke populacije, *Rad habilitacijske radnje*, Osijek 1969. Uvez autora²¹⁸
11. Marjanac, Smerdelj, Žanko, Uloga dispanzera za mentalno zdravlje u sprečavanju suicida, *Kongres sudske medicine*, Opatija, 1970.
12. Smerdelj, Stjepan, Dileme o primjeni fluora, *Zbornik radova 2 Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje*, Osijek, 28. – 30. listopad 1971., str. 26. – 29.

²¹⁷Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo u Osijeku – Knjižnica, fond Smerdelj, Ovaj popis radova načinjen je prema „Popisu štampanih radova“ koji je sačinio sam dr. Smerdelj, a koji je pohranjen u arhivskoj građi i korigiran prema samim radovima.

²¹⁸Ovdje se zapravo radi o nekoliko verzija habilitacijskog rada koji je autor doručivao i proširivao. U arhivskoj građi dr. Stjepana Smerdelja postoje dvije verzije različitih naslova 1. Evaluacija sistematske sanacije zubi kod radničke populacije, Osijek 1969. i 2. Evaluacija sistematske sanacije zubi, higijene usta i nekih prehrambenih faktora na stanje karijesa kod radničke populacije u Osijeku. Osijek, 1970. Obje su pisane na pisačemu stroju i uvezane u meki uvez. Uvidom u tekst vidljivo je da se uistinu radi o dopunjenom i proširenom tekstu.

13. Gavrić, S., Smerdelj, S., Organizacija i financiranje zubne zaštite na području komunalne zajednice Osijek, Zbornik radova 2 Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje, Osijek, listopad 1971., str. 244. – 248.
14. Hraste, Kordić, Kosovel, Leušić, Miše, Smerdelj, Prilog razvoju i unapređenju stomatološke djelatnosti u SR Hrvatskoj, Acta stomatologica Croatica, Vol. VII., br. 3., Zagreb, 1972.-1973., poseban otisak
15. Fuštar, A., Smerdelj, S., Učestalost i uloga adontogenih oboljenja u djece liječene u dječjem odjelu od febris rheumatic i glomerulonephritis acuta, Zbornik radova 3 Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje, Osijek, 25. – 27. listopada 1973., poseban otisak
16. Smerdelj, S., Milla, G., Učestalost cirkularnog karijesa u djece oboljele od enterokolitisa, Zbornik radova 3 Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje, Osijek, 25. – 27. listopada 1973.
17. Žampak, Smerdelj, Bolesti vezane uz zanimanje zubnog liječnika, Acta stomatologica Croatica, Vol. VIII., br. 3., Zagreb, 1974., poseban otisak
18. Rafajac, Smerdelj, Problem paratubornih prostora u mobilnoj protetici, Acta stomatologica Croatica, Vol. IX., br. 2., Zagreb, 1975., posebni otisak
19. Horvat, Smerdelj, Mreža, kapaciteti i kadrovi u djelatnosti zaštite zubi i usta u planu razvoja zdravstva SR Hrvatske do 1980., Zdravstvo, br. 6.-7., 1975.
20. Smerdelj, S., Mudrovčić, V., Kristek, P., Neka zapažanja u patologiji usne šupljine kod radnika u prehrambenoj industriji, Zbornik radova 4 Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje, Osijek, 23. – 25. Listopad 1975., poseban otisak
21. Smerdelj, S., Horvat, I., Mogućnosti rada i razvoja stomatološke službe u novim samoupravnim društvenim odnosima, Zbornik radova 4 Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje, Osijek, 23. – 25. Listopad 1975., poseban otisak
22. Smerdelj, S., Horvat, I., Neka iskustva i ostvareni rezultati u formiranju specijalističke stomatološke zaštite, Zbornik radova VI kongresa stomatologa Jugoslavije, Budva, 5. – 9. listopad 1976.
23. Nad, V., Kručaj, Z., Smerdelj, S., Uloga timskog rada u oralnoj rehabilitaciji ektodermalne displazije, Zbornik radova VI kongresa stomatologa Jugoslavije, Budva, 5. – 9. listopad 1976.
24. Smerdelj, Neki vidovi organizacije i razvoja stomatološke djelatnosti u SR Hrvatskoj, Zdravstvo, br. 11., 1976.
25. Hraste, J., Smerdelj, S., Horvat, I., Jedinstvo stomatološke zaštite, Zdravstvo, br. 6.-7., 1977.

26. Smerdelj, S., Horvat, I., Razvoj stomatološke službe na području Slavonije i Baranje, Zbornik radova 5 Simpozij stomatologa Slavonije i Baranje, Osijek, 25. – 27. svibnja 1978.

Prilog 2. Kameni žrvanj iz razdoblja mlađega kamenog doba za grubo mljevenje žitarica, privatna zbirka

Prilog 3. Kreneni nožići, tzv. mikroliti iz razdoblja mlađega kamenog doba, privatna zbirka

Prilog 4. Medicinske i kozmetičke žličice, spatule iz rimskoga razdoblja, privatna zbirka

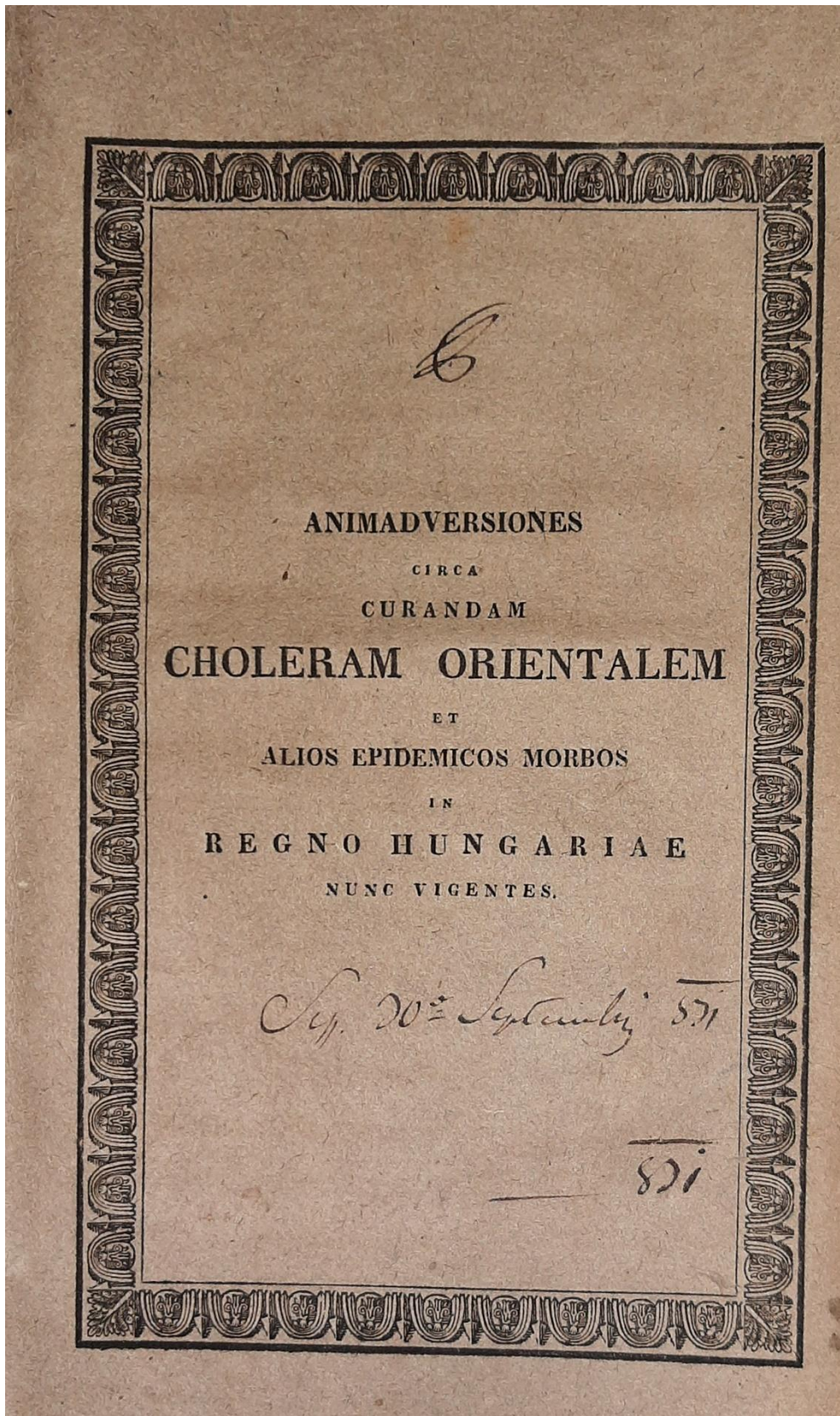
Prilog 5. Amulet privjesak noge iz rimskoga razdoblja, bronca, privatna zbirka

Prilog 6. Prikaz borbi za oslobođenje Baranje i Osijeka od Turaka, Cantelli da Vignola, Rim, 1687. godine, privatna zbirka

Prilog 7. Upute kako treba postupati u slučaju izbijanja kolere, privatna zbirka

Prilog 8. Upute protiv širenja kolere, privatna zbirka

Ad Nrum 19.776.

Vorsichtsmaßregeln gegen die Verbreitung der asiatischen Cholera betreffend:

(Im Namen Sr. Majestät des Königs etc.)

Die Anordnungen, welche von Seite der k. preussischen und der k. k. österr. Regierung durch Aufstellung von Militär-Cordons und Errichtung von Contumaz-Anstalten an den Gränzen gegen Rußland, Polen und Galizien getroffen worden sind, um die Verbreitung der asiat. Cholera zu verhindern, lassen mit Grund erwarten, daß das weitere Vordringen der verheerenden Seuche in die westlichen Gegenden werden abgewendet werden; da jedoch durch den Ausbruch der Krankheit in einem Theile von Galizien die Besorgniß entstanden ist, ob bis zu der neuerlich erfolgten Wiederherstellung des österr. Militär-Cordons an der mährisch-schles. Gränze, dort selbst allenthalben die erforderliche strenge Aufsicht stattgefunden habe; so ist durch h. Entschliepfung der k. Staatsministerien des Innern und der Finanzen vom 24. Juni d. J. angeordnet worden, an der Gränze gegen Böhmen und Oesterreich sofort bis auf weiters nachstehende Verfügungen in Wirksamkeit zu setzen.

I.

Reisenden, Vieh und Waaren, welche aus Rußland, Polen und Galizien kommen, ist der Eintritt in Baiern nur auf den nachbenannten Eingangspuncten und auf diesen auch nur dann erlaubt, wenn durch vollgiltige Pässe und Legitimationen nachgewiesen wird, daß die Personen, Vieh und Waaren bei dem Eintreffen an der bayerischen Gränze, wenigstens schon seit 20 Tagen jene Gegenden verlassen, oder daß sie eine Quarantäne an den Gränzen der genannten Staaten (nach den von der Krankheit betroffenen Gegenden hin) gehalten haben.

In Ansehung der giftfangenden Waaren, worunter Bett- und Schreibfedern, Pferde- und Kuhhaare, Borsten, Flachs, Hanf, rohe Häute und Felle, Leder, Fuchsen, Pelzwerk, Segeltuch, Laumwerk, Berg und Wolle gerechnet werden, muß noch besonders durch Zeugnisse öffentlicher Behörden nachgewiesen seyn, daß sie bei oder nach dem Uebergang aus Rußland, Polen oder Galizien der Desinfection (Reinigung) unterworfen worden sind.

II.

Alle Reisende, Vieh und Waaren, welche aus Rußland, Polen und Galizien über Böhmen und Oesterreich kommen, dürfen nur auf nachbezeichneten Eingangspuncten in Baiern eintreten:

Prilog 10. Cehovska diploma jednoga od osječkih cehova, Osijek, 1810. godine, privatna zbirka

Prilog 11. Ljekarnička boca osječke gornjogradske ljekarne Gobetzky, privatna zbirka

Prilog 12. Ljekarničke posude osječke tvrđavske ljekarne Bulart, privatna zbirka

Prilog 13. Ugovor između Ministarstva narodnog zdravlja i dr. Ede Vujičića o zapošljavanju kao zubara u osječkom Domu narodnog zdravlja, 1929. godine, Državni arhiv Osijek

Na osnovu čl.130.zakona o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda od 31.jula 1923., Uredbe o kontraktualnim činovnicima i dnevničarima od 29.jula 1927.broj 51.545 te rješenja Ministarskog Savjeta od 11.marta 1929.broj 331 sklapa se u ime države ovaj:

U G O V O R :

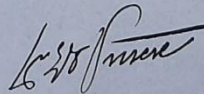
između Ministarstva Narodnog Zdravlja kao organa države i Dr.Ede Vujičića, liječnika-zubara iz Osijeka, državljana S.H.S., rođenog 1.897.god.u Drenovcu srez Županja, nadležnog u Račinovcu srez Županja.

Dr.Edo Vujičić namješta se u svojstvu zubara Doma Narodnog Zdravlja u Osijeku uz mjesečnu nagradu od Din 3.000.- slovi- ma: tri tisuće dinara mjesečno.

Otkazni je rok s jedne i druge strane jedan mjesec dana. Ovaj ugovor važi tri godine.

Sve odredbe Uredbe o kontraktualnim činovnicima i dnevničarima od 29.jula 1927.broj 51.545 važe za obje ugovorne strane, u koliko ovim ugovorom nisu promijenjene, ako tu promjenu spomenuta Uredba dozvoljava.

U Zagrebu, dne 27.aprila 1929.

Prilog 14. Izvještaj Ministarstvu zdravstva o stanju u Domu narodnog zdravlja u Osijeku, Osijek, 1941. godine, Državni arhiv Osijek

3. svibnja 1941.

Broj 3075-1941.

Izvještaj o stanju u Domu narodnoga
zdravlja u Osijeku.

Ministarstvu Zdravstva
Higijenski Odsjek

Z a g r e b

U vezi brzojavnoga upita i našega odgovora u stvari djelovanja Antituberkuloznoga dispanzera izvješćujemo naslov i o ostalim - do sada sprovedenim - mjerama u skladu i duhu ustaških načela i ministarskih odredaba.

Dignuti su sa službe sljedeći:

- 1/ Dr. Slavko Hirš, Ravnatelj, zamjenjuje ga ustaški povj. Dr. Hudovski, 22/15
- 2/ Dr. Mišan Bedenić, Šef Školske Poliklinike, zamjenjuje ga Dr. Hedvi-ga Tompak, dosadnji honorarni liječnik Doma.
- 3/ Dr. Lavoslav Kraus, honorarni zubar Doma, zamjenjuje ga Dr. Wahl,
- 4/ Dr. Elizabeta Rosenbaum, honorarni liječnik, Šef Dječjega dispanze-ra, zamjenjuje je Dr. Vera Schaffner,
- 5/ Dr. Mihajlo Pražić, Oto-rino-laringolog Doma, bez zamjene,
- 6/ Dr. Rafael Nahmijaa, Šef bakteriološko-epidemiološkoga odsjeka Doma, zamjena Dr. Sadić Dragan, dosadnji zdrav. vježbenik od VIII. Doma.
- 7/ Dr. Zvonimir Šimsberger, Šef Antituberkuloznoga dispanzera u Slavon-skom Brodu, zamjenjuje ga Dr. Krauth,
- 8/ Dr. Slavko Honig, Šef Zdravstvene Stanice u ^{Slatinskom Brodu} Slatini, zamjenjuje ga Dr. Žmegač, do sada općinski liječnik u Podravskoj Slatini.
- 9/ Dr. Stjepan Politzer, Šef Školske Poliklinike u Derventi, ~~zamjenjuje ga~~ predlažemo da Dr. Politzera zamjenjuje Dr. Borovečki.

Gore imenovani i zamjenici bivših službenika voljni su preu-zeti povjerenju im dužnost.

Kontakt sa područnim higijenskim ustanovama za sada je silno otežan pomanjkanjem prevoznih sredstava. Od tri automobila što ih je Dom prije posjedovao - ne nalazi se niti jedan u Domu. Najbolje vozilo /auto marke Fiat 1.500/ rekvirirano je po njemačkim vojnim vlastima, a razloga što je bilo rečeno da su kola privatno vlasništvo ravnatelja Doma Dr. Hirša, koji je židovske vjere. Sanitetski automobil marke Opel oduzela su bivše jugoslavenske voine vlasti, dočim je stari auto marke Wanderer oduzet po ustaškim vlastima u Osijeku.

Za Dom narodnoga zdravlja

Povjerenik:

Prilog 15. Investicijski program za adaptaciju i opremu Više zubarske škole u Osijeku,
Državni arhiv Osijek

INVESTICIONI PROGRAM
ZA ADAPTACIJU I OPREMU VIŠE ZUBARSKE ŠKOLE U OSIJEKU

U V O D

U sklopu rješavanja problema kadrova za oblast narodnog zdravlja na području kotara Osijek otvorena je škola za medicinske sestre, škola za bolničare i škola za dječje negovateljice.

Preostaje da se reši pitanje školovanja zdravstvenih kadrova za zaštitu zubi. S tim u vezi nameće se i potreba osnivanja škole za zubne terapeute, a u drugoj fazi eventualno i škola za zubne tehničare.

Na području naše Republike predviđeno je da se zubni terapeuti školuju u višim zubarskim školama, koje su nastavne ustanove I stepena, a koje se osnivaju sa svrhom da se u vremenski kondeziranom i programski učvršćenom nastavom izobrazu zubarski stručnjaci osposobljeni prvenstveno za preventivu i terapiju zubnih oboljenja socijalno-medicinskog značaja.

Viša zubarska škola u Osijeku treba da omogući svojim apsolventima da predju nakon završenog školovanja i na Stomatološki fakultet bez prijemnih i diferencijalnih ispita.

Značenje ovog profila kadrova je od vanrednog značaja, jer u sadanjoj situaciji pomanjkanja dovoljnog broja zubarskih kadrova ogroman broj stanovništva uopće nije, što se tiče zaštite zubi, zaštićen a o preventivnom radu može se govoriti djelomično samo u većim mjestima. Uslijed takve situacije zubne ambulante na području istočne Slavonije orijentirane su u prvom redu na takove radove koji su vrlo skupi i gde se većinom radi o vrlo kasnim intervencijama. Takove intervencije opet izazivaju potrebu nesrazmjernog velikog obima koji su vrlo skupi, a koji proističu iz zapuštenosti zubi. Prema tome i velik obim zubotehničkih radova, kao i sekundarne posljedice uslijed zapuštenosti zubi negativno se odražavaju na troškove zdravstvene zaštite i opće zdravstveno stanje stanovništva.

Ova činjenica izaziva potrebu da se hitno pristupi školovanju potrebnog broja zubarskih kadrova, jer priticaj kadrova sa Medicinskog fakulteta nije ni da izdaleka dovoljan.

Prilog 16. Rješenje o postavljanju vršitelja dužnosti direktora Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

NARODNI ODBOR KOTARA OSIJEK na 56. zajedničkoj sjednici od 28. IX 1961. na osnovu čl. 56 i 83 Zakona o narodnim odborima kotara u vezi sa članom 109 i 110 Zakona o visokoškolskom obrazovanju (NN 27/61) i čl. 28 Statuta kotara Osijek donio je

RJEŠENJE

o postavljanju v.d. direktora Više stomatološke škole u Osijeku

I

Za v.d. direktora Više stomatološke škole u Osijeku postavlja se Omrčen dr. Marko stomatolog iz Osijeka.

II

Dužnost je imenovanog da obavlja neposredno poslove oko osnivanja i početka rada ove škole.

BROJ: 11 - 12.626/1-61

Osijek, 28. IX 1961.

PREDSJEDNIK:
Matija Bunjevac v.r.

O tom obavijest:

1. Odjel za društvene službe, ovdje
 2. Referat za pers. poslove, ovdje
 3. Viša stomatološka škola, ovdje
 4. Omrčen dr. Marko, stomatolog Osijek
 5. "Službeni glasnik" ovdje
 6. Biro sekretara, ovdje
- V. A r h i v a

ZASTAČNOST OTPRAVKA:
Mijo Ostojčić

M. Ostojčić

Prilog 17. Rješenje Izvršnoga vijeća NRH o ispunjenju uvjeta za upis studenata i početak nastave na Višoj stomatološkoj školi u Osijeku, Državni arhiv Osijek

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA
IZVRŠNO VIJEĆE

Broj **03/3-1884/1-91-1962**
Zagreb, dne **1. lipnja** 1962.

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA
VIŠA STOMATOLOŠKA ŠKOLA
Osijek

Prijava	16. VI 1962
Org. broj	1884/1
Red. broj	-
Šifra	-

Na temelju člana 22. Zakona o visokoškolskom obrazovanju / "Narodne novine", broj 27-1961/, Izvršno vijeće Sabora NR Hrvatske donosi

R J E Š E N J E

o utvrđenju da su ispunjeni uvjeti za upis studenata i početak nastave na Višoj stomatološkoj školi u Osijeku

Utvrđuje se da su ispunjeni uvjeti za upis studenata i početak nastave na Višoj stomatološkoj školi u Osijeku koja je osnovana rješenjem NO-a kotara Osijek br. 11-9084/1-1961 od 28. IX 1961. o osnivanju dotične škole.

T A J N I K
Sured Ivezic

Dostavlja se:

1. NO-u kotara, Osijek
2. Višoj stomatološkoj školi, Osijek
3. Odboru Izvršnog vijeća Sabora za visoko školstvo

Prilog 18. Spisak članova Savjeta škole i Nastavničkoga vijeća Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA
VIŠA STOMATOLOŠKA ŠKOLA
Osijek, dne 23. I. 1962 god.

S P I S A K

ČLANOVA SAVJETA VIŠE STOMATOLOŠKE ŠKOLE U OSIJEKU

- I. Delegirani članovi Savjeta NOK-a Osijek:
Kovač Bogdan
Prof. Bobić Slavko
- II. Delegirani članovi Savjeta Opće bolnice Osijek:
Prim. Dr. Boris Pegan
- III. Delegirani članovi Savjeta Doma narodnog zdravlja Osijek:
Dr. Branislav Japić
- IV. Delegirani članovi Savjeta Zavoda za zaštitu zdravlja Osijek:
Dr. Branko ~~Miljčić~~ **Miljčić**
- V. Izabrani članovi Savjeta od nastavničkog vijeća:
Dr. Branko Milošević
Dr. Zlatko Lamza
Prof. Dragica Gucunski
Dr. Marko Omrčen, direktor škole
- VI. Članovi Savjeta koje bira Savez studenata
 - 1.
 - 2.

S I S A K

ČLANOVA NASTAVNIČKOG VEĆA VIŠE STOMATOLOŠKE ŠKOLE U OSIJEKU

1. Dr. Slavko Beleslin
2. Dr. Branko Milošević
3. Dr. Zlatko Lamza
4. Dr. Vlatko Čorak
5. Prim. Dr. Ivo Glavan
6. Prim. Dr. Boris Pegan
7. Prof. Dragica Gucunski
8. Dr. Alojzije Grau
9. Prim. Dr. Ante Merdžo
10. Dr. Vladimir Lapter
11. ~~Prim. Dr. Čedomil Vugrinčić~~ Prim. Dr. Čedomil Vugrinčić
12. Mph. Sviderek Kazimir
13. Zdenko Jurašek
14. Dr. Marko Omrčen

Prilog 19. Struktura studenata Više stomatološke škole u Osijeku prema mjestu boravka,
Državni arhiv Osijek

1.5.1962.
Stanje ~~31.12.1961.g.~~

NAZIV ŠKOLE
VIŠA STOMATOLOŠKA ŠKOLA

Starost studenata	Od toga broj studenata					
	I semestar		II semestar		V semestar	
	Redovni	Vanredni	Redovni	vanredni	redovni	var edni
do 19 god.	5	-				
19 - 20.g.	5	-				
21 - 22.g.	3	-				
23 - 24.g.	6	-				
25 - 26.g.	11	-				
27 - 28.g.	2	-				
29.- 30.g.	5	-				
31 - 35.g.	14	-				
36 - 40.g.	4	-				
41 - 45.g.	1	-				
46 - 50.g.	-	-				
preko 50.g.	-	-				
Ukupno:	56					

Prilog 20. Struktura studenata Više stomatološke škole u Osijeku prema starosti studenata,
Državni arhiv Osijek

NAZIV ŠKOLE *Viša stomatološka škola — Osijek*

Struktura studenata po stalnom mjestu boravka

Stalno mjesto boravka (boravka roditelja)	I semestar		III semestar		V semestar	
	Redovni	Vanredni	redovni	vanredni	redovni	vanredni
Kotar Osijek (od toga općine Osijek)	29					
Kotar Vinkovci	3					
Kotar Našice	1					
Kotar Brod	2					
Kotar Požega	-					
Kotar Virovitica	-					
Ostali kot. NRH	10					
NR Srbija	8					
NR Bi H	3					
NR Makedonija	-					
NR Slovenija	-					
NR Crna Gora	-					

Prilog 21. Nastavni plan Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

planom.

Član 13.

Nastavnim planom Škole utvrđuju se nastavni predmeti koje obuhvaća studij i određuje vremenski raspored u kojem se izvede nastava pojedinih predmeta.

Član 14.

Nastavni plan Škole je slijedeći :

Grupa predmeta	Red. broj	P r e d m e t	Trimestar, broj tjedana i sati						SVEGA
			I	II	III	IV	V	VI	
			15	10	11	15	10	11	72
Opće obrazovni	1	Predvejnička obuka	2+0	2+0	2+0	3+0			117
	2	Društvene nauke					3+0	3+0	63
	3	Biologija	2+2						60
Medicina	4	Anatomija i histologija	6+4	6+3					240
	5	Fiziologija i biokemija	6+4	6+3					240
	6	Mikrobiologija			3+2				55
	7	Patološka anatomija			3+1	3+1			104
	8	Patološka fiziologija				3+2			75
	9	Farnakologija				2+2			60
	10	Interna medicina, zarazne bolesti i neurologija					3+3	3+3	126
	11	Opća kirurgija				2+2			60
	12	Rentgenologija opća i specijalna					2+2		40
	13	Higijena i socijalna medicina					1+1	1+1	42
	14	Merfologija zubi	1+3						60
	15	Dentalna protetika: predklinika		1+4	1+4				105
		klinika				1+4	1+5	1+5	201
	16	Bolesti zuba: predklinika		1+4	1+4				105
		klinika				1+4	1+5	1+5	201
	17	Dentalna kirurgija			1+2	1+4	1+4	0+4	202
	18	Regulacija zubi i čeljusti						1+1	22
19	Dječja i preventivna stomatologija					1+5	1+5	126	
20	Bolesti usta						1+3	44	
Svega sati u trimestru			30	30	24	35	38	39	
SVEUKUPNO SATI P+V									2348

Prilog 22. Natječaj za izbor stalnih i honorarnih profesora Više stomatološke škole u Osijeku,
Državni arhiv Osijek

Komisija za izvršenje pripremnih radova u Osijeku, a na temelju ovlaštenja Narodnog odbora kotara Osijek u smislu člana 76 i 121 Zakona o visoko-školskom obrazovanju raspisuje.....

N A T J E Č A J

za izbor stalnih i honorarnih profesora Više stomatološke škole u Osijeku.

1. honorarnog profesora ili predavača za predmet predvojnička obuka
2. honorarnog profesora ili predavača za predmet društvene nauke
3. honorarnog profesora ili predavača za predmet biologije
4. redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmete:
 - a) anatomija i
 - b) histologija
5. redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmete:
 - a) fiziologija
 - b) biokemija
6. honorarnog profesora ili predavača za predmet mikrobiologija
7. honorarnog profesora ili predavača za predmet patološka anatomija
8. honorarnog profesora ili predavača za predmet patološka fiziologija
9. honorarnog profesora ili predavača za predmet farmakologija
10. redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmete:
 - a) interna medicina
 - b) zaraze
 - c) neurologija
11. honorarnog profesora ili predavača za predmet Opća kirurgija
12. Honorarnog profesora ili predavača za predmet rentgenologija
13. honorarnog profesora ili predavača za predmet higijena i socijalna medicina
14. Redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmet morfološkija zubi
15. Redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmet dentalna protetika (pretklinika i klinika)
16. Redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmet bolesti zuba (pretklinika i klinika)
17. Redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmet dentalna kirurgija
18. Redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmet regulacija zuba i čeljusti
19. Redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmet Dječja i preventivna stomatologija
20. Redovnog ili honorarnog profesora ili predavača za predmet Bolesti usta
21. Tajnika škole

Uvjeti za profesore: završeni studij drugog stepena, stručni radovi, višegodišnje iskustvo u nastavi ili u uspješnom vođenju

Prilog 23. Potvrda o izboru nastavnika Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA
VIŠA STOMATOLOŠKA ŠKOLA
O S I J E K

Broj: 01-53/6-1962
Predmet: Potvrda o izboru nastavnika Više stomatološke škole u Osijeku.

NARODNI ODBOR KOTARA
Odjel za društvene službe

O S I J E K

Na sjednici Savjeta Više stomatološke škole u Osijeku, održanoj 22.II.1962, u smislu čl.80,100 i 132 Zakona o visokoškolskom obrazovanju potvrdio je Savjet izbor profesora i predavača od strane Nastavničkog vijeća Više stomatološke škole.

Izabrani su slijedeći profesori i predavači:

- 1.Dr.MILOŠEVIĆ BRANKO, za honorarnog profesora Više stomatološke škole iz predmeta- anatomija i histologija
- 2.Dr.VUGRINČIĆ ČEDOMIL, za honorarnog profesora Više stomatološke škole iz predmeta-fiziologija i patofiziologija
- 3.JURABEK ZDENKO, za honorarnog profesora Više stomatološke škole iz predmeta sociologija
- 4.Dr.LAMZA ZLATKO, za honorarnog profesora Više stomatološke škole iz predmeta-farmakologija
- 5.Mph.SVODEREC KAZIMIR, za honorarnog predavača Više stomatološke škole iz predmeta- biokemija
- 6.Prof.GUCUNSKI DRAGICA, za honorarnog profesora Više stomatološke škole iz predmeta-biologija
- 7.Dr.ČORAK VLATKO, za honorarnog predavača Više stomatološke škole iz predmeta-higijena
- 8.Dr.OMRČEN MARKO, za honorarnog predavača Više stomatološke škole iz predmeta-dentalna protetika

D I R E K T O R:

/Dr. Omrčen Marko/

PREDSJEDNIK SAVJETA:

/Prof. Bobić Slavko/

Prilog 24. Naslovnica Matične knjige učenika Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Prilog 25. Zaključna stranica Matične knjige učenika Više stomatološke škole u Osijeku,
Državni arhiv Osijek

Matični broj	PREZIME, OČEVO IME I IME	ROĐEN		Upisan na temelju
		Dan, mjesec i godina	Mjesto, bolat i ND	
350	Vučetić Petra Milan	9. 6. 49.	Karlovač SRH	Svj. zubotehnička škola Os.
351	Kovačević Ugrješ Dušana	11. III 1945.	Mitšević SRH	Svj. škola u Karlovač br. 10215 od 2. II 64.
352	Perentić Drape Karlo	5. IX 1945.	Punat, Rijina SRH	Svj. škola u Rijini br. 60/44-65-92 64.
353	(Breyer Boris (Karlo))	11. III 1946.	Zavidovići, SRH	Svj. škola u Karlovač br. 409 od 26. 6. 64.
354	Paušić Ivo Ivo	9. XII 1945.	Karlovac, SRH	
355	Ložić Ante Vauja	11. XI 1945.	Split, SRH	Svj. škola u Splitu br. 309 od 29. II 1946.
356	Lupatin Ljubko (Juro)	10. V. 1945.	Lisec, SRH	Svj. škola u Lisecu od 30. I od 30. II 1963.
357	Stanić Čista Nikola	11. 7. 45.	Osijek SRH	M. An. Os
	ZAKLJUČENO SA	RED.	BROJEN	357 60
	Osijek, 1971.			

Prilog 26. Molba Više stomatološke škole u Osijeku Općinskoj skupštini Osijeka za promjenu djelatnosti i naziva škole, Državni arhiv Osijek

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
VIŠA STOMATOLOŠKA ŠKOLA
O S I J E K
Broj: 03-129/1-1971.
Osijek, 12. V 1971.

Općinskoj skupštini Osijek

u O s i j e k u
Trg Slobode broj 2

Predmet: Molba za suglasnost
na promjenu djelatnosti
i naziva škole

U prilogu vam dostavljamo Odluku o promjeni djelatnosti i naziva naše škole koju je donio Savjet škole na svojoj 3. sjednici od 11. V 1971. godine pod točkom 1 dnevnog reda s molbom da na istu date suglasnost u smislu odredbe čl 28 Osnovnog zakona o ustanovama (Službeni list SFRJ broj 5/69 i 50/68).

Uz taj akt vam dostavljamo opširnije obrazloženje iz kojeg se vidi što je utjecalo na njegovo donošenje, a iz kojeg će i članovi Općinske skupštine, nadamo se, steći uvjerenje da je ovakovo rješenje najoptimalnije u konkretnim okolnostima i za postojeću ustanovu i za ovu društveno političku organizaciju te dati svoju suglasnost. U prilogu se daje i Pregled organizacije i kadrova u subegzdrastvenoj službi na području Slavonije i Baranje kao i prijepis Stomatološkog fakulteta u Zagrebu, upućen Općinskoj skupštini Osijek.

Direktor:

Dr Vesna Čapo

Čapo

Prilog 27. Odluka o promjeni djelatnosti i naziva Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Savjet Više stomatološke škole u Osijeku donio je na 3. sjednici od 11. V 1971. godine pod točkom 1 dnevnog reda na osnovi čl 28 Osnovnog zakona o ustanovama ("Službeni list SFRJ broj 5/65 i 50/68) čl 141 Statuta i čl 30 Odluke o organima upravljanja u Višoj stomatološkoj školi

O D L U K U

o promjeni djelatnosti i naziva Više stomatološke škole Osijek

I

Viša stomatološka škola Osijek mijenja svoju djelatnost od 1. X 1971. godine kako slijedi:

1. Dosadašnju proširenu djelatnost
- pružanje zubozdravstvene zaštite građanima
uz naknadu - vršit će kao osnovnu djelatnost

2. Odredjene oblike nastavnog i naučnog rada
vršit će kao proširenu djelatnost preko stomatološkog centra kao organizacije udruženog rada u svom sastavu.

II

Viša stomatološka škola mijenja od 1. X 1971. godine, povezano sa promjenom osnovne djelatnosti iz točke I ove odluke, svoj naziv i nastavlja s radom kao POLIKLINIKA ZA ZAŠTITU ZUBI I ISTA OSIJEK.

III

Ova odluka će stupiti na snagu kada na nju da suglasnost Općinska skupština Osijek.

Broj:03-129/1-1971.
Osijek, 12. V 1971.

Predsjednik Savjeta:
dr Marko Omrčen

Prilog 28. Rješenje Općinske skupštine Osijeka o davanju suglasnosti na Odluku Više stomatološke škole u Osijeku o promjeni djelatnosti i naziva, Državni arhiv Osijek

OPĆINSKA SKUPŠTINA OSIJEK donijela je na _____ sajedničkoj sjednici svih vijeća po d. taškom _____ dnevnom redu, na osnovi čl. 26 Osnovnog zakona o ustanovama (službeni list SFRJ broj 5/65 i 50/68) i čl. 212 Statuta (službeni glasnik općine Osijek br. 2/69, 12/69 i 4/71)

R J E Š E N J E

o davanju suglasnosti na Odluku Više stomatološke škole u Osijeku o promjeni djelatnosti i naziva ustanove

I

Da se suglasnost na Odluku Savjeta Više stomatološke škole u Osijeku o promjeni djelatnosti i naziva ustanove Osnovna djelatnost ustanove je: PRUŽANJE ZUBOZDRASTVENE ZAŠTITE GRADJANIMA UZ NAKNADU Proširena djelatnost ustanove je: NASTAVNI I NAUČNI RAD U DOMENI STOMATOLOGIJE Naziv ustanove je POLIKLINIKA ZA ZAŠTITU ZUBI I USTA OSIJEK

II

Proširenu djelatnost vršit će stručni radnici i vanjski suradnici Zubske poliklinike putem stomatološkog centra kao organizacije udruženog rada u sastavu ustanove u suradnji i uz pomoć Stomatološkog fakulteta u Zagrebu i odgovarajućih naučnih ustanova.

III

ZUBNA POLIKLINIKA OSIJEK uskladit će Statut i svoje opće akte u roku od tri mjeseca od 1. X 1971. godine kada će otpočeti obavljati navedene djelatnosti pod novim nazivom.

IV

Ovo rješenje stupa na snagu danom donošenja i ima se objaviti u službenom glasniku Općine Osijek.

Predsjednik:
Jose Petović

Broj: 01/11- /1-1971.

Prilog 29. Rješenje o prestanku radnoga odnosa dr. Marka Omrčena, dugogodišnjega direktora Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Na temelju čl. 171 Statuta i čl. 31 Odluke o organizaciji upravljanja u Višoj stomatološkoj školi u Osijeku donosi se sljedeće

R J E Š E N J E

Radni odnos dr. Marka Omrčena, predavača više škole prestaje na temelju sporazuma postignutog između savjeta škole i imenovanog dana 31. VIII 1971. godine, kojim danom se imenovani rasrješava dužnosti.

Imenovanom pripada za razdoblje do 30. VIII 1971. godine konstantni i varijabilni dio osobnog dohotka.

O b r a z l o ž e n j e

Dr. Marko Omrčen, predavač više škole zatražio je 22. VIII 1971. godine da se njegov radni odnos, zasnovan na neodređeno vrijeme s punim radnim vremenom 1. I 1962. godine s radnom zajednicom škole, raskine s 31. VIII 1971. godine, kako bi s 1. IX 1971. godine mogao stupiti na posao u drugu ustanovu, a bez obaveze ostajanja na radu u školi od 3 mjeseca od dana saopćenja svoje namjere, odnosno od dana podnošenja zahtjeva.

Savjet škole je stao na stanovište da su razlozi imenovanog - zaposlenje u Zagrebu - opravdani pa je zahtjev za sporazumni raskid radnog odnosa sa svojim dugogodišnjim direktorom i nastavnikom prihvatio.

Na temelju izloženoga donijeto je rješenje kao u dispozitivu.

Protiv ovog rješenja se može uložiti prigovor Savjetu škole u roku od 15 dana od dana dostave rješenja. Oglašeno od takse po čl. 130 OZRO (Sl. l. 12/70).

VISA STOMATOLOŠKA ŠKOLA OSIJEK
Broj: 03-243/1-1971.
Osijek, 9. IX 1971.

- O tom obavijest:
1. Dr. Omrčen Marko, ovdje
 2. Personalni poslovi, ovdje
 3. Računovodstvo, ovdje
 4. Arhiva, ovdje

Direktor:
Dr. Vesna Čapo

Prilog 30. Rješenje o postavljanju dr. Vesne Čapo za direktoricu Više stomatološke škole u Osijeku, Državni arhiv Osijek

se slijedeće

Na temelju čl. 140 i 144 Statuta škole donosi

R J E Š E N J E

1. ČAPO dr VESNA postavlja se i raspoređuje na radno mjesto direktora škole. Primopredaja dužnosti direktora škole izvršit će se 30. IX 1967.
2. Čapo dr Vesna kao direktoru škole određuje se osobni dohodak u iznosu od 185.900.- st. dinara, a na temelju procjene radnog mjesta direktora škole od 1000 bodova i akontacione vrijednosti boda od 185,90 st. dinara. U ovom iznosu sadržan je i osobni dohodak koji direktoru pripada na ime pune radne obaveze u svojstvu nastavnika škole za predmet "Bolesti zubi".
3. Osobni dohodak teče po ovom rješenju od 1. X 1967., a isplaćivat će se mjesečno unazad.

O b r a z l o ž e n j e

Na sjednici Radne zajednice od 11. IX 1967. izabrana je za direktora škole Čapo dr Vesna, koja će tu dužnost vršiti od početka nove školske godine (od 1. X), a nakon što se dosadašnji direktor razrješi dužnosti i izvrši primopredaja dužnosti.

Osobni dohodak direktora škole ne sadrži varijabilni dio, a budući da izabrani direktor sadržava i punu radnu obavezu u svojstvu nastavnika za predmet "Bolesti zubi", to mu pripada pored 800 bodova, koliko je procijenjeno radno mjesto direktoru, i 200 bodova na ime vršenja poslova vezanih uz funkciju, direktora (čl. 21, 22, 64 i 66 Pravilnika o raspodjeli osobnih dohodaka radnika škole).

Budući da novoizabrani direktor preuzima dužnost na početku školske godine tj. 1. X, to je potrebno prethodno riješiti dužnosti dosadašnjeg direktora i izvršiti međusobnu primopredaju.

Na temelju izloženoga valjalo je riješiti kao u dispozitivu.

Protiv ovoga rješenja se može uložiti prigovor Radnoj zajednici škole u roku od 15 dana od dana dostave rješenja. Oslobođeno od takse po čl. 127 OZRO (Sl. list 43/66).

VIŠA STOMATOLOŠKA ŠKOLA OSIJEK
Broj: 01-632/2-1967.
Osijek, 28. IX 1967.

Okreni!

Predsjednik Radne zajednice:

Ljiljana Širić

Širić

Prilog 31. Ugovor o djelu između Više stomatološke škole u Osijeku i dr. Stjepana Smerdelja o obavljanju vježbi i savjetodavnih poslova u osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Na temelju čl 142 Osnovnog zakona o radnim odnosima (Sl.l. 12/70) i čl 214 Statuta Više stomatološke škole u Osijeku te obostranog postignutog sporazuma sklapa se slijedeći

U g o v o r o d j e l u

između Više stomatološke škole u Osijeku kao naručioca i doc.dr. Stjepana Smerdelja kao izvršioca poslova

I

Naručilac je ponudio izvršiocu da za njegov račun izvrši u vremenu od 10. do 30 rujna 1971. godine slijedeće poslove:

- da vodi vježbe iz predmeta dentalna kirurgija umjesto dr Nade Omrčen, koja je na specijalizaciji u Zagrebu, sa studentim koji te vježbe moraju obaviti prije polaganja ispita do konca rujna kada škola prestaje djelovati.
- da pomogne tajniku škole na izradi Statuta Poliklinike za zaštitu zubi i usta u dijelu koji se odnosi na organizaciju medicinske službe, kao i nastavnog i naučnog rada koji će se vršiti u okviru posebnog dijala Poliklinike - Stomatološkog centra
- da obavlja poslove savjetnika direktora Poliklinike u osnivanju dr Vesne Čapo u pripremnom razdoblju do otpočinjanja rada Poliklinike (1. X 1971).
- da uspostavi i održava potrebne kontakte sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu u vezi s budućim radom Stomatološkog centra.

II

Za točno kvalitetno i savjesno obavljanje navedenih poslova u točki I naručilac će platiti izvršiocu iznos od 2 350 dinara neto (dvijetisučetristopedeset n.dinara).

III

Izvršilac se obavezuje, prihvaćajući poslove iz točke I kao i ponudjenu nagradu za njihovo izvršenje iz točke II, da će točno, kvalitetno i savjesno sve te poslove izvršiti u određenom vremenskom razdoblju.

Pristaje da mu naručilac smanji navedeni iznos naknade, ako ne bi, pa i s razloga više sile, ugovorene poslove izvršio na ugovoreni način i u potrebnom opsegu.

IV

Za slučaj spora, ako bi do njega došlo uslijed neizvršenja preuzetih ugovornih obaveza, strane ugovornice sporazumno utvrđuju nadležnost za rješenje spora Općinskog suda u Osijeku.

V

Računovodstvo naručioca će isplatiti ugovorenu naknadu izvršiocu koncem mjeseca rujna, a na temelju odobrenja direktora škole.

Prilog 32. Odluka Savjeta Više stomatološke škole u Osijeku o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Savjet Više stomatološke škole u Osijeku na svojoj 4. sjednici od 24. VI 1971. godine pod točkom 2 dnevnog reda, na temelju čl 140 Statuta i čl 30 Odluke o organima upravljanja i na temelju sporazuma između Općine Osijek i Doma narodnog zdravlja Osijek i Više stomatološke škole, donio je

O D L U K U

o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek i o prenošenju svojih osnivačkih prava i obaveza na Općinu Osijek

I

Viša stomatološka škola u Osijeku osniva kao suosnivač Polikliniku za zaštitu zubi i usta Osijek (u daljnjem tekstu: Poliklinika) koja će početi s radom 1. X 1971. godine, kojim danom škola prenosi sva svoja osnivačka prava i obaveze na Općinu Osijek.

II

Osnovna djelatnost Poliklinike jest:
- provođenje mjera zdravstvene zaštite zubi i usta
Proširena djelatnost Poliklinike jest:
- nastavna i naučna djelatnost u domeni zubarstva.
Proširena djelatnost će se obavljati u stomatološkom centru kao posebnoj organizaciji udruženog reda (radnoj jedinici) u uskoj povezanosti sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu.
Za rad u stomatološkom centru angažirat će se radnici u sporazumu sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu.

III

Škola kao suosnivač prenosi na Polikliniku sva svoja osnovna i obrtna sredstva kao i sva prava i obaveze koje iz toga proizlaze, a svi radni ljudi stupaju s 1. X 1971. godine u radnu zajednicu nove ustanove - Poliklinika.
O ovome će škola sklopiti poseban ugovor sa privremenim direktorom Poliklinike, a na osnovi prijašnje bilance.

IV

Ovlašćuje se Općina Osijek da donese formalni akt o osnivanju Poliklinike u skladu s detaljnim sporazumom između suosnivača, a u skladu sa odredbama ove odluke.

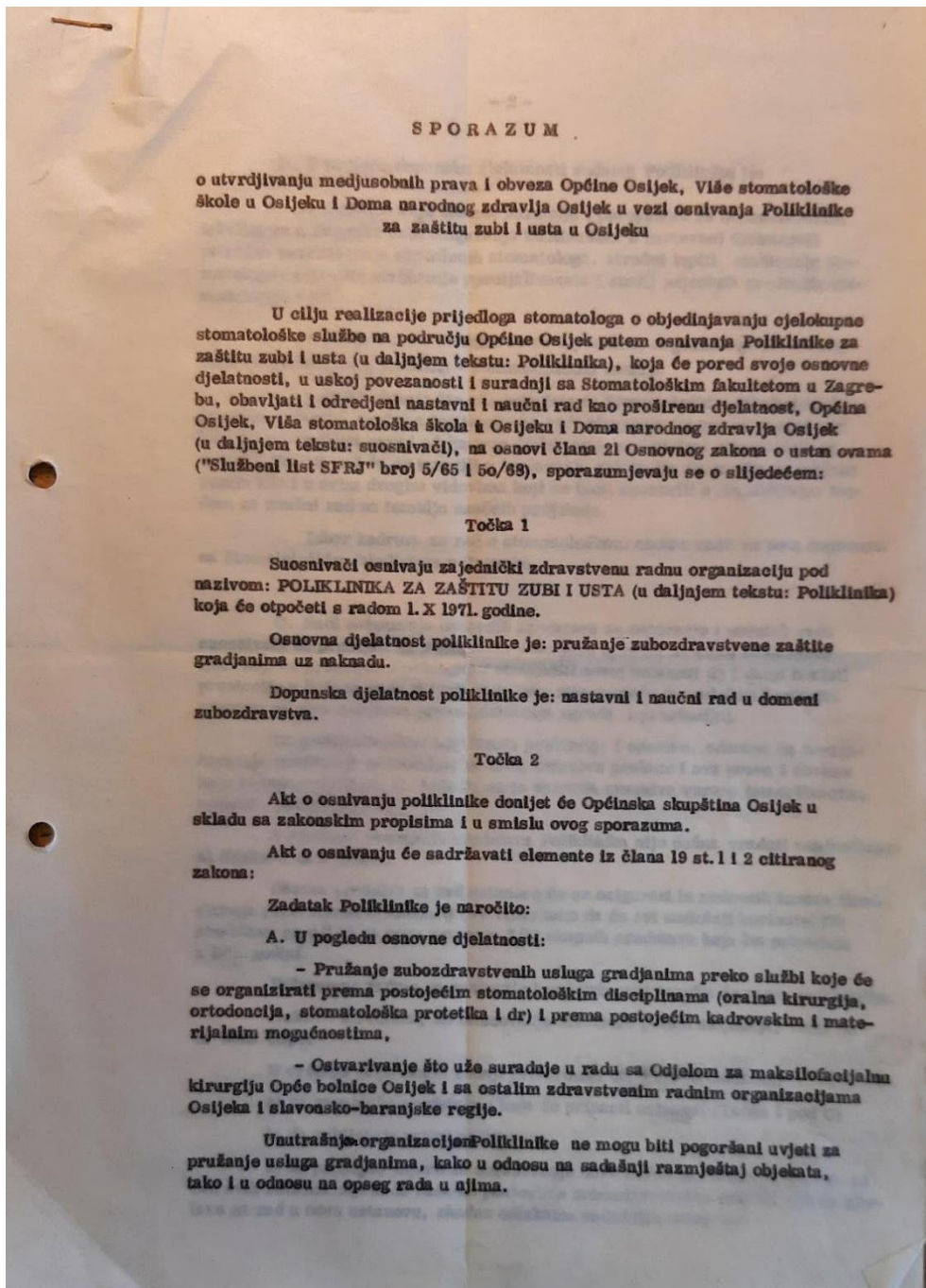
V

Ova odluka stupa na snagu kad je radni ljudi škole prihvate na referendumu koji će se održati 28. VI 1971. godine.

VIŠA STOMATOLOŠKA ŠKOLA OSIJEK
Broj: 03-180/1-1971.
Osijek, 25. VI 1971.

Predsjednik Savjeta:
Dr. *[Signature]* Čurčan

Prilog 33. Sporazum o utvrđivanju međusobnih prava i obveza između Općine Osijek, Više stomatološke škole u Osijeku i Doma narodnog zdravlja u Osijeku o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Prilog 34. Dopis Skupštine općine Osijek o prijedlogu rješenja o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku, Državni arhiv Osijek

Socijalistička Republika Hrvatska
VIŠA STOMATOLOŠKA ŠKOLA
OSIJEK

Priloga: 9. 7. 1971.

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
OPĆINSKA SKUPŠTINA OSIJEK
Sekretarijat Skupštine

Broj: 01/11-000/1 -1971.
Osijek, 5. VII 1971. god.

OPĆINSKI SEKRETARIJAT ZA OPĆE UPR. POSLOVE
DOM NARODNOG ZDRAVLJA OSIJEK
✓ VIŠA STOMATOLOŠKA ŠKOLA OSIJEK
ČAPO VEŠKA, direktor u osnivanju
KOMISIJA ZA IZBOR I IMENOVANJE
OPĆA BOLNICA OSIJEK
KOMUNALNI NAVOD ZA SOCIJALNO OSIGURANJE OSIJEK

PREDMET: Rješenje o osnivanju Poliklinike
za zaštitu zubi i usta Osijek

Veza: Vaš br. _____ od _____

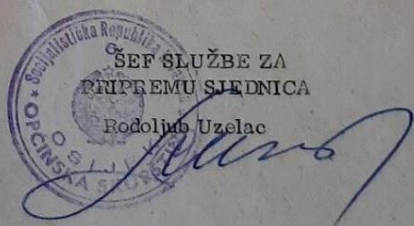
U vezi vašeg prijedloga Općinskoj skupštini da razmotri prijedlog
Rješenja o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta

i donese odgovarajući akt, obavještavamo vas da je taj predmet bio na dnevnom redu sjednice Općinske skupštine koja je održana dana 30. VI 1971.

Općinska skupština je tom prilikom donijela
Rješenje o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek

Navedeni akt dostavljam vam u 1 primjeraka radi
provođenja

Priloga: 1

ŠEF SLUŽBE ZA
PRIPREMU SJEDNICA
Rodoljub Uzelac

Prilog 35A, 35B, 35C. Rješenje o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku,
Državni arhiv Osijek

OPĆINSKA SKUPŠTINA OSIJEK donijela je na 30. zajedničkoj sjednici svih vijeća od 30. VI 1971. godine pod toč. 5. dnevnog reda, na osnovi čl. 20, 21. i 91. Osnovnog zakona o ustanovama ("Službeni list SFRJ" br. 5/65, 50/68 i 55/69), čl. 74. Zakona o zdravstvu ("Narodne novine SRH" br. 32/70) i na osnovi sporazuma od 29. VI 1971. godine između Općine Osijek, Doma narodnog zdravlja Osijek i Više stomatološke škole Osijek

RJEŠENJE

o osnivanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek

I

Osniva se zdravstvena radna organizacije pod nazivom:

POLIKLINIKA ZA ZAŠTITU ZUBI I USTA OSIJEK (u daljnjem tekstu: Poliklinika).

Osnovna djelatnost Poliklinike je: provođenje mjera zdravstvene zaštite zubi i usta.

Dopunska djelatnost Poliklinike je: nastavna i naučna djelatnost u domeni zubozdravstva.

II

Djelatnost Poliklinike je od posebnog društvenog interesa.

Osnivači Poliklinike su Općina Osijek, Dom narodnog zdravlja Osijek, i Viša stomatološka škola Osijek.

Sjedište Poliklinike je u Osijeku, Ulica Dimitrija Tucovića broj 4.

Danom početka rada Poliklinike (1. X 1971.) Viša stomatološka škola Osijek prenosí svoja osnivačka prava i obveze na Općinu Osijek i nastavlja svoje poslovanje u sastavu novoosnovane Poliklinike.

III

Zadatak Poliklinike je naročito:

a) U osnovnoj djelatnosti:

- Pružanje zubozdravstvenih usluga građanima preko službi koje će se organizirati prema postojećim stomatološkim disciplinama (oralna kirurgija, ortodoncija, stomatološka protetika i dr.) i prema postojećim kadrovskim i materijalnim mogućnostima,

- Ostvarivanje što uže suradnje u radu s Odjelom za maksilofacijalnu kirurgiju Opće bolnice Osijek i s ostalim zdravstvenim radnim organizacijama Osijeka i slavonsko-baranjske regije.

Unutrašnjom organizacijom Poliklinike ne mogu biti pogoršani uvjeti za pružanje usluga građanima, tako u odnosu na sadašnji raspored objekata, tako i u odnosu na opseg rada u njima.

b) U dopunskoj djelatnosti:

- Ostvarivanje što uže suradnje i povezanost sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu radi osiguranja konstituiteta u nastavnoj djelatnosti (stručno usavršavanje zaposlenih stomatologa, stručni ispiti, stažiranje stomatologa, postupno stažiranje specijalizanta i studij pojedinih predmeta stomatologije i sl.). Ova djelatnost ostvarit će se u posebnoj organizaciji udruženog rada (organizacionoj jedinici) -stomatološkom centru.

- Ostvarivanje što uže suradnje sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu i drugim naučnim institucijama radi stvaranja jezgra za naučni rad koji će se obavljati, pored edukativne djelatnosti, u okvirima stomatološkog centra. Najveći rad će se izraziti u izučavanju patologije slavonsko-baranjske regije kao i u svim drugim vidovima koji se budu ugovorili s Republičkim fondom za naučni rad na osnovi naučnih projekata.

Izbor kadrova za rad u stomatološkom centru vršit će se u dogovoru sa Stomatološkim fakultetom u Zagrebu.

IV

Osnivači prenose na Polikliniku pravo korištenja svih sredstava koja sada koriste radni ljudi osnivača od kojih će se formirati radna zajednica Poliklinike, kao i sva prava i obveze koja su uz to vezana (amortizacija, anuiteti i sl.).

Pojedinosti će se na osnovi primopredajnih bilanci utvrditi ugovorom između svakog osnivača i Poliklinike.

V

Poliklinika počinje radom 1. X 1971. godine.

Pripremne radnje za osnivanje i početak rada Poliklinike izvršit će sama Poliklinika u skladu sa zakonskim i ugovornim obvezama iz prethodne točke.

VI

Organ samoupravljanja Poliklinike u osnivanju je savjet. Radna zajednica bira 11 članova savjeta, a po jednog predstavnika društvene zajednice u savjet Poliklinike delegiraju:

- Općinska skupština Osijek,
- Opća bolnica Osijek,
- Dom narodnog zdravlja Osijek, i
- Komunalni zavod za socijalno osiguranje Osijek.

Savjet Poliklinike u osnivanju donosi privremeni statut i opći akt o raspodjeli osobnih dohodaka radnika Poliklinike.

VII

Dužnost direktora Poliklinike u osnivanju vršit će dr Vesna Čapo, sadašnji direktor Više stomatološke škole Osijek.

Direktor Poliklinike u osnivanju ima pravo i dužnost:

- da u roku od 15 dana od dana donošenja akta podnese prijavu za upis akta o osnivanju, odnosno da u roku od 15 dana po izvršenom konstituiranju podnese sahtjev za upis konstituiranja u registar ustanova,
- da raspolože sredstvima ustanove i zaključuje potrebne ugovore,
- da poduzme mjere za obrazovanje nove račne zajednice prijemom na rad svih radnika koji sada koriste sredstva koja se prenose na Polikliniku,
- da organizira donošenje privremenih općih akata iz toč. 6. st. 2. ovog rješenja,
- da poduzima i druge mjere potrebne za osnivanje i početak rada Poliklinike.

Konstituiranjem Poliklinike prestaje funkcija direktora ustanove u osnivanju.

U vremenu od izvršenog konstituiranja do izbora direktora putem natječaja savjet Poliklinike će (uz pribavljeno mišljenje Komisije za izbor i imenovanja Općinske skupštine Osijek) imenovati vršioca dužnosti direktora.

VIII

Nadzor nad radom direktora Poliklinike u osnivanju vršit će Općinski sekretarijat za opće upravne poslove, u čijoj je nadležnosti i općenito pravo nadzora nad zakonitošću rada zdravstvenih radnih organizacija.

IX

Konstituiranje Poliklinike (predaja ustanove na upravljanje radnoj zajednici i izbor savjeta) izvršit će se najkasnije do 31. XII 1971. godine.

Poliklinika je dužna da u roku od 5 mjeseci nakon konstituiranja donese statut i druge opće akte i da u daljnjem roku od mjesec dana imenuje direktora putem natječaja.

X

Ovo rješenje stupa na snagu danom donošenja, a ima se objaviti u "Službenom glasniku" općine Osijek.

Broj: o1/11- 688/1 -1971.

PREDSJEDNIK

Jozo Petović, v. r.

Prilog 36. Odluka o pripajanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta u Osijeku Domu zdravlja Osijek, Državni arhiv Osijek

Stranica 38	"Županijski glasnik" broj 2	29. travnja 1994.						
<p>ustanovama kulture</p> <p>1. Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, Osijek, Županijska 9.</p> <p>2. Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, Europske avenije 9.</p> <p>3. Informativna radna organizacija "Radio i Đakovački list", Đakovo, Bana Jelačića 6.</p>	<p>usta Osijek s danom pripajanja.</p> <p>Članak 3.</p> <p>U roku od 30 dana od dana stupanja na snagu ove odluke, nadležna tijela imenovat će novo Upravno i Stručno vijeće Doma zdravlja Osijek.</p> <p>Članak 4.</p> <p>Odluka stupa na snagu danom donošenja, a primjenjuje se od 1. svibnja 1994. godine.</p> <p>Klasa: 501-01/94-01/1 Urbroj: 2158/1-01-01-94-5</p> <p>Predsjednik Željko Ronta, v.r.</p>							
<p>Ugovorom o prijenosu osnivačkih prava detaljnije će se urediti odnosi između Županije Osječko-Baranjske i Vlade Republike Hrvatske.</p> <p>Za potpisivanje Ugovora iz stavka 1. ovoga članka ovlašćuje se župan Županije Osječko-Baranjske.</p> <p>Članak 2.</p> <p>Ova Odluka stupa na snagu danom donošenja.</p> <p>Klasa: 024-03/94-01/1 Urbroj: 2158/1-01-04-94-5</p> <p>Predsjednik Željko Ronta, v.r.</p>	<p>37.</p> <p>Temeljem članka 55. u svezi s člankom 61. Zakona o financiranju jedinica lokalne samouprave i uprave ("Narodne novine" broj 117/93) i članka 15. točka 3. u svezi članka 44. stavak 4. Privremenog statuta Županije Osječko-Baranjske ("Županijski glasnik" broj 1/93) Skupština Županije Osječko-Baranjske donijela je na 5. sjednici 15. travnja 1994. godine</p>							
<p>36.</p> <p>Temeljem članka 69. stavak 3. Zakona ustanovama ("Narodne novine" broj 76/93) i članka 31. stavak 3, a u svezi s člankom 185 stavak 1. Zakona o zdravstvenoj zaštiti ("Narodne novine" broj 75/93) te članka 15. stavak 1. točka 2. Privremenog statuta Županije Osječko-Baranjske ("Županijski glasnik" broj 1/93), Skupština Županije Osječko-Baranjske na 5. sjednici 15. travnja 1994. godine, donijela je</p> <p>ODLUKU o pripajanju Poliklinike za zaštitu zubi i usta Osijek Domu zdravlja Osijek</p> <p>Članak 1.</p> <p>Poliklinika za zaštitu zubi i usta Osijek pripaja se Domu zdravlja Osijek.</p> <p>Članak 2.</p> <p>Dom zdravlja Osijek preuzima sredstva, prava, obveze i djelatnike Poliklinike za zaštitu zubi i</p>	<p>PRORAČUN Županije Osječko-Baranjske za 1994. godinu</p> <p>A) OPĆI DIO</p> <p>I. TEMELJNE ODREDBE</p> <p>Članak 1.</p> <p>Ovim Proračunom iskazuju se svi predviđeni prihodi i rashodi Županije Osječko-Baranjske (u daljnjem tekstu: Županija), utvrđuju njihovi izvori odnosno namjena te uređuje način njegovog izvršavanja u 1994. godini.</p> <p>Članak 2.</p> <p>Proračunom Županije (u daljnjem tekstu: Proračun) utvrđuju se za 1994. godinu:</p> <table><tbody><tr><td>- prihodi u iznosu od</td><td>67.994.662.000 HRD</td></tr><tr><td>- raspoređeni prihodi u iznosu od</td><td>63.785.946.000 HRD</td></tr><tr><td>- neraspoređeni prihodi u iznosu od</td><td>4.208.716.000 HRD</td></tr></tbody></table>	- prihodi u iznosu od	67.994.662.000 HRD	- raspoređeni prihodi u iznosu od	63.785.946.000 HRD	- neraspoređeni prihodi u iznosu od	4.208.716.000 HRD	
- prihodi u iznosu od	67.994.662.000 HRD							
- raspoređeni prihodi u iznosu od	63.785.946.000 HRD							
- neraspoređeni prihodi u iznosu od	4.208.716.000 HRD							